

OBSAH

Eugen Paulíny, Kultúra spisovnej slovenčiny po vzniku Československej republiky	3
Šimon Ondruš, K etymologickému výkladu indoeurópskych pomenaní strachu	7
Vincent Blanár, Pomiestne mená v stredovekých latinských listinách ako materiál pre slovenský historický slovník	21
Eugen Paulíny, Mníchovská spovedná formula	27
Izidor Kotulič, Spišský pozostalostný súpis zo 16. storočia	36

ROZHLADY

Ján Stanislav, Zo slovanského miestopisu v neslovanských krajinách . . .	68
--	----

ZPRÁVY A POSUDKY

IV. medzinárodný slavistický kongres, Š. Pečiar	81
Leipziger Studien, R. Krajčovič	90
Kurt Baldinger, Die Semasiologie, J. Štibraný	91
Halina Kurkowska, Budowa słowotwórcza przymiotników polskich, J. Horecký	93
Václav Křístek, Ostravská hornická mluva, A. Gabovčiak	95

СОДЕРЖАНИЕ

Эуген Паулины, Культура словацкого литературного языка после возникновения Чехословацкой республики	3
Шимон Ондруш, К этимологии некоторых индоевропейских наименований страха	7
Винцент Бланар, Топонимы в средневековых латинских грамотах как материал для словацкого исторического словаря	21
Эуген Паулины, Мюнхенская исповедная формула	27
Изидор Котулич, Опись имущества 16-го века из обл. Спиш	36

Обзоры

Ян Станислав, О славянской топонимистике в неславянских странах . . .	68
---	----

Сообщения и рецензии

IV международный съезд славистов, Ш. Пецир	81
Лейпцигские этюды (Leipziger Studien), Р. Крайчович	90
Курт Вальдингер, Семасиология (Die Semasiologie), Я. Штибрани	91
Галина Курковская, Словообразование польских прилагательных, Я. Горек-цки	93
Вацлав Кржистек, Речь остравских шахтеров, А. Габовштиак	95

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

ROČNÍK X, 1959

ÚST

120/69

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1959

EUGEN PAULINY

0211
6-21KULTÚRA SPISOVNEJ SLOVENČINY PO VZNIKU
ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Z hľadiska slovenskej jazykovedy bolo by možné hovoriť k 40. výročiu Československej republiky na viacero tém.

Bolo by možné rozviesť podrobnejšie, ako sa vyvinula slovenská jazykoveda od roku 1918. Veď vlastne pred rokom 1918 nebolo skutočnej slovenskej jazykovedy. Boli tu len niekoľkí jednotlivci, zaoberajúci sa slovenskou jazykovedou viac-menej len zo záľuby. Až po roku 1918, ba vlastne až po prvom desaťročí Československej republiky, keď už vyrástla prvá generácia slovenských jazykovedcov, možno hovoriť o slovenskej jazykovede v európskom zmysle slova.

Bolo by možné ďalej rozviesť, ako a v čom sa slovenská jazykoveda rozvinula, v čom sú jej prínosy a klady, čo všetko sa v tejto oblasti vytvorilo vďaka vzniku a trvaniu Československej republiky.

No v krátkom príspevku nie je možné vyčerpávajúcim spôsobom, ba ani len zodpovedným náznakom opísať rozvoj slovenskej jazykovedy za uplynutých 40 rokov a zhodnotiť jej výsledky.

Preto tu spomenieme len jednu vec. Dotkneme sa niekoľkými slovami rozvoja slovenského spisovného jazyka za ostatných 40 rokov a jeho výhľadov do budúcnosti. Táto otázka je vari najpozoruhodnejšia a z hľadiska spoločenského najdôležitejšia. Veď ak je pravda, že „jazyk je prostriedok, nástroj, pomocou ktorého sa ľudia medzi sebou stýkajú, vymieňajú si myšlienky a dosahujú vzájomné dorozumenie“, alebo ak je pravda, že „jazyk, ktorý je nástrojom styku, je súčasne aj nástrojom boja a vývoja spoločnosti“ — ak je toto pravda, vtedy rozvoj, zlepšenie a rozpracovanie slovenského spisovného jazyka za ostatných 40 rokov ukazuje veľmi názorne aj na to, ako zmohutnela, vzrástla a pokročila spoločnosť, ktorá tento nástroj používa.

Slovenský spisovný jazyk pred prevratom r. 1918 bola vec „milá nám Slovákom“, ako by bol povedal nebohý Jozef Škultéty, prvý profesor slovenského jazyka a slovenskej literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Lenže kto boli tí „my Slováci“ spred roku 1918, ktorí používali spisov-

ný jazyk a koľko ich bolo? Veď to bola tenučká vrstva slovenskej buržoázie, početne slabá aj na malý slovenský národ a hospodársky málo závažná a okrem toho tiež tenká vrstva slovenského uvedomelého robotníctva. A na čo sa používal spisovný jazyk? Bola tu azda rozvinutá kultúra, rozmanité vedecké odbory, technika, umenie, boli tu azda školy, bol tu bohatý spoločenský a politický život slovenský? Veď vieme, že nebol. Neboli tu vyššie školy a nižšie sa menili na maďarské, vedecký život bol obmedzený vlastne na vlastivedné články zo slovenských dejín, literatúry a jazyka, politická a hospodárska publicistika bola slabá. O používaní slovenčiny ako úradného jazyka nemohlo byť reči. K ľudovým masám sa spisovný jazyk dostal iba zriedka, vzácné cez politické a osvetové noviny a zriedka cez kazateľnu, ak kňaz ovládal spisovný jazyk. Takéto obmedzené používanie spisovného jazyka malo, pravdaže, svoje dôsledky pre jeho rozpracovanosť. Spisovný jazyk bol slabo diferencovaný. Bol síce pekne ustálený v martinskom centre, ale bol ustálený iba pre úzky okruh vecí, pre ktoré sa používal.

Po roku 1918 sa tento obraz naraz zmenil. Spisovná slovenčina sa stáva z exkluzívneho jazyka malého počtu ľudí štátnym jazykom. Stáva sa jazykom škôl, úradov, stále rastúcej a mohutnejúcej kultúry, rastúcej slovenskej vedy a techniky. Je priam zázračné, ako sa z tohto zakríknutého jazyka stáva za jedno desaťročie vyspelý spisovný jazyk.

Pravdaže, keď sa pozrieme na vec bližšie, mnohé z tohto zázraku sa nám vysvetlí. Spisovná slovenčina, ba ešte **pred jej vznikom** kultúrny jazyk Slovákov sa oddávna vyvíjal v tesnej súvislosti so spisovným jazykom českým. Táto mnohostoročná tesná blízkosť oboch kultúr a oboch jazykov v kultúrnej sfére spôsobuje, že po roku 1918 sa slovenský spisovný jazyk mohol oprieť ešte pevnejšie o český spisovný jazyk a mohol z neho čerpať prostriedky pre svoje rozpracovanie. A tak spisovná slovenčina vďačí veľmi mnoho spisovnej češtine za to, že sa mohla čestne ujať svojej novej funkcie štátneho jazyka.

Ale cesta a vývin spisovnej slovenčiny za prvej Československej republiky neboli také idylické, ako by sa zdalo z toho, čo sme doteraz povedali. Netreba tu vari rozvádzať známe veci, iba pre pochopenie súvislosti je potrebné uviesť, že zo strany ideológov československej jazykovej a národnej jednoty bola **snaha**, aby sa slovenčina postupne zblížovala s češtinou tak, aby s ňou splynula, resp. v inej verzii, aby Slováci prestali používať spisovnú slovenčinu a začali používať spisovnú češtinu. Na druhej strane zasa autonomisti a separatisti sa usilovali oddialiť slovenčinu od češtiny tým, že zdôrazňovali rozdielnosť medzi češtinou a slovenčinou a potláčali bohemizmy skutočné i zdanlivé. Spisovná slovenčina sa takto stala predmetom politického a mocenského boja. Je jasné, že to jej ustáľovaniu a rozvoju nijako neosožilo.

Oba uvedené názory, i keď boli ostro proti sebe postavené, mali jednako niečo spoločného. Mali spoločnú naivnú a primitívnu vieru, že otázka jednoty

alebo nejednoty Čechov a Slovákov závisí od toho, či budeme mať všetky slovička a litery rovnaké alebo nie. Skúsenosti medzinárodného robotníckeho hnutia však zreteľne ukazujú, že vnútorná jednota je daná jednotou názorov a cieľov a nie formálnou jednotou slovíčok a litier. Toto treba zdôrazniť, aby sme niekedy aj v dobre myslených snahách o prehĺbenie československého socialistického vlastenectva nepreberali nesprávne názory buržoázie prvej republiky na úlohy spisovného jazyka.

Ako teda formulovať naše názory na úlohy spisovného jazyka a na jeho podobu?

Tieto názory sa začali tvoriť v tridsiatych rokoch nášho storočia. O ich vtedajšiu formuláciu sa u nás zaslúžil popredný český jazykovedec akademik Bohuslav H a v r á n e k v roku 1932, a to knihou *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Iný popredný český jazykovedec akademik František T r á v n í č e k roku 1940 už názvom svojej knihy *Nástroj myšlení a dorozumění* naznačil tiež, o čo ide. Striktne z marxistického stanoviska formuloval tento názor J. V. S t a l i n r. 1950 vo svojich známych statiach. Podľa tohto názoru **dívame sa na jazyk**, a teda aj na spisovný jazyk, ako na nástroj myslenia a dorozumievania. Pre kultúru spisovného jazyka z toho vyplýva zásada, že v jazyku je správny a náležitý ten tvar, to slovo, tá väzba, ktorá čím najlepšie zodpovie dorozumievacím potrebám príslušnej spoločnosti, v našom prípade slovenskej spoločnosti, budúcej socializmus. Nerozhoduje tu teda ani blízkosť, ani neblízkosť k češtine, ale iba účelovosť. Vec nie je, pravdaže, taká celkom jednoduchá, ako ju v stručnosti podávame, lebo v konkrétnych prípadoch zavážia aj iné okolnosti, medzi nimi aj otázka blízkosti, ale zásada účelovosti je zásadou hlavnou.

Na spisovný jazyk sa v socialistickej spoločnosti kladú väčšie nároky ako v iných spoločenských formáciách. Iba v socialistickej spoločnosti sa vzdelanie stáva majetkom všetkého ľudu. A bránou ku vzdelaniu je znalosť spisovného jazyka. Okrem toho zvýšená účasť širokých mas na vedení verejných vecí predpokladá zasa zvýšené používanie spisovného jazyka. Zmnožujú a rozširujú sa aj rozmanité vzdelanostné a kultúrne zariadenia atď. Spisovný jazyk sa teda za socializmu stáva majetkom najširších vrstiev.

Z toho vychodí, že spisovný jazyk nesmie byť exkluzívny, nesmie sa vzdalovať od celonárodného jazykového základu. Z druhej strany musí však **dobro vyhovovať** úlohám, ktoré sa na spisovný jazyk pri súčasnom stupni rozvoja našej spoločnosti kladú. Okrem toho sa žiada, aby aj pravopis spisovného jazyka vyhovoval potrebám, aké sa na pravopis kladú v súčasnosti.

Všetkých týchto problémov sme si boli vedomí, keď sme v roku 1953 upravovali nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu s gramatickým úvodom a slovníkom. Zásadné problémy i konečnú úpravu sme prediskutovali s poprednými českými jazykovedcami: akademikom Trávníčkom a akademikom

Havránkom, ktorí boli členmi pravopisnej komisie. Tu sa ukázal plodný a pokrokový prístup k riešeniu problémov slovenského spisovného jazyka zo socialistického československého stanoviska.

Pravda, práca na Pravidlách slovenského pravopisu sama osebe nemôže zabezpečiť ustálenie spisovného jazyka. Prudký rozvoj vzdelanosti u nás po oslobodení r. 1945 a mohutné rozšírenie používania spisovného jazyka prináša aj isté rozkolísanie normy spisovného jazyka. Inakšie to ani byť nemôže. Používanie spisovného jazyka sa dnes rozšírilo tak rýchle, že nie je možné, aby sa ho každý naučil hneď dobre. Ale cieľ, aby si každý občan osvojil spisovný jazyk a vedel ho správne používať, nemôžeme spúšťať zo zretela, pretože, ak je pravda to, čo povedal J. V. Stalin, že „jazyk, ktorý je nástrojom styku, je súčasne aj nástrojom boja a vývoja spoločnosti“, vtedy je pravda aj to, že dobrá znalosť spisovného jazyka a starosť o jeho rozpracovanie je významnou zložkou v našej kultúrnej revolúcii. Musíme sa teda starať, aby sme mali tento „nástroj boja a vývoja spoločnosti“ vybrúsený a čo najdokonalejší. Musíme sa všemožne starať aj o to, aby tento vzácny nástroj každý náš občan dobre ovládal.

ŠIMON ONDRUŠ

K ETYMOLOGICKÉMU VÝKLADU
INDOEURÓPSKÝCH POMENOVANÍ STRACHU

§ 1. Pri pomenovaniach strachu je v indoeurópskych etymologických slovníkoch značná neistota.¹ Pomerne mnoho slov tohto významu zostáva dodnes bez presvedčivého genetického výkladu. A. Meillet vidí príčinu v úzkom zemepisnom rozšírení jednotlivých indoeurópskych pomenovaní strachu.² Niet totiž v indoeurópskych jazykoch takých pomenovaní uvedeného významu, ktoré by boli rozšírené vo viacerých jazykoch a o ktorých by bolo možné z tohto rozšírenia usudzovať, že sú zdedené z obdobia prajazykovej jednoty nielen formou svojho koreňa, ale aj sémantickým obsahom „strach“.

Meilletovo konštatovanie o malom zemepisnom rozšírení jednotlivých indoeurópskych pomenovaní strachu je pozitivisticky správne. Zisťuje stav, aký je. Z hľadiska komplexného dialektického nazerania na jazykovú skutočnosť je však neúplné, pretože nehľadá podmienky a okolnosti, ktoré daný stav spôsobili. Neskúma vzťahy týchto pomenovaní k ostatným zložkám slovnej zásoby a neodkrýva tendencie a zákonitosti, uplatňujúce sa v sémantickom vývine slov uvedeného významového okruhu.

§ 2. Strach patrí do kategórie pojmov a predstáv vyjadrujúcich rôzne druhy duševno-telesných stavov a duševných funkcií. Pomenovania tohto významového okruhu predstavujú pomerne značne abstraktnú sémantickú oblasť slovnej zásoby. Zo skúmania vývinu ľudského myslenia na základe vývinu slovnej zásoby je známa zákonitosť, že slová abstraktnejšieho, „nehmotnejšieho“ významu vznikajú na podklade konkrétnejších, „hmotnejších“ predstáv. Platí to aj o vzniku slov označujúcich duševné funkcie a duševno-telesné

¹ Porov. napr. Ernout—Meillet. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1932, 998: *timeo, timor*... „Pas d'étymologie claire. Le groupe de got. *faurhts* „*δελός*“ n'en a pas d'avantage.“ S. Feist, *Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*, Halle (Saale) 1923, 108: *faurhts*... „Etymologie unsicher.“ Holub—Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, 453: *strach*... „Nejasné.“

² „Les mots indo-européens signifiants „*craindre*“ n'ont qu'une aire peu étendue: gr. *δφο* (*δέος*, etc.) et arm. *erkēm* „je crains“, d'une part, ou irl. *-águr* „je crains“, isl. *agan* „*craindre*“ et skr. *bháyate*, v. sl. *boiti se* „il craint“ de l'autre“. Ernout—Meillet, *Dictionnaire étymologique*..., 998, *timeo*.

stavy. Svedčí o tom mnoho slov uvedenej významovej kategórie, ako napr. lat. *conceptio*, *conceptus* (oproti *capio* „beriem, chytám“), nem. *Begriff* (oproti *greifen*), slov. *chápať* (u-*chopiť*), nem. *Trauer* (oproti gót. *driusan* „klesať, padať“), slov. *skleslosť* (*klesať*), *smútok* (psl. *mōtiti*, *męsti*) atď.

§ 3. Pri vzniku abstraktnejšieho, „nehmotnejšieho“ významu na základe staršieho konkrétnejšieho, „hmotnejšieho“ významu slova môže nastať vo vývine jazykov v podstate trojaký proces:

A. Pôvodná lexikálna jednotka s konkrétnym významom pri zachovaní tej istej formy po vzniku odvodeného, abstraktného významu existuje **nadalej ako homonymná dvojvýznamová lexikálna jednotka**, čiže zachováva v **jednej forme aj starý konkrétny, aj nový abstraktný význam**.

B. Vznik abstraktnejšieho významu si **vynúti aj formálne odlišenie od pôvodnej podoby slova s konkrétnym významom**. Toto formálne odlišenie, jeho realizácia závisí od zásoby dištinkívnych prostriedkov, ktoré má jazyk k dispozícii (v ide. jazykoch ablaut, sufixácia atď.)

C. Vznik abstraktnejšieho významu v starej lexikálnej jednotke vedie k tomu, že si daná formálna jednotka v ďalšom vývine ponechá iba **novší abstraktný význam**, kým starší konkrétny význam sa „prevetlí“ do iného slova, a to obyčajne takého, ktoré bolo s danou jednotkou v staršom význame v synonymickom vzťahu.

Prvý z uvedených prípadov čiže vývinové pokračovanie slova ako **homonyma so starým konkrétnym i novým abstraktným významom** je pre etymologické bádanie veľmi dôležité ako **sémantický indikátor**, ktorý pomáha na základe zisteného vzťahu medzi starším a novším významom odkryť etymológie takých slovných abstrakt príslušnej významovej kategórie, ktoré sa po svojom vzniku vyvíjali podľa modelu B alebo C.

§ 4. Pri hľadaní presvedčivých etymológií indoeurópskych pomenovaní strachu treba použiť ako **sémantický indikátor také slová, resp. jazyky, ktoré sa vyvíjali podľa modelu A: pomenovanie strachu si popri význame „strach“ zachovalo i ten pôvodnejší konkrétny význam, ktorý bol bázou pre vznik sémy „strach“, „báť sa“**.

a) Grécke subst. *φόβος* malo dva základné významy: 1. starší (u Homéra), konkrétnejší význam „útek, utekanie“, 2. mladší (u Hesioda, Herodota), abstraktný význam „strach“. Obdobne aj sloveso *φοβεῖν* znamenalo 1. „nechať utekať“ (faktitívum), 2. „nalakať“.³

b) Od gréckeho slovesa *φεύγω* „utekať“ je odvodené subst. *φύζα* < **fugia*, ktoré už Homér používal vo význame „úzkosť, strach“.⁴ Grécke *φύζω* a *φύζα*

³ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1923, 1019. H. Hatzfeld, *Leitfaden der vergleichenden Bedeutungslehre*, München 1924, 19.

⁴ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique...*, 1022. Pretože nám ide iba o **sémantický vývinový vzťah „útek“: „strach“, resp. „utekať“: „báť sa“**, nie je z nášho hľadiska

majú ide. základ *bheug-/bhug-* „utekať“. Od toho istého základu je odvodené lit. *baugulis* „strach“, *būgstu*, *būgti* „zľaknúť sa“, *bauginù*, *baugiñti* „nalakať“, *baugùs* „bojazlivý“.⁵

Na základe sporadického striedania znelych spoluhlások s neznelými (lit. *drėbù*, *drėbėti* „triasť“: stsl. *trepetъ* „triaška“; lit. *dulėti*: psl. *tblėti*; lit. *žlūgti* „kvapkať“: slov. *slzsa* atď.) treba k uvedeným gréckym a baltským slovám príbuzensky začleniť aj ruské sloveso *pugať* „lakať“. Genetická totožnosť rus. *pugať* a lit. *bugti* je podopretá rovnakým striedaním *g/ž* v litovčine (*baugùs* „bojazlivý“: *baūžas* „strach spôsobujúci, hrozný“) aj vo východnej slovančine: rus. *pugať* oproti bieloruskému *pužac*.⁶

e) Latinské sloveso *terreo*, *terrere* znamená 1. „spôsobovať trasenie, nechať triasť“, 2. „lakať“. Odvodené subst. *terror* znamená taktiež „trasenie“, ale aj „strach“.⁷ Od toho istého koreňa *ter-* príponou *-m-* odvodené latinské *tremere* má základný konkrétny význam „triasť“, ale v básnickej reči sa začalo používať ako synonymum slovíes *timeo*, *metuo* „báť sa“.⁸ Latinské *tremere* vo vývine francúzštiny kontamináciou s galským *crit-* cez prechodné formy *cremer* (provens.) a *criembre* nadobudlo dnešnú formu *craindre*, ktorá má už iba abstraktný význam „báť sa“.⁹

d) Starohornonemecké *screckôn*, stredohornonem. *schrecken* malo konkrétny význam „auffahren, aufspringen, springen, hüpfen“. Naproti tomu stredohornonem. faktitívne *schrecken* znamenalo už nielen „aufspringen machen“, ale aj „in Furcht setzen“. Podobne aj subst. *schric(ck)* značilo nielen „das plötzliche Auffahren“, ale aj „Schrecken“.¹⁰

dôležité, či korene **bheg^u-* (>φόβο;) a **bheug-* (>φέγω) sú vývinovými variantmi toho istého koreňa, a to v podobe *bheug-*, pričom vývinový variant *bheg^u-* mal staršiu podobu *bhueg-*, ako tvrdil napr. už Hirt, *Der indogermanische Ablaut*, Strassburg 1900, 135, § 677, alebo či ide o dva samostatné korene (základy). Pri uplatnení sémantiky ako hlavného kritéria, ako aj pri aplikácii Benvenistovej teórie o dvoch základných podobách ide. odvodeného koreňa (typ I *TER-P-* a typ II *TR-EP-*) ako správnejší sa ukazuje názor Hirtov. Základ *bheug-* predstavuje prvý typ (plný stupeň koreňa *bheu-* a nulový stupeň prípony *-g-*), základ *bheg^u-* < *bhueg-* predstavuje druhý typ (nulový stupeň koreňa *bhu-* a plný stupeň prípony *-eg-*).

⁵ Porov. H. Bender, *A lithuanian etymological index*, London—Oxford 1921, 17.—R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen 1923, 39.

⁶ Porov. V. Machek, *Recherches dans le domaine du lexique baltoslave*, Brno 1934, 13—14. F. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Heidelberg 1944, 417, pozn. 1.

⁷ Ernout — Meillet, *Dictionnaire étymologique...*, 992—993.

⁸ Ernout — Meillet, *Dictionnaire étymologique...*, 1011.

⁹ Porov. O. Bloch — W. Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française I*, Paris 1932, 187.

¹⁰ F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 10. vyd., Berlin—Leipzig 1924, 438.

Uvedené príklady podľa nášho názoru presvedčivo ukazujú, že v indoeurópskych jazykoch (a pravdepodobne v jazykoch vôbec) bol pomerne abstraktný význam „báť sa, strach“ budovaný na základe konkrétnejšieho významu „utekať, triasť sa, skákať“ ap. Psychologicky je tento sémantický vývinový proces dobre pochopiteľný. Subjekt A, ktorý je v duševno-telesnom stave strachu, uteká preč od objektu B, ktorý je príčinou strachu. Sémantickým vývinom „utekať“ > „báť sa“ je vysvetliteľná väzba sloviac s významom „báť sa“ v našich jazykoch. Viazu sa s genitívom, ktorý po splynutí s ablatívom v baltoslovanskom období prevzal na seba aj funkciu označovať smer z niečoho, od niečoho. Sloveso „báť sa“ a subst. „strach“ sa viažu s genitívom preto, lebo vyjadrujú aj smer z niečoho, od niečoho: *utekať (od) niekoho* > *báť sa niekoho*, *útek od niekoho* > *strach z niekoho*.

Na základe sémantickej vývinovej zákonitosti *utekať* > *báť sa*, resp. *útek* > *strach*, abstrahovanej z uvedených nepochybných prípadov, kladieme si pre etymologický výklad indoeurópskych, najmä slovanských pomenovaní strachu (a ich odvodenín) túto pracovnú zásadu: Ak je korenná (kmeňová) morféma pomenovania strachu v indoeurópskom jazyku formálne, t. j. hláskove usúvzťažiteľná s korennou (kmeňovou) morféмой slova s významom „utekať“ („triasť sa, skákať“ ap.), a to buď v tom istom alebo v iných príbuzných jazykoch, ide o geneticky totožné morfémy. Táto metodická zásada nám umožňuje postaviť úplne nové alebo podstatne doplnené genetické výklady niekoľkých indoeurópskych pomenovaní strachu.

I. Grécke *δέος*, *δειλός*, lat. *dīrus*

§ 5. Grécke slová *δέος* n., *δειμα* n. „strach“, *δειλός* „bojazlivý“, *δεινός* „hrozný, strašný“, *δειδω* „bojím sa“ majú spoločný základ *δFει-*, resp. ide. bázu *duci-*. Príbuzensky sa k uvedenej gréckej čeladi pričleňuje sanskr. *dvēšti* „nenávidieť“, *dvēšah* „nenávisť, prenasledovanie“, iránske (zend.) *dvaēšah-* „prenasledovanie“.¹¹ Uvedené grécke a indoiránske slová sú z hľadiska abstraktnosti približne na tej istej rovine. Pokúsime sa dokázať, že vznikli sémantickým odvodením z koreňa s konkrétnym významom „pohybovať sa, utekať“.

Podľa Benvenistovej koncepcie mal indoeurópsky odvodený koreň dve základné podoby. Typ I: *TER-P-* (plný stupeň koreňa a nulový stupeň prípony) a typ II: *TR-EP-* (nulový stupeň koreňa a plný stupeň prípony), napr. lit. *peršū* < *per-k'* - oproti latinskému *precor* < *pr-ek-* a slovanskému *prosiiti* < *pr-ok'* -, slovanské *žerbe* < *ger-bh-* a stind. *garbhas* < *gor-bh-* oproti gréckemu *βρέφος* <

¹¹ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique ...*, 169, 171, 177.

g^r-*ebh*¹², sanskr. *pátram* < *pet-r-*, křídlo, pero“ a grécke (ύπο-) *πετρο* (*ιδιωv όνειρον*) „okřídlené sny“ oproti gréckemu *πετροv* „křídlo, pero“ atď.¹³

Na základe komplementárneho vzťahu medzi stupňom koreňa a prípony treba základ *duci-* „bát sa“ morfológicky rozložiť na nulový stupeň koreňa *du-* a plný stupeň prípony *-ei-*. V pínom stupni mal koreň podobu *deu-/dou-*. Vychádzajúc z vyššie formulovanej sémantickej zákonitosti a pracovnej zásady treba v koreni *deu-/dou-* identifikovať význam „pohybovať sa, utekať“. Indo-európska slovná zásoba takúto identifikáciu koreňa *deu-* umožňuje. Staroindické *duvasana-* = „utekajúci preč“, *davišani-* = „vzdalovať sa“, stredonem. *zūwen* = „pohybovať sa, utekať preč“, stredohornonem. *zouwen* „ponáhľať sa, utekať“.¹⁴ Medzi uvedenými staroindickými a germánskymi konkrétami na jednej strane a gréckymi abstraktami na strane druhej je ten istý sémantický pomer ako medzi gr. *φύγω* a *φύζα*. Táto totožnosť sémantického pomeru ako aj hlásková totožnosť koreňov svedčí o rovnakom pôvode uvedených slov s významom „strach, nenávidieť“ a „utekať“.

Vychádzajúc z poznatku o pomerne častom striedaní *r/l* v indoeurópskych jazykoch,¹⁵ pokladáme lat. adj. *dīrus* < *dei-/duci-*¹⁶ „zlovestný“ < „strach, hrôzu spôsobujúci“ za derivačne totožné s gréckym *δειλός*. Latinské *dīrus* malo starší základ *ducir-*, resp. *deir-*, grécke *δειλός* < *ducil-*.

II. Nemecké *Furcht*

§ 6. Bez primeraného genetického začlenenia v rámci germánskej a širšej indoeurópskej slovnej zásoby zostáva dodnes aj germánska slovná čelad'¹⁷

¹² Labializovanosť velár v jazykoch satemovej skupiny neo značujeme (žerbec < *gerbh-*, ind. *garbhas* < *gor-bh-*). Vychádzame z názoru J. Kuryłowicza, že labializácia velár nastala v indoeurópeine až po diferenciácii na oblasť satemovú a kentumovú, a to iba v oblasti kentumovej. J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław 1956, 356—366. Porov. str. 363: „La conclusion paraît s'imposer que les labiovélares, étant d'origine dialectale (centum), représentent la plus récente des trois séries gutturales“.

¹³ É. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris 1935. Ruský preklad *Indoevropskoje imennoje slovoobrazovanije*, Moskva 1955, 181—182. Porov. aj J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, 130: *Les racines bifformes*.

¹⁴ Walde — Pokorný, *Vergleichendes Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen I*, Berlin—Leipzig 1928, 778—779.

¹⁵ Porov. napr. lat. *stratus* (rozprestretý): (*st*)*latus* (široký, priedstranný), *stlatta* (široká loď), lat. *celtis*: *certe* (sochárske dláto), gr. *αίτις*: *αίτις* (chytit), βρω: βίρω (striekať), *κρυπτιω*: *καλοπτιω* (kryť), lit. *kreivas*: *kleivas* (krivý), lit. *gumurti*: *gumulti* (hniest), lotyš. *žirbt*: *žilbt* (oslepnúť), slovenské *rinút sa*: *linút sa*, slovenské *klčovať*: poľ. *karczować*, stsl. *krikz*: *klíkz* atď.

¹⁶ Porov. A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 2. vyd., Heidelberg 1910, 234. Ernout—Meillet, *Dictionnaire étymologique ...*, 260.

¹⁷ Walde—Pokorný, *Vergleichendes Wörterbuch ... II*, 48: got. *faurtei ...*, „Sehr unsicher.“

zastúpená v substantívach gót. *faúrhtei*, starosas. a starohornonem. *forhta*, anglosas. *fyrhto*, angl. *fright* „strach“, v slovesách gót. *faúrhtjan*, starohornonem. *furihten*, *forahtan*, starosas. *forahtian*, anglosas. *forhtian* „bát sa“, v adjekt. (partic.) gót. *faúrhts*, starosas. a starohornonem. *forht*, *foraht* „bojazlivý“. Spájanie uvedených germánskych slov s lat. *querquerus* „neprijemný, odporný“ a gr. *καρκαίρω* „potriasam“ (Bezzenberger), ako ani spájanie s armén. *erkiut-* „strach“ (A. Torp - Hj. Falk) nevyhovuje hláskove. Príbuzenské pričlenenie k stind. *sprštas* < *prkt-* „dotknutý“, *spršati* „dotýka sa“ (Zupitza), ako ani k lit. *peršeti* „bolí“ (Lewy) nevyhovuje sémanticky.¹⁸

Uvedená germánska slovná čelaď má indoeurópsky základ *perg-/porg-*. V koreni *per-/por-* podľa sémantickej zákonitosti, uplatňujúcej sa pri vznikaní pomenovaní strachu, treba identifikovať význam „pohybovať sa, utekať“. V takomto význame je koreň *per-/por-* zastúpený nielen v germánskych, ale aj v ostatných indoeurópskych jazykoch. Starosas. a anglosas. *faran* = „sich fortbewegen, ziehen“, starohornonem. a stredohornonem. *faran*, *varn* = „sich von einem Ort zu andern bewegen...“. F. Kluge uvádza, že staronord. *fara* „pohybovať sa“ označovalo každý druh pohybu.¹⁹ Germánsky koreň *far-* < ide. *por-/per-* má bohaté príbuzenské vzťahy vo viacerých indoeurópskych jazykoch, a to tak v reálne pohybových slovesách a ich odvodeninách, ako aj vo faktitívnych pohybových slovesách. Napr. stsl. *perq*, *pbrati* „salire, volare, currere“²⁰, grécke *πειρω* < *periō* „prechádzať, pretekať“, *πορος* „chod, prechod“²¹, stind. *parayati* „necháva prejsť, necháva preniknúť“ (faktitívum), armén. *hordan* < *por-d-* „ísť, utekať preč“²² a i.

Nemecké *Furcht* má teda ten istý koreň ako nemecké sloveso *fahren*. Svojím významovým a afixálnym odvodením z konkrétna *per-/por-* > germ.* *fer-/far-* „pohybovať sa, utekať“ na abstraktum *pōr-g-* > germ. *for-h-t-* „bát sa, strach“ je obmedzené, podobne ako mnoho iných ide. pomenovaní strachu, na samostatný germánsky vývin. Svojím odvodzovacím postupom a pravdepodobne aj starším zaniknutým významom „pohybovanie sa, utekanie“ je v úzkom vzťahu k nem. *Flucht*.

III. Praslov. *polchъ*

§ 7. Praslovanské slovo *polchъ* malo veľmi blízko k významu „strach“, resp. „bojazlivý“. Miklosich má pri stsl. subst. *plachō* latinský ekvivalent

¹⁸ Literatúru uvádza S. Feist, *Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*, 1923, 108. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 160.

¹⁹ F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch ...*, 128.

²⁰ F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862—1865, 569.

²¹ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique ...*, 757.

²² Walde - Pokorný, *Vergleichendes Wörterbuch ...*, 11, 39—40.

terror a pri adjektíve *plachō* grécke ekvivalenty *ζεμβός* a *δειλός*, latinské *vagus* a *timidus*.²³

Slovesný koreň *pel-/pol-* so všeobecným významovým jadrom „pohybovať sa“ je v „špecializovaných“ pohybových významoch zastúpený vo viacerých ide. jazykoch. Napr. v gr. *παλλω* „triasť, hýbať“, mediál. „vyrútiť sa, vyletieť, vyskočiť“, *πελεμιζω* „spôsobovať pohyb, trasenie, mykať“²⁴, lat. *pello* „ženie“ (faktitívum), gr. *α-πελλα* „schôdza (ľudu)“, *πελαθω* „približujem sa, prichádzam“, stind. *palayati* „uteká“ a i.

Koreň *pel-* „pohybovať sa“ je zastúpený v „špecifikovanom“ význame „tieť, utekať“ aj v baltoslovančine. Lotyšsky *pīlu*, *pīlēt* „tieť“, lit. *pīlū*, *pīlti* „liať“²⁵. Rusky *vodo-pol* „povodeň“, pôvodne „vodo-tečenie, vodo-rozlievanie“, rus. *polaja voda* „z brehov sa prelievajúca voda“ čiže „tečúca, pretekajúca voda“.²⁶

Význam „tieť“ a význam „utekať“ majú často v jazykoch to isté vyjadrenie: psl. *tekq*, *tekti* = 1. „tieť“, 2. „utekať“; staroisland. *rinna/renna* = „tieť, bežať“; stind. *sarati* = „tečie, beží, uteká“ a i.²⁷

V reálnom pohybovom význame „utekať“, ako aj vo faktitívnom pohybovom význame „hnať“ (= spôsobovať utekanie) je koreň *pel-/pol-* zastúpený aj v slovančine, napr. slovenské *pelat* < *peljēti* (?) „hnať“²⁸, slovenské *pálit* < *pōl-* „utekať“ (*odpál* = „odíd preč, utekaj preč“), české *pelášiti* „utekať“ a i.

Pretože v praslovančine bol známy koreň *pel-/pol-* vo význame „utekať“, existovala možnosť jeho využitia ako nomina actionis „utekanie, útek“ a prechod k významu „strach“ (obdobne ako grécke *φόβος* = 1. „útek“ > 2. „strach“). Od pohybových slovesných koreňov sa v baltoslovančine nomina actionis „chodenie, utekanie, tečenie“ ap. tvorili príponou *-g-*. Napr. od koreňa *ei-*

²³ F. Miklosich, *Lexicon ...*, 570.

²⁴ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique ...*, 744, 762.

²⁵ Význam „liať“ je vo faktitívnom vzťahu k významu „tieť“. *Liat* znamená „spôsobovať tečenie, fliessen machen“. Tak, ako sú faktitíva typu „*hnať*, *posielat*, *tlačit*“ geneticky totožné s reálnymi pohybovými slovesami „pohybovať sa, utekať“ ap., aj faktitívum „liať“ je často geneticky totožné so slovesami významu „tieť“. Svedčia o tom napr. tieto slovesá: stind. *galayati* „leje“: *galati* „tečie, uteká“, stind. *srjati*, *sarjati* < *ser-g-* „leje“: *sarati* „tečie, uteká“, slovanské *ljati* „liať“ z koreňa *lei-* oproti slovanskému *ri-nq-ti* „tieť“ z koreňa *rei-*, geneticky totožného s koreňom *lei-*. O striedaní *r/l* pozri pozn. 15.

²⁶ Porov. A. Preobraženskij, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* II. Moskva 1910—1914, 102, heslo *polyj*.

²⁷ W a l d e - P o k o r n y, *Vergleichendes Wörterbuch ...* I, 138, II, 497.

²⁸ Faktitívne pohybové slovesá sú geneticky totožné s reálnymi pohybovými slovesami s významom „pohybovať sa, utekať“ ap. Príklady: Anglosaské *wrecan* znamená 1. „bežať“, 2. „hnať“. Arménske *elanem* „bežať, ísť“ oproti gr. *έλαω* „ženie“. Grécke *πίω* „idem“: *πιένω* „ženie, dávam do pohybu“. Germán. *hlaupan* „bežať“: gr. *κελεύω* „ženie“, stind. *kaláyati* „ženie“ a i.

„ísť“ je lit. *eigà* „chodenie, chod, chôdza“, resp. *īeiga* „vehádzanie, vehod“, *īšeiga* „vychádzanie, východ“.²⁹ Obdobne od koreňa *ser-*, resp. základu *sreu-* „tieť, utekať“ je utvorené praslov. *srou- g-ā* „tečenie“ > „tok, rieka“. Od koreňa *ver-* (lotyš. *veru* „bežím“) je odvodené lotyš. nomen agentis *vergs* „bežiaci“ > „sluha, otrok“ (porov. grécke *τρέχω* „bežím“: *τρέχης* „bežec, posol, sluha“, gréc. *πελω* „pohybujem sa, bežím, krútim sa“: [*αμφι-*] *πολος* „sluha“, stind. *čarati* „beží“: [*pari-*] *čaras* „sluha“ atď.).

Aj od praslov. *pel-/pol-* „utekať“ bolo príponou *-g-* utvorené nomen actionis **polgos* „útek, utekanie“, avšak obdobne ako gr. *φόβος* prešlo postupne k abstraktnejšiemu významu „strach“. Praslovanské *polg-* „utekanie“ prechodom k významu „strach“ nadobudlo expresívnu povahu. V praslovančine sa záverečné veláry *k, g*, a to najmä v expresívnych slovách, menili sporadicky na úžinovú veláru *ch* (M a c h e k).³⁰ „Expresívnou“ zmenou *g>ch* sa aj praslovanské *polg-* zmenilo na *polch-*. Metatézou na *plachz*, sloven. *plachý* „bojazlivý“, *poplach*, ruské *polochz*, poľské *plochz*. Kým v slovanskom subst. *strach* prvok pohybového významu zanikol úplne, v slovanských adj. *plachý* a subst. (*po-*) *plach* pohybový významový prvok je v značnej miere zachovaný až dodnes.

Náš etymologický výklad praslov. *polchz* sa od doterajších pokusov odlišuje hlavne v týchto bodoch:

1. Indoeurópsky slovesný koreň *pel-* „pohybovať sa“ bol známy na baltoslovanskom území vo význame „tieť, utekať“, resp. vo faktitívnom využití „liať, hnať“: lotyš. *pīlu* „tečiem“: lit. *pilù* „lejem“, sloven. *pálit* < *pōl-* „utekať“: sloven. *pelat* < *pel-* „hnať“.

2. V baltoslovančine, resp. až v praslovančine bol koreň *pel-/pol-* „utekať, tieť“ odvodený príponou *-g*, funkčne totožnou napr. s príponou *-g* v lit. *eigà* „chodenie, chôdza“.

3. Prechod od významu „utekanie, útek“ v praslov. *polg-* k významu „strach“ je v zhode so široko platnou sémantickou zákonitosťou, uplatňujúcou sa pri vznikaní abstrakta „strach“.

4. Praslovanské *pol-g-* „útek“ > „strach“ je v príbuzenskom pomere s germán. *por-g-* > nem. *Furcht*, pretože korene *per-/pel-* „pohybovať sa“ sú fakultatívnymi variantmi pôvodne toho istého koreňa.^{30a}

IV. Stsl. *sragō*, poľ. *srogi*, rus. *soroga*

§ 8. Staroslovienske (cirkevnoslov.) adj. *sragō* znamenalo „strašný, hrozný“. Používalo sa ako synonymum adj. *strašbnz*, napr.: *srešeteb ja strašnoje i sragoje*

²⁹ Porov. R. Trautmann. *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, 67.

³⁰ Slovanské *chytati* < *gūt-*: lotyš. *gut*, sloven. *chrabrz* < *gorbh-* oproti stind. (*pra-*) *galbha* < *golbh-/gorbh-* a *i*.

^{30a} Existenciu jedinej likvidovej fonémy pre staršie fázy vývinu indoeurópciny doka-

to usrčtenije svojichъ грѣхъ. Miklosich má pri adj. *sragъ* grécky ekvivalent *φοβερός* a lat. *terribilis*.³¹

Toho istého pôvodu a v staršom období aj toho istého významu je aj poľské *srogi* (= „strašný, hrozný, nelútostný“). Z poľštiny s infigovaným *-t-* bolo prebraté do ruštiny ako *strogij*.³² Z ruštiny toto adj. prebral v novej dobe Fr. Sušil do češtiny: *strohýj*.³³

Základ *sorg-* ako praslovanské východisko stsl. *sragъ* a pol. *srogi* je zastúpený aj v ruštine. V ruských nárečiach pre neprístupného,³⁴ nezhovorčivého, mrzutého, čiže strach budiaceho človeka je pomenovanie *soroga*.³⁵

Uvedená čelaď slovanských slov má viacej etymologických výkladov. Pre hláskové korešpondencie sa najčastejšie spája s litovským *sergù* „chorľaviec“, *sarginti* „spôsobiť chorobu“, lotyš. *serga* „choroba“, írskym *serg* „choroba“ atď.³⁶ Na základe tohto spájania sa aj cirkevno-slov. *sragъ* pripisuje neprávom význam „zmrzačený“.³⁷ hoci kontextové využitie a latinské ekvivalenty tomu vôbec nenasvedčujú. Všetky latinské synonymá, ktoré má Miklosich pri hesle *sragъ*, t. j. *terribilis*, *horrendus*, *austerus*, *torvus* majú významy „strašný, hrozný, odporný, nevlúdny, prísny“.

Praslovanský základ *sorg-* „strašný, hrozný“ má príponu *-g-* a koreň *sor-*. Vychádzajúc zo sémantických zákonitostí, ktoré sme rozviedli v úvode a pri doterajších etymológiách, budeme v koreni *ser-/sor-* identifikovať význam „pohybovať sa, utekať“. V takomto význame slovesný koreň *ser-/sor-*, a to jednak v „čistej“, jednak v derivovanej podobe, je zastúpený v indoeurópskych jazykoch pomerne bohato. Stind. *sárali*, *sísarti* = „tečie, uteká, ponáhľa sa“, gr. *ῥέωμαι* = „rýchlo a silne sa pohybujem, ponáhľam sa“.³⁸

Indoeurópsky slovesný koreň *ser-* „pohybovať sa, utekať, tiecť“ bol na balto-slovanskom jazykovom území zastúpený jednak vo variante *r-*ovom (lotyš.

zujeme v štúdiu *Striedanie likvid r/l v indoeurópskych jazykoch*. Vyjde v Jazyko-vednom časopise X, 1959, č. 2.

³¹ F. Miklosich, *Lexicon* ..., 873.

³² Ruské *strogij* pokladá za výpožičku z poľštiny A. Proobraženskij, *Etymologičeskij slovar'* ... II, 384, M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* II, Heidelberg 1955, 698.

³³ Porov. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 476—477.

³⁴ K významovému prechodu „strašný, hrozný“ > „neprístupný“ porov. napr. grécke *ἄπαιτος*, ktoré znamená 1. *neprístupný*, 2. *hrozný*.

³⁵ F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, str. 293. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* II, 698.

³⁶ Literatúra u Vasmera, *Russisches etymologisches Wörterbuch* II, 698, ako aj v 19. *Lieferung*, 28.

³⁷ Napr. Holub — Kopečný, *Etymologický slovník* ..., 355.

³⁸ Walde — Pokorný, *Vergleichendes Wörterbuch* ... II, 497.

sirt „umherschwärmen, Raubzüge machen“,³⁹ lit. *sraviù, sravéti* „tiecť“, lotyš. *s(t)rava* „prúd, rieka“, jednak vo variante *l*-ovom *sel-/sol-*: lit. *sálti* „tiecť“, *seléti* „accurere, accedere“⁴⁰, slovan. *Slava* „rieka“ (vlastné meno) oproti lit. *srovė* „potok“ a lotyš. *s(t)rava* „prúd“, slovanské *sžlati* ako faktitívum k významu „pohybovať sa, utekať“ a i.

Ako ukazujú uvedené príklady, baltoslovančina a tým aj praslovančina mala z indoeurópciny zdedený slovesný koreň *ser-* s fakultatívnym variantom *sel-* „tiecť, utekať“ (V. M a c h e k v *Etymologickom slovníku...*, str. 467, pokladá v zhode so Z u b a t ý m aj sloveso *srať* za geneticky totožné so stind. *sarati* „tečie“, čiže za sémantický derivát ide. koreňa *ser-* „tiecť“). Existencia koreňa *ser-* „tiecť, utekať“ v praslovančine umožňovala jeho využitie v abstraktnom význame „strach“, resp. v pomenovaní vlastnosti „strach spôsobujúci, strašný, hrozný (človek)“. Ako ukazuje praslovanské *sorg-* „strašný“, derivácia sa tu uskutočnila pomocou prípony *-g-*, ktorou sa odvodzovali nomina actionis a nomina agentis od koreňov pohybových slovies. Praslovanské *sor-g-* malo pravdepodobne pôvodne význam „utekanie, útek spôsobujúci“, podobne ako napr. grécke *φοβερός* „útek spôsobujúci“ > „strašný, hrozný“, alebo latinské *terribilis* „trasenie spôsobujúci“ > „strach spôsobujúci, strašný, hrozný“.

Prechod praslovanského *sor-g-* od významu „útek spôsobujúci“ k významu „strach spôsobujúci, strašný, hrozný“ je v zhode so široko platnou sémantickou zákonitosťou prechodu konkrétna „utekať, útek“ k abstraktu „báť sa, strach“.

Ruské (nárečové) substantívum *soroga* „nepristupný, mrzutý, strach vyvolávajúci človek“ oproti stsl. adj. *sragъ* „strašný“ je obdobnou personifikáciou strachu, aká je známa napr. z gréčtiny a latinčiny. Grécke *φόβος* je personifikované a deifikované v názve boha *Φόβος* a podobne latinské *dirus* je zosobnené a deifikované v názve bohyne *Dīra*.⁴¹

Ako vyplýva z nášho výkladu, neprijímame ani spájanie praslovanského *sorgъ* „strašný“ s litovským *sergù* „som chorý“ (B r ü c k n e r, V a s m e r, H o l u b—K o p e č n ý), ani spájanie s nemeckým *strack* „rovný, priamy“ (T o r b i ö r n s s o n, M a c h e k).⁴² Praslovanské *sorgъ* „strašný“ je pomocou „akčného“ sufixu *-g-* odvodené od koreňa pohybového slovesa *ser-* „utekať“. Tento výklad má oproti uvedeným dvom výkladom hlavne sémantické prednosti. Opiera sa o skutočnosť, že v ide. jazykoch pomenovanie strachu a jeho odvodenín vznikalo na základe konkrétnych významov „utekať, útek“.

³⁹ Walde — Pokorny, *ibid.*, 498.

⁴⁰ R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, 255.

⁴¹ Porov. Ernout — Meillet, *Dictionnaire étymologique*, 260, 998.

⁴² V. Machek, *Etymologický slovník ...*, 476.

Hláskove nemá náš výklad nijaké nedostatky. Od koreňov polybových slov *sa* nomina actionis a nomina agentis v baltoslovančine veľmi často odvodzovali pomocou prípony *-g-*.

V. Slovanské *strachъ*

§ 9. Ak vychádzame z Benvenistovej koncepcie o dvoch základných formách odvodného indoeurópskeho koreňa, typ I: *TER-P-* a typ II: *TR-EP-* (bližší výklad a príklady pozri v § 5), praslovanské *sorg-* „strašný“ predstavuje typ I: *sor-g-* (plný stupeň koreňa a nulový stupeň prípony). Ako ukazujú príklady uvedené v § 5, sporadicky sa mohol ten istý koreň, resp. jeho derivát vyskytovať v podobe I alebo v podobe II, a to aj v tom istom jazyku. Predpokladajme túto „anomáliu“ aj pre praslovančinu, a to konkrétne pri základe *sor-g-*. V podobe II mal tento základ nulový stupeň koreňa *sr-* a plný stupeň prípony *-og-*: *srog-*. Po zdlžení samohlásky nadobudol tento základ podobu *srōg-*.

Do spoluhláskovej skupiny *-sr-*, ak existovala už pred metatézou, vsúvala sa spoluhláska *-t-* na celom slovanskom území. Zo základu *srōg-* vznikla podoba *strag-*.

Záverová velára *g* sa v praslovančine sporadicky, pravdepodobne v závislosti od expresívnej povahy slova, menila na úžinovú veláru *ch*. Praslovanský základ *sorg-/srōg-* mal expresívnu povahu už svojím významom „strach, strašný“. Zmena *g* na *ch* v slovnom základe *srōg->strag->strach-* neprekvapuje. Touto zmenou vznikla hlásková podoba všeslovanského pomenovania *strachъ*.

Zdanlivou prekážkou pre uznanie správnosti nášho genetického stotožňovania psl. *sorg-* „strašný“ (stsl. *sragъ*, pol. *srogi*, rus. *soroja*) a psl. *srōg->strachъ* je nezhoda vo vývine velár. Kým v prvom prípade velára *g* zostala nezmenená, v druhom prípade sa zmenila na spirantu *ch*. Takáto nezhoda je však známa aj pri iných praslovanských slovách, a predsa ich geneticky stotožňujeme. Napr. praslov. *gabati/gabiti* pokračuje jednak s *g* (poľské *gabać*, slovenské *gabať>habať*), ale aj so zmenou *g* na *ch*: lašské a valašské *chabit*, ruské *chabit* (chytit').⁴³ Podobne aj neznelá velára v praslov. *kold-* zostáva jednak nezmenená (v substantíve *koldenъcbъ* „studňa“), jednak sa menila na *ch*: *kold->chold-* (studený). V slovenčine sú napr. dvojice *klopit'/chlopit'*, *plákať/pláchať* ap. O kolísaní medzi záverovými a úžinovými velármi svedčí napr. aj staroslovienska dubleta *glapije/chlapije* „σμήγματα“.⁴⁴

Uvedené príklady na kolísanie velár v slovančine iba pridávajú na pravdepodobnosti nášmu spájaniu slova *strachъ* <*srōg-* so stsl. *sragъ* <*sorg-* „strašný“. Vecnou sémantikou sú vlastne zhodné a hláskové rozdiely, hoci sú „nepravi-

⁴³ V. Machek, *Etymologický slovník ...*, 153.

⁴⁴ F. Miklosich, *Lexicon ...*, 129, 1090.

delné“, predsa odzrkadľujú čiastočne zákonitosti indoeurópskeho a praslovanského hláskového vývinu.

Neprijímame teda Machkov výklad o rodovej príbuznosti slovanského *strach* < *s(t)rōk-s- s nemeckým *schrecken* < *srek*.⁴⁵ Nemecké *schrecken* malo totiž v staršom období význam „skákať“ (dnešné *Heuschrecke* = „senný skokan“ > kobylka). S nemeckým *schrecken* v staršom význame „skákať“ je geneticky totožné slovanské *srĕk* > *strĕkati* vo význame „skákať“. Ruské *streakat* = „prygať, sigañ, priaďať, skakať“.⁴⁶ Význam „striekať“ v slovanskom *strĕkati* je vývinove sekundárny, obmedzený na západné slovanské jazyky.

§ 10. Pokúsili sme sa osvetliť genézu niektorých indoeurópskych pomenovaní strachu, a to gr. *δέος, δειλός*, nem. *Furcht*, psl. *polchъ, sorgъ* a *strachъ*. Opierali sme sa hlavne o sémantiku. Vychádzali sme ako zo sémantických indikátorov z takých indoeurópskych pomenovaní strachu, ktoré si popri pomerne abstraktnom význame „strach“ zachovali, a to buď synchronicky, alebo aspoň historicky ten konkrétny význam, na ktorom sa pojem „strach, báť sa“ budoval. Sú to pohybové slovesá s významom „utekať, triasť sa, skákať“ ap. To, že sme vychádzali z uvedenej sémantickej zákonitosti, oprávňuje aj náš výkladový postup, totiž sémantickú identifikáciu koreňov v indoeurópskych pomenovaniach strachu bez zdanlivého prihliadania na odvodzovacie prvky. Ako však ukazuje derivačná totožnosť germ. *por-g-* (nem. *Furcht*), slovanského *pol-g* > *polch-*, slovan. *sor-g* > stsl. *sragъ* a slovan. *sr-ōg* > *strach-*, vo všetkých štyroch prípadoch ide o ten istý odvodzovací postup, čo pri tvorení tej istej významovej kategórie nemôže prekvapovať.

Na Meilletom nastolený problém o malom zemepisnom rozšírení jednotlivých indoeurópskych pomenovaní strachu dávajú podľa nášho názoru odpoveď tieto dva momenty:

1. Indoeurópeina má pomerne veľa slovesných koreňov so spoločným všeobecným významom „pohybovať sa, utekať“. Pretože východiskom pre vznik pomenovania strachu boli slovesné korene uvedeného významu, mali jednotlivé jazyky pri vznikaní abstrakta „báť sa, strach“ z konkrétna „utekať, útek“ veľa „výberových možností“.

2. Pomenovanie strachu už svojím vnútorným významom navodzuje inherentnú expresivitu. O expresívnych slovách je z vývinu jazykov známe, že podliehajú často zmenám a substitúciám jedného pomenovania druhým.

Pre názornosť a prehľadnosť pripojujeme tabuľku, ktorá podáva obraz o odvodzovaní významu „strach“ z významu „útek“:

⁴⁵ V. Machek, *Etymologický slovník ...*, 475.

⁴⁶ V. Dal, *Tolkovnij slovar' živago velikarusskago jazyka* IV, Peterburg—Moskva 1882, 346.

koreň (kmeň)	význam „pohybovať sa, utekať, triasť, skákať“ ap. (faktitíva „hnať“ ap.)	význam „strach, báť sa“
bheu-g-	gr. φεύγω „utekám“	gr. φυζα < fugia „strach“ lit. <i>baugulis</i> „strach“ lit. <i>baugus</i> „bojazlivý“ rus. <i>пугат</i> „strašiť“
bhegʷ-	gr. φόβος „útek“ φοβεῖν „nechať utekať“	gr. φόβος „strach“ φοβεῖν „nalakať“
ter-	lat. <i>terrere</i> „spôsobovať trasenie“ <i>tremo</i> „triasť“	lat. <i>terrere</i> „nalakať“ <i>tremo</i> „báť sa“
sr-ek-	stredohornonem. <i>schrecken</i> „skákať“	nem. <i>schrecken</i> „strašiť“ <i>Schrecken</i> „strach“
deu-/dou-	stind. <i>duvasana-</i> „utekajúci preč“ <i>davišani-</i> „vzdalovať sa“ stredohornonem. <i>zouwen</i> „utekať“	gr. δέος < <i>duei-</i> „strach“ δειλός „bojazlivý“ lat. <i>dirus</i> < <i>duie-r.</i>
per-/por-	stsl. <i>perq</i> , <i>pbrati</i> „letieť, utekať“ anglosas. <i>faran</i> „sich fortbewegen“ armén. <i>hordan</i> < <i>por-d.</i> „ísť preč“	starohornonem. <i>forhtu</i> „strach“ nem. <i>Furcht</i>
pel-/pol-	gr. πάλλω „vyletieť, vyrútiť sa“ lotyš. <i>pīlu</i> „tečieť“ sloven. <i>pālit</i> < <i>pōlei-</i> „utekať“ sloven. <i>petat</i> < <i>peljē-</i> „hnať“	psl. <i>polch-</i> < <i>polg-</i> „strach“
ser-/sor-	stind. <i>sārati</i> „tečie, uteká“ psl. <i>sr-ou-g-a</i> „tečenie“ > „tok“	psl. <i>sor-g-</i> „strašný“ stsl. <i>sragō</i> „strašný“ pol. <i>srogi</i>
ser-/sor-	— „ —	psl. <i>sr-ōg-</i> > <i>strag-</i> > <i>strachō</i>

Šimon Ondruš

ZUR ETYMOLOGISCHEN INTERPRETATION DER INDOGERMANISCHEN BENENNUNGEN DER FURCHT

In unserer Studie interpretieren wir etymologisch fünf indogermanische Benennungen der Furcht, u.z. griech. *δέος*, *δειλός* „Furcht, furchtsam“, germ. *Furcht*, urslaw. *polchō* „Furcht, furchtsam“, urslaw. *sorgō* (altkirchenslaw. *sragō*, altpoln. *srogō*) „fürchterlich, schrecklich“ und urslaw. *strachō* „Furcht“. Wir stützen uns an drei Grunderkenntnisse: 1. An die semantische Feststellung, dass die Benennungen der Furcht in den indogerm. Sprachen am häufigsten von den Bewegungszeitwörtern in der Bedeutung „laufen, fliehen, zittern, springen“ abgeleitet wurden: griech. *φόβος*, *φυζα*, lit. *baugus*, *baugulis*, latein. *terror*, franz. *craindre*, germ. *Schrecken* u.a. 2. An die Feststellung von Benveniste, dass die indogermanische Wurzel zwei Formen hatte, u.z. die „erste“ Form *TER-P-* (die Vollstufe der Wurzel und die Schwundstufe des Suffixes) und die „zweite“ Form *TR-EP-* (die Schwundstufe der Wurzel und die Vollstufe des Suffixes). 3. An die Erkenntnis, dass neben den allgemeinen, regelmässigen, sogen. „ausnahmslos“ Lautveränderungen in der Entwicklung der Sprachen auch die weniger allgemeinen, sporadischen, „unregelmässigen“ Lautveränderungen sich vollziehen—(C u r t i u s, M a c h e k).

I. Griech. Wörter *δέος*, *δειλός* usw. haben älteren Stamm *δFει-*. Der ursprachliche

Stamm *dy-ei-* stellt die zweite Form *TR-EP-* vor. In der Vollstufe hatte die Wurzel die Form *deu-/dou-*. Diese indogerm. Wurzel ist in der Bedeutung „laufen, fliehen, sich bewegen“ im altind. *duvasana-* „vorwärts eilend“, *davišani* „sich entfernen“, im ahd. *zawen* „vonstatten gehen“, mhd. *zouwen* „eilen“ belegt. Das griech. *δFει-* ist also desselben Ursprungs wie die angegebenen altind. und germ. Wörter.

II. Das deutsche Wort *Furcht*, bzw. das ahd. *forhta* hat den ursprachlichen Stamm *porg-*, der mit dem Suffix *-g-* von der Wurzel *per-/por-* „laufen, fliehen, fliegen“ abgeleitet wurde; altkirchenslaw. *perq*, *prati* „fliehen, fliegen“, griech. *πόρος* „Gang, Durchgang“, angelsächs. *faran* „sich fortbewegen“ usw. Das germ. *for-h-t-*, bzw. das deutsche *Furcht* wurde also mit dem Suffix *-g-* von der Wurzel *per-/por-* „sich bewegen, fliehen“, die im deutschen *fahren* belegt ist, abgeleitet.

III. Ähnlich wie das deutsche Wort *Furcht* mit dem Suffix *-g-* von der Wurzel *per-/por-* wurde auch das urslaw. *polchz* mit demselben Suffix *-g-* von der Wurzel *pel-/pol-* in der Bedeutung „bewegen, laufen, fließen“ abgeleitet. Die Wurzel *pel-/pol-* ist im altind. *palayati* „macht laufen, treibt“, lett. *pīlet* „fließen“ (zur ursprünglichen Identität der Bedeutung „fließen“ und „laufen“ vergl. urslaw. *tekti* „fließen, laufen“, altisländ. *rinna* „fließen, laufen“, altind. *sārati* „fließen, laufen“ u.a.), russ. *vodo-pol* „Wasserflut“, d.h. „Wasserfließen“, russ. *polaja voda* „(aus den Ufern) ausgetretenes, ausgeflossenes Wasser“, slowak. *pelat* < *peljē-* „treiben“ („treiben“ ist in faktitiver Beziehung zu „laufen“, vergl. angelsächs. *wrecan* „laufen, treiben“, armen. *elanem* „laufe“ gegen griech. *ἐλάω* „treibe“, griech. *κίω* „gehe“ und *κίρω* „treibe, setze in Bewegung“ u.a.), slowak. *pálit* < *pōl-* „laufen, fliehen“ usw. belegt. Das urslaw. *polg-* hatte die ursprüngliche Bedeutung „das Laufen, das Fliehen, die Flucht“ und wurde als nomen actionis mit dem Suffix *-g-* ähnlich wie lit. *eigū* „Gang“ von der Wurzel *ei-* „gehen“ oder urslaw. *srou-g-a* „das Fließen“ > „der Fluss“ von der Wurzel *ser-*, bzw. *sreu-* abgeleitet. Im urslaw. *polg-* ist die Lautveränderung *g* > *ch* angetreten, vergl. slaw. *chytati* gegen lett. *gūt*, slaw. *chorbrz* gegen altind. (*pra-*) *gabha* < *gobh-/gorbh-* u.a. Die Veränderung *g* zu *ch* wurde durch den expressiven Charakter des Wortes *polgz/polchz* „Furcht“ unterstützt.

IV. Altkirchenslaw. *sragz* und altpoln. *srogz* „fürchterlich, schrecklich“ hat den urslaw. Stamm *sorg-*, der mit dem Suffix *-g-* (ähnlich wie das germ. *por-g-* > *Furcht* und urslaw. *pol-g-* > *polchz* „Furcht“) von der Wurzel *ser-/sor-* „laufen, fliehen, fließen“ abgeleitet wurde. Die Wurzel *ser-* ist in der angegebenen Bedeutung in seiner „reinen“ Form, wie auch in den Ableitungen auf dem Gebiete des Baltoslawischen belegt. Die Veränderung der ursprünglichen Bedeutung „das Laufen, das Fliehen, die Flucht“ zu „die Furcht“ im *sorgz* ist ähnlich wie im griech. *φόβος* „Flucht“ > „Furcht“. Das russische *soroga* „Griesgram, ein lästiger, unzugänglicher Mensch“, d.h. „ein Mensch, der die Furcht verursacht“, ist ähnliche Personifikation der Furcht, wie das griech. *φόβος* und latein. *Dīra* Personifikationen und Deifikationen sind.

V. Wir behaupten, dass das urslaw. *sorgz* „fürchterlich“ und das urslaw. *strachz* „Furcht“ desselben Ursprungs sind. Der Stamm *sorg-* stellt die erste Form *TER-P-*, d.h. *sor-g-*, vor. Die zweite Form *TR-EP-* war *sr-og-*, bzw. nach der Dehnung *sr-ōg-*. Nach dem Einschleichen des *-t-* in die Konsonantengruppe *-sr-* und nach der Veränderung *ō* > *a* entstand die Form *strag-*. Die Spirantisation *g* > *ch* in *strag-* > *strach-* gegen die Erhaltung des *-g-* in *sorgz* (altkirchenslaw. *sragz*) ist nicht vereinzelt. Vergl. urslaw. *gabati* (poln. *gabać*, slowak. *gabati* > *habať*) und *chabati/chabiti* (russ. *chabit* „greifen“), altkirchenslaw. *glapie/chlapie* „σμήματα“. Die Alternation *g/ch* ist parallel mit der Alternation *k/ch*, vergl. urslaw. *koldensc* „der Brunnen“ und *choldz* „kalt“, slowak. *plákat/pláchat*, *klopit/chlopit* u.a.

822
5 - 28

VINCENT BLANÁR

POMIESTNE MENÁ V STREDOVEKÝCH LATINSKÝCH LISTINÁCH
AKO MATERIÁL PRE SLOVENSKÝ HISTORICKÝ SLOVNÍK

Potrebu slovenského historického slovníka pre výskum slovenského jazyka netreba dokazovať. Vo všeobecnosti je tiež jasné, že jeho príprava bude spojená s nemalými ťažkosťami rázu materiálového i metodologického. Najstaršie slovenské slová a prvky slovenského jazyka nachádzame v stredovekých latinských a českých písomnostiach. V súvislosti s prípravou slovenského historického slovníka nestojíme iba pred technickými úlohami, ako je dôkladná excerpčia materiálu z najstarších jazykových pamiatok slovenskej proveniencie. Obozretnou filologickou prácou musíme slovakizmy hľadať a neraz i dokazovať. Napríklad v poslednom čase sa ukázalo, že v niektorých staročeských pamiatkach sú jazykové stopy používania alebo odpisovania v slovenskom prostredí.¹ Latinské písomnosti z uhorských kancelárií si zasluhujú pozornosť tým, že obsahujú slovenský jazykový materiál už od dôb raného feudalizmu. Tento materiál je, pravda, trochu jednostranný. Nie sú zapísané súvislé prehovory, ale jednotlivé slová, ojedinele aj spojenia slov. Aká je hodnota vlastných mien v starých latinských listinách pre náš historický slovník? Je to lexikálny materiál rovnocenný s apelatívami, alebo ide „len“ o najstaršie doklady z oblasti vlastných mien? Ak chceme odpovedať na túto otázku, musíme si povšimnúť niektoré stránky vlastných mien, predovšetkým vzťah medzi pomenovanou vecou a pomenúvajúcim subjektom a špecifické znaky ich formálnej stavby.

V dobe, z ktorej pochádzajú stredoveké uhorské listiny, boli už vytvorené lexikálno-gramatické kategórie osobných, miestnych a pomiestnych mien.² Z hľadiska genetického sú vlastné mená výtvorom ekolitého obyvateľstva

¹ Štúdiom slovakizmov v staročeských pamiatkach sa v poslednom čase zaoberá najmä J. Stanislav a E. Pauliny.

² Fr. Trávníček, *Vlastní substantiva*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university VII, 1958, A, č. 6, 8. — Uvedené termíny používam v takomto vymedzení: *Osobné mená* sú všetky druhy pomenovaní osôb (krstné mená, priezviská a prezývky v dnešnej dvojmennej sústave a osobné mená v užšom zmysle v jednomennej sústave). *Zemepisné (geografické) meno* je nadradený termín pre názvy orientačných bodov zaznačených do máp a plánov. Rozlišujeme tu tri skupiny názvov: *mená osád* čiže *miestne*, *mená vôd* a *pomiestne mená* (názvy kopcov, lesov, údolí, strání, lúk, polí).

a viažu sa na isté spoločenské podmienky (orientačné potreby vo vyvinutejšom spoločenskom živote). Pri pomenúvaní dôležitých objektov miestne obyvatelstvo využíva v prvom rade lexikálnu sústavu svojho jazyka, ďalej vytvorený inventár názvov (napr. krstné mená); geografické mená sa často preberajú od predchádzajúceho etnika, a tak sa udržiava kontinuita pôvodného názvu. Z toho vyplýva, že lexikálny materiál slovenského jazyka predstavujú vlastné mená zo slovenskej etnickej oblasti, ktoré sú formou slovanské, teda od pôvodu domáce (napr. *Trnava, Piešťany, Doliny, Kupec, Vysoký*) alebo v slovenčine zdomácnené (napr. *Dunaj, Orava, Ferenčík, Juraj*).³ Kým apelatívne výrazy doložené z nášho územia v jazykove českých alebo československých písomnostiach nemožno jednoznačne klasifikovať, ak nemajú pozitívne znaky slovenského (českého) jazyka, hodnotenie vlastných mien je trochu odlišné. Postoj k vlastným menám v starých historických dokumentoch si treba ujasniť už aj preto, že ide o najstarší a pomerne bohatý materiál k dejinám slovenského jazyka.

Keď uvažujeme o hodnote starých vlastných mien pre náš historický slovník, zaujímajú nás vlastne zhody a rozdiely ich hláskovej a slovotvornej stavby s apelatívami. Čím sú vlastné mená formálnou stránkou bližšie pomenovaniam z apelatívnej oblasti, tým skôr a bez výhrad ich možno použiť ako doklad pre historické lexikálne vzťahy. Porov.: *Nové Mesto, Bystrý potok, Brehy, Kováč, Hlava, Sršeň — Pátliny, Beharovce, Fatra, Pukalovič, Kvalka*. Hoci by sme do historického a etymologického slovníka mohli zaradiť napríklad osobné a zemepisné mená, ktoré sú pre náš jazyk z hľadiska kultúrno-historického osobitne dôležité, jednako tento materiál vcelku patrí do špeciálnych prác onomastických. Zatiaľ nám chýba dôkladný rozbor formálnej stránky vlastných mien, ktorý by bol východiskom pre štúdium vzťahov historických.⁴ Pri doterajšom štúdiu sa ukázalo, že z hľadiska slovotvornej stavby sa jednotlivé skupiny vlastných mien odlišujú.

Od apelatív je pomerne najodlišnejšia fonematická a slovotvorná stavba osobných mien. Vytvorením istého inventára osobných mien (napr. krstné mená) a vznikom dedičnosti mien (t. j. vznikom priezvisk) sa prestali v osobnom mene odrážať pomenovacie okolnosti. Prvotná motivácia sa stratila, odumretie pôvodného významu tu pokročilo najďalej. Neobyčajne široké pomenovacie potreby sa prejavili vo výbere pomenovacích základov a v svojráznom využití niektorých slovotvorných postupov. Pokiaľ ide o miestne mená, od apelatív sa odlišujú hláskovou a slovotvornou stavbou najmä mená odvodené

³ Porov. V. B l a n á r, *Niektoré problémy slovanskej historickej lexikológie*, K historikosrovnávacímu štúdiu slovanských jazykú, Olomouc — Praha 1957, 168.

⁴ Z uvedeného hľadiska som rozobral slovenské osobné a pomiestne mená v Maďarsku v teoreticky zameranej štúdií *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*, Bratislava 1950. Ďalej: Príspevok.

od osobných mien (ich počet sa odhaduje na dve tretiny všetkých mien). Tieto mená poukazujú rozličnými slovotvornými typmi na hospodársko-spoločenské vzťahy obyvateľov v dobe zakladania vsady⁵; neskoršie zmeny hospodársko-spoločenského zriadenia sa istým spôsobom prejavili na forme miestneho mena (porov. *Tesári* > *Tesáre*, *Bohunici* > *Bohunice*, *Nevidzané* > *Nevidzany*, *Trebata* > *Trebatice*).

Pôvodná motivácia sa najjasnejšie udržala pri pomiestnych menách a pri menách vôd. Pre jazykovú stránku pomiestnych mien je charakteristické, že bohato sa využívajú apelatívne odvodzovacie základy a využívanie slovotvorných postupov je azda častejšie ako lexikálny výber (popri odvodzovaní zasluhuje pozornosť používanie určujúceho člena, predložková väzba oproti priamemu pádu, plurálový tvar oproti singulárovému).⁶ V porovnaní s osobnými i miestnymi menami je nápadná „zrozumiteľnosť“ pomiestneho mena. Mená vôd sa formálnou stavbou začleňujú medzi miestne a pomiestne mená. Historicky je to materiál najstarobylejší.⁷

Z predehádzajúcej úvahy vyplýva pre pomiestne mená takýto záver: Formou domáce pomiestne mená zo slovenského etnického územia, ktoré sú označené v latinských písomnostiach uhorských kancelárií, znamenajú pre slovenskú historickú lexikológiu (a vôbec jazykovedu) v podstate rovnocenný materiál s výrazmi apelatívnej oblasti. Z hľadiska lexikologického im možno klásť na roveň len mená vôd.

Výskum slovenských pomiestnych mien v stredovekých uhorských písomnostiach má svoju problematiku. Ide o dva okruhy problémov: I. identifikácia názvu, II. zhodnotenie názvu z hľadiska historickej jazykovedy.

I. Najviac pomiestnych mien nachádzame v latinských donačných a metačných listinách; pri určovaní hraníc feudálnych majetkov sa menujú rozličné objekty, ktoré boli dôležité pre orientáciu, napr. kopce, lesy, doliny, chotáre, vody, potoky, ba aj jednotlivé predmety, ako sú stromy (stromy obyčajne v maďarskej podobe). Pred každou interpretáciou zápisu treba zistiť pravosť listiny a spôsob dochovania. K najlepšiemu čítaniu privádza porovnanie všetkých edícií.⁸ Základný listinný materiál aj pre štúdium najstarších slovenských pomiestnych mien do r. 1300 spracoval Vl. Šmilauer vo

⁵ J. Stanislav, *Zo slovenského sociálneho miestopisu*, Jazykovedný zborník V, 1951, 58 n. — V. Blanár, *Lexikologická a gramatická problematika vlastných mien*, Beogradski medjunarodni slavistički sastanak, Beograd 1957, 571 n.

⁶ Príspevok, 52 n., 68—9.

⁷ Mená vôd z listín do r. 1300 spracoval Vl. Šmilauer v znamenitom diele *Vodopis starého Slovenska*, Praha — Bratislava 1932. Ďalej: *Vodop.*

⁸ Pracovný postup pri podobnom štúdiu zhrnul v úvode k *Vodopisu* Vl. Šmilauer (str. XXVII).

Vodopise starého Slovenska. Materiál pre 14. a 15. storočie je ďaleko bohatš. K tomu pristupujú nové edície.⁹

Nevyhnutnú súčasť interpretácie názvu tvorí lokalizácia zapísaných miest a ich porovnanie s dnešným stavom. Samotný kontext umožňuje správne čítanie vtedy, keď sa v niektorých listinách vedľa seba uvádza maďarská („vulgariter“) i slovenská („selauonicum“) forma názvu. Uvedieme niekoľko príkladov. Listina z r. 1407: ad montem vulgariter *Kwnywkehegy* selauonicum vero *Lokech* (kopec pri Topolčiankach; Zsigm. okl., 101). Maďarskému *Könyök hegy* (*könyök* „laket“) odpovedá čítanie *Loket*||*Laket*. Jeden kopec pri Topolčiankach sa volá *Laket*; niet pochýb, že takto treba čítať zápis z r. 1407. — R. 1408: sub montibus vulgo *Bykhegh* selauonicum autem *Bukowahora* (Zsigm. okl., 153); maďarské *Bükkhegy* (*bükk* „buk“, *hegy* „hora, kopce“) je totožné so slovenským *Buková hora*. Avšak takýchto dokladov nie je v listinách mnoho. Obyčajne odhalíme jazykovú formu skrývajúcu sa za zápisom len porovnaním s dnešnou podobou pomiestneho mena. Ak sa pozeráme na historické zápisy cez dnešné názvy týchto objektov, zisťujeme niekoľko odlišných prípadov.

1. Zápis sa dá presne lokalizovať.

a) Dnešné pomiestne meno odpovedá historickému zápisu. Napr. r. 1407 sa spomína pri Topolčiankach hrad *Hrašov*: directe sub scripto castro *Hrasow* (Zsigm. okl., 102); zápis sa zhoduje s dnešným menom lokality. — R. 1282/1327: ad montem *Humolka*; dnešný názov kopca je *Homolka* (Vodop., 201). — R. 1293: ad montem *Derenoua* (*Dreunua*); vrch *Drienová*. — ad montem *Razdel*; vrch *Razdiel* (Vodop., 96—8).

b) Na mieste, ktoré je totožné s historickou metáciou, poznáme pomiestne meno slovotvornou stavbou podobné listinnému zápisu. Napr. už spomenutý vrch *Buková hora* — *Bükkhegy* (r. 1408) sa dnes volá *Bukovina*.¹⁰ — R. 1407: vallis selauonicum *Chery* vocata. Zápis čítame *Cery* (k *cer* „druh duba“); údolie sa dnes volá *Cerovo*. V tomto údolí je horárň *Cerianka*.¹¹ Základ *cer-* poznáme z našich historických i súčasných zemepisných názvov, napr.: ad tres metas terreas *Cerok* vulgariter dictas (r. 1352; Vodop., 98); porov. tiež dnešné slovenské miestne mená *Cerov*, *Cerová*, *Cerovina*, *Cerovo*. — R. 1272 (neskorší odpis): a monte magno *Straz* (*Straza*) ... ad montem *Vapenicska*. Dnešné názvy týchto vrchov sú *Strážov* a *Vápenica* (Vodop., 89—90).

c) Kopec, les, údolie, pole atď., spomínané pri určovaní hraníc feudálneho

⁹ Spomeňme napr. významnú publikáciu E. Mályusa za *Zsigmondkori oklevéltár I* (1387—1399), Budapešť 1951, II (1400—1410), Budapešť 1958. Ďalej: Zsigm. okl.

¹⁰ Podľa informácie z poľnohospodárskeho odboru Rady MNV v Považskej Bystrici. — Názvom *Bukovina* sa v uvedenej listine z r. 1408 označoval les ležiaci pri ceste z Považskej Bystrice do Bolešova: in quadam silva vulgo *Bykerdew* vocata selauonicum autem *Bukowyna* diceretur (Zsigm. okl., 153).

¹¹ *Štatistický lexikon obcí v Republike československej III*, Praha 1936, 66.

majetku, majú dnes iný názov. Pomocou terénneho výskumu sa dajú odhalovať isté vecné súvislosti medzi starým a novým názvom. Napr. zápis z r. 1408 *Pyewyczneblatho* treba čítať *Pijävičné blato*. Svedčí o tom paralelný maďarský názov *Nadályvár* (*nadály* „píjavnica“); porov. celý kontext: *circa caput cuiusdam loci arenosi et viminosi vulgo Nadaalsaar selauonicum autem Pyewyczneblatho dicti* (Zsigm. okl., 153). Toto miesto bolo pri Dolných Kočkovciach, okr. Púchov. **Podľa informácie MNV** na okolí Dolných Kočkovciach dnes nepoznajú názov *Pijavičné blato*, avšak je tam *Starý potok*, „*rozbahnená cesta*, kde sa nachádza veľa píjavíc“. — Dejiny miestnych mien nám poskytujú početné doklady na premenovanie starých sídlisk, napr. meno *Dubokany* (v zoborskej listine 1113: *Debokan, Dubokan*) bolo zatlačené novším *Opatovce*. Mnoho dokladov nájdeme v Šmilauerovom Vodopise.

2. Zápis sa nedá presne lokalizovať.

a) Zanikol pomenovaný objekt. Keď sa v listine z r. 1282/1327 uvádza ako orientačný bod *lípa* (ad arborem *Lypa* vocate; Vodop., 201) alebo v listine z r. 1294 *smrek tenký* (ad unum *Zmorektenky*; Vodop., 59), ide o zápisy, ktorých čítanie je jasné, avšak samotné hraničné body dávno zanikli. Tento prípad je najčastejší pri menách starých osád.

b) Pretože objekt spomínaný pri metácii nevieme lokalizovať, forma zápisu, obyčajne skomolená pisárom, zostáva nejasná. Napr. 1266/1274: *Isumbleser* (Vodop., 152), 1407: *Domoso* (Zsigm. okl., 102).

II. Pomiestne názvy ako jazykovedný materiál sú dôležité pre historické hláskoslovie a lexikológiu. Historické hláskoslovie môže z tohto materiálu čerpať len opatrne. Výklady, ktoré by sa opierali o doklady z nespoľahlivo vydaných listín a ich neskorších odpisov bez konfrontácie s dnešným živým názvoslovím, stáli by na vratkom základe. Dobrým príkladom je už spomenutý zápis *Lokech*. Len pomocou dnešného názvu tohto kopca (*Laket*) môžeme ustáliť jazykovú formu, ktorú chcel pisár zaznačiť: *laket*. Naopak pomiestne mená, ktoré môžeme porovnávať so živými názvami týchto objektov (ak sa zhoduje aspoň odvodzovací základ, napr. *Cery—Cerovo*), predstavujú materiál preukazný. Uvedená výhrada sa neoslabuje ani tým, že naše vlastné mená v latinských písomnostiach boli zapisované podľa istých zásad (a to podľa zásad vtedajšieho maďarského pravopisu a maďarského hláskoslovie). Pri lexikálnom využití starých pomiestnych mien niet podobného obmedzenia. Ak nejde o nejasný zápis, ktorý nemožno lokalizovať, pomiestne meno sa dá použiť ako dokladový materiál pre štúdium otázok slovenskej historickej sémantiky a slovotvornej stavby. Preto majú pomiestne mená v stredovekých uhorských listinách prvoradý význam pre historický slovník slovenského jazyka.

ТОПОНИМЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ЛАТИНСКИХ ГРАМОТАХ
КАК МАТЕРИАЛ ДЛЯ СЛОВАЦКОГО ИСТОРИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ

Древнейшим материалом для истории словацкого языка являются собственные имена (засвидетельствованные с первых времен феодализма). В настоящей статье освещается вопрос, каково значение собственных, в частности топонимических названий (за исключением названий населенных пунктов и рек) в латинских текстах средневековых венгерских канцелярий для словацкого исторического словаря. Чем собственные имена своей формальной стороной ближе к названиям нарицательным, тем скорее их можно употребить в качестве свидетельств об исторических лексических отношениях.

О топонимических названиях можно сказать следующее: словацкие по форме топонимические названия из словацкой этнической территории имеют для словацкого исторического словаря в принципе одинаковое значение как материал из области нарицательных имен. Исследование словацких топонимических названий в средневековых латинских текстах венгерского происхождения приносит с собой вопросы об идентификации названия и об его оценке с т. зр. исторического языкознания. Автор освещает свои тезисы на языковом материале 13—15-го вв.

08
5-22

EUGEN PAULINY

MNÍCHOVSKÁ SPOVEDNÁ FORMULA

Mníchovskú spovednú formulu uviedol na svetlo Josef Truhlář vo svojich správach o mníchovskej dvornej knižnici.¹ Uvádza, že v rukopise č. 26 899, ktorý je z 15. storočia, je *Quadragesimale* s niekoľkými nepatrnými českými glosami a že na ostatnom liste je česká spovedná formula, obsahujúca niektoré zaujímavé gramatické tvary, ktoré poukazujú na nárečie blízke poľštine. Písár že bol neobratný. Uvádza aj niekoľko zaujímavejších výpiskov. Túto formulu potom pripomenul Antonín Škarka v úvode k svojmu vydaniu najstaršej českej lyriky. Tvrdí, že je to formula „se stopami východných nářečí“.² Tento údaj ma priviedol k tomu, aby som sa o formulu začal zaujímať. Medzitým ju uviedol vo svojom súpise najstarších slovenských literárnych pamiatok Péter Király.³ P. Király uvádza aj viacej dokladov textu, ktorý skúmal na základe fotografickej snímky; zisťuje, že ide o text slovenskej proveniencie.

Domnievam sa, že nebude bez úžitku uverejniť celý text mníchovskej spovednej formuly,^{3a} pretože sa zdá, že je zreteľne slovenského pôvodu.

Rukopis je zapísaný, ako už bolo uvedené, v kódexe č. 26 899 na fol. 204 r. Podľa údajov katalógu tento kódex „fuit Johannis de Iglauia.“⁴ Nepodarilo sa mi zistiť doteraz nijaký údaj o tomto človeku. Katalóg tiež udáva, že kódex obsahuje kázne, „*Quadragesimale; cum locis germ. et bohem.*“ Vzhľadom na slovenskú provenienciu spovednej formuly nebolo by nezaujímavé prezrieť i tie podľa J. Truhlára „nepatrné glosy české“ a vôbec celý kódex.

¹ Josef Truhlář, *Několik bohemik Mnichovských*, ČCM LIX, 1885, 265—279, 271.

² *Nejstarší česká duchovní lyrika*, Praha 1949, 18.

³ Péter Király, *Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler*, *Studia Slavica* IV, 1958, č. 1—2, 149.

^{3a} Text vydávam podľa fotografií, ktoré pre mňa r. 1957 z bavorskej štátnej knižnice v Mníchove obstarali jednak univ. prof. dr. Johann Knobloch (Innsbruck), jednak dr. M. Bohatcová z Kabinetu filologické dokumentace ČSAV (Praha). Obidvom za láskavú pomoc ďakujem. Pri čítaní rukopisu vďačím za pomoc dr. P. Ratkovi.

⁴ *Catalogus codicum latinorum bibliothecae regiae Monacensis*. Tomi II, pars IV. codices num. 29 406—27 268 complectens. Monachii a. 1881.

Text formuly

1. Ja hrzyschny czlowek spovidam se bohu otzy synu ysvatemu duchu ai matye bozy yswem
2. svaty(m) atobye knyesy nabozym mestye czo som kolwyek szzessyl^{a)} mladostye az
3. do dnessnyho dnye toho my zell sprawu vyeru zhrzessyll sem pyety smysly zyvota
4. meho vydyenym slyssenym^{b)} dotzenym pokussenym povonyenym toho my zell sprawu vyeru
5. zhrzeyll sem wsedmy smyrtehnymy hrzychy wpyssse wnyevye wzavistye^{c)} wnenavisty z smylstwye
6. w lakomstwye wobzerstwye wlenostwye nabozye sluzbye kterak sem kolwyek zhrzessyll^{d)} toho my zell
7. sprawu vyeru zhrzessyll wdessatorom bozye(m) przykazanye ze som pana boha nemylowal ze vse
8. ho syrece syeho ze wssey dussy swey ablyznyho swcho iako sam sebe ze sem tatyka a matku
9. swu ne ztyl kterak sem kolwek etc. zhrzessil sem wsednero **swatosty** kostela swateho na swa^{e)}(tem) kstu
10. na sw(atem) byrzmowany na swatey spovyedy na swate[m] malzenstwy ase sem neprzygymal czyelo krale nebeskeho
11. tak dustonye iak sem spravedlnye myel toho my zel sprawu vyeru zhrzessil sem wssestero mylo
12. syrdienstwy^{f)} krale nebeskeho ze sem nemocneho ne nawsseszyl vyesneho nevtysyll amitwcho
13. khrobu neprowedyl ze sem lacneho ne nakrmyl naheho neprzyedyl ze sem nusneho apracznego
14. do sweho domw neprzygal zhrzessil sem wdewity czysich hrzyssich ze sem zywe ymrtwe zspo
15. sobowall aswich sem hrzyehuw nygdy nekal kterak sem etc. zhrzyessyll sem chodye sedye
16. lezye spye cheytye nebo necheytye iak sem etc. protoz p[ro]sym myleho pana boha aby my raczil
17. me hrzychy adpustyty napomotz matku swatw ze wsymy swatymy aby samne raczily

a) pisár najprv začal písať *sre-*, potom z písmena *e* spravil *z*, b) dodatočne nadpísané nad riadok, c) pôvodne napísané *usa-*, potom *s* opravené na *z*, d) pisár najprv napísal *zhre-*, potom *r* opravil na *z* a *r* nadpísal, e) nadpísané nad riadok, f) napísané najprv *zzyr-*, potom prepísané na *syr-*.

18. p[ro]sit przedmylym panom boho[m] ytebe knezye p[ro]sym nabozy
myescze aby mne raczil roz
19. hrzyssyt mych sswech hrzychuw nebo gych zelem ze wsseho sweho syrc:
// naklonie swa
20. syrcza pokorna mylemu^{g)} panw boho^{h)}(!) amnye swe hlavy aby wa[m] pa
buh raczyl adpustyt swiczky
21. vasse hrzechy etc. Insequitur misereatur etc. wstante nahurw iako swat
marzy magdalena
22. wstawala gessto gy pan buh adpustylⁱ⁾ wssytsky hrzychy

Výrazné a nápadné slovakizmy v texte nie sú. Do slovenskej jazykovej oblasti sa tento text zaraďuje iba súhrnom viacerých jednotlivostí, z ktorých každá sama o sebe by nebola dostačujúca, ale ktorých súhrn je preukazný. Hláskoslovný a tvaroslovný rozbor textu ukazuje tento obraz:

1. Prehláska *ä > ě* je uskutočnená dôsledne, napr.: *se 1, slyssenym 4, povonyenym 4*, gen. sg. *syrcze 8*, gen. sg. *krále 10, 12*. V prípade akuz. plur. *swa syrcza 20* je nedostatok prehlásky, typický pre moravské (najmä moravskoslovenské a ľašské) nárečia a pre slovenčinu.⁶

V tvaroch nom. sg. mask. participia prez. nie je uskutočnená zmena *ě > e*, porov.: *zhrzyessyll sem chodye, sedye, lezye, spye, chcyyte nebo nechcyyte 15–16; naklonie swa syrcza pokorna milemu panw boho amnye swe hlavy 19–20*. Ako príklady ukazujú, vyskytuje sa táto výnimka v relatívne najpevnejšej časti formuly, vypovedajúcej jednak o okolnostiach, v ktorých boli hriechy spáchané, jednak v kňazovej formule absolúcie. Túto výnimku teda treba pokladať za spisovný a písarský archaizmus.

2. Krátke *ě* sa v texte zachováva dosť dôsledne po labiálach: *toby 2, kolvyek 2, 6, pyety 3, wnyevye 5, z smylstwy 5, w lakomstwy 6, wobzerstwy 6, wlenostwy 6, na sluzby 6, na spovyedy 10, dustony 11, myel 11, vyesneho 12, spy 16, na myescze 18*. Po labiálach sa teda krátke *ě* zachováva v 16 prípadoch. Pravdaže, prípady *w lakomstwy, wobzerstwy, wlenostwy 6*, ba aj z *smylstwy* možno pokladať aj za lokály podľa vzoru „znamenie“, kde je *-ie* namiesto *-i* zvratnou analógiou. Vtedy by sa príslušné číslice pozmenili.

Zriedkavejšie sú prípady, že sa krátke *ě* po labiálach nezachováva: *czlowek 1, mestye 2, kolwek 9*. Teda tri prípady. Je pozoruhodné, že dva z týchto prípadov sa vyskytujú v dvojtvároch: *mestye 2 — myescze 18; kolwek 9 — kolvyek 2, 6*. A tretí prípad nezachovaného *ě* je vo frekventovanom slove *czlowek 1*.

Samohláska *ě* po iných spoluhláskach než po labiálach poskytuje pestrejší obraz. Zachováva sa v týchto dokladoch: *czyelo 10, nevtjessil 12, zhrzyessyll 15*.

g) dodatočne nadpísané nad riadok, h) pisár začal písať *hoho-*, potom opravil na *boho*, i) pisár začal písať *sw-*, potom prečiarhol a napísal *wssytsky*.

⁶ Číslice označujú číslo riadku.

⁶ Pozri J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého I*, 118–120.

chodye 15, *sedye* 15, *lezye* 16, *chcytye* 16, *nechcytye* 16, *naklonie* 19, *mnye* 20, *knyesy* 2, *mesty* 2, *vydyenym* 4, *povonyenym* 4, *wnyevye* 5. Zachováva sa teda v 15 prípadoch. Nezachováva sa v týchto prípadoch: *se* 1. *swem* = všem 1, *srzessyl* 2, *zhrzessyl* 3, 5, 6, 7, 9, 11, 14, *slyssenym* 4, *wpyssye* 5, *przed* 18, *na myescze* 18, *knezye* 18, *sswech* = všech 19, *hrzechy* 21. Nezachováva sa teda v 17 prípadoch.

Keď uvážime, že niektoré slová alebo obdobné tvary sú v dvojtvaroch, *zhrzyessyl* 15 — *zhrzessyl* (sedemkrát), *povonyenym* 4 — *slyssenym* 4, *mesty* 2 — *myescze* 18, *kolwek* 9 — *kolvyek* 2, 6, a ak ďalej uvážime, že tvary nom. sg. part. prez. akt. vzbudzujú dojem konvenčných spisovných tvarov, môžeme usudzovať, že znak *ye* alebo *ie* na mieste hlásky *ě* bol u pisateľa textu iba spisovnou manierou a neodpovedal diftongickému chápaniu tejto hlásky v jeho jazykovom vedomí.

Táto mienka sa v nás posilňuje faktom, že písaním *ye* sa niekedy zrejme neoznačuje hláska *ě*, ale zdá sa, akoby sa znakom *y* naznačovala mäkkosť predchádzajúceho konsonantu. Také prípady sú: gen. sg. *dnye* 3, vok. sg. *knyesy* 2, vok. sg. *knezye* 18.

Ale pre pochopenie celkovej súvislosti sú dôležité aj prípady, v ktorých sa *ě* zapisuje ako *i*: *neprzyodyl* 13, *rozhrzyssyt* 19, *swiczky* 20, *wssytsky* 22. Je aj niekoľko opačných prípadov, totiž, že náležité *i* sa zapisuje ako *ye*: dat. sg. *matye* 1, gen. sg. *mladostye* 2, *wzavisty* 5; tieto prípady však bude treba vysvetľovať v inej súvislosti (o tom viacej ďalej).

Najprirodzenejším výkladom dcst pomotaného stavu, pri ktorom sa pôvodné *ě* zapisuje ako *e*, *ye* (*ie*), *i* a pôvodné *e* sa zapisuje ako *e*, *ye*, zdá sa mi predpokladať, že v nárečí pisára (resp. ak predpokladáme, že pisár bol Nemeec, teda v tom nárečí, ktoré pisár poznal) splynuli hlásky *ě* a *e* v hlásku jedinú, a to v úzke *e*.

Písanie *ye* za *i* v prípadoch *matye* 1, *mladostye* 2, *wzavisty* 5 možno najľahšie vysvetliť ako vplyv nemeckej pravopisnej konvencie, a to tým viac, že na vplyv nemeckého pravopisného úzu je tu viacej príkladov. Na takéto písanie mohlo vplývať aj hodnotenie hlások *ě* a *e* ako úzkeho *e*, takže ľahko bolo možno zapísať aj *ye* namiesto *i*.

3. Dlhé *ě* zachováva pisár len v slove *vjeru*, ktoré sa vyskytuje v ustálenej formule: *toho my zell sprawu vjeru* 3, 4, 7, 11. Inak temer vo všetkých prípadoch nastáva úženie *ie* > *i*: *hrzyschny* 1, *hrzychy* 5, 17, 22, *hrzyssich* 14, *hrzychuw* 15, 19, *na bozym* 2, *dnessnyho* 3, *blyznyho* 8, *v dewity* 14, *wsymy* 17, *marzy* 21. Okrem toho v slove *hrzechy* 21 sa dlhé *ě* píše ako *e*. Okolnosť, že úženie *ie* > *i* sa neuskutočňuje vo formule *toho my zell sprawu vjeru* môže byť nápadná. Vieme, že veriaci odriekavali spovednú formulu podľa kňazovho predriekania, ale dá sa predpokladať, že formulu ľútosti nad hriechmi (*toho mi žel s pravú vierú*) vedeli naspamäť. Na túto okolnosť ukazuje v samotnej našej formule

fakt, že viac ráz sa iba naznačí začiatok formuly ľútosti, ale sa nevypisuje *eslá*, napr.: *kterak sem kolwek etc.* 9, *kterak sem etc.* 15, *iak sem etc.* 16. Ide tu zrejme o začiatok vety: *kterak sem kolwek zhřešil, toho mi žel s pravú vierú*. Preto by sme mohli nedostatok úženia *ie>i* v slove *vierú* pokladať za ľudový prvok tejto formuly. Prípady úženia *ie>i*, ktoré sú v slovách uvedených vyššie, môžeme pokladať za znak spisovnej konvencie. Bolo by, pravdaže, možné predpokladať tu krátke *ě* (*věru*), ako predpokladá A. Š k a r k a pre text svedeckej formuly, ktorý sám uverejňuje.⁷ Vtedy by bolo naše uvažovanie chybné. Ale na nedostatok úženia *ie>i* v jazyku pisára by poukazoval aj doklad *hrzechy* 21, kde máme zapísané *e* namiesto spisovného tvaru *hrěchy*, ktorý je zapísaný sedemkrát. Zápis *s e* tu odráža asi výslovnosť dlhého *é* (*hrěchy*), ak nejde prasto o chybu. P. Király sem (s otáznikom) zaraďuje aj doklad *mestye*⁸ (prvá slabika), ale tu môže ísť o striednicu za krátke *ě*.

A zasa obdobne ako namiesto krátkeho *i* máme aj namiesto dlhého *i* zapísané *ye*: *wdessatorom bozye(m) przykazanye*. Ale tu ide asi o zvrtnú analógiu.⁹

4. V texte nie je doklad na zmenu *ú>au>ou*: *sprawu vyeru* 3, 4, 7, 11, akuz. sg. *swu* 9, *matku swatw* 17.

5. V texte je dôsledne uskutočnená zmena *ó>uo>ú*: *dustonye* 11, *krzychuw* 15, 19, *buh* 20, 22, *nahurw* 21.

6. V texte je dôsledne uskutočnená zmena *u>i*: *otzy* 1, *czysich* 14.

7. Slabičné *r* sa v texte zachováva v prípadoch: *mrtweho* 12, *mrtwe* 14, *ne nakrmyl* 13. V prípadoch *smyrtelnymy* 5, *syrcze* 8, 19, *mylosyrdenstwy* 12 je sprievodná samohláska *i*, známa pri slabičnom *r*, *l* najmä v 14. storočí. V tvare *kstu* 9 slabičné *r* vypadlo. Celok týchto zjavov ukazuje na nárečie, ktoré malo slabičné *r*, ba v ktorom bolo slabičné *r* sprevádzané výrazným samohláskovým zvukom. Prítomnosť samohláskového zvuku pri slabičnom *r* musíme pre 15. storočie pokladať za archaizujúci znak.

8. Skupina *šč* sa v texte zachováva: *ne nawssczywil* 12. Pre 15. storočie je skupina *šč* pochopiteľnejšia v moravskoslovenských a západoslovenských nárečiach ako v češtine a v strednej slovenčine.

9. V texte je niekoľko dokladov na zmenu *t>c*: *czyelo* 10, *na bozym myescze* 18. Okrem toho by bolo možné aj niektoré *t* v skupine *sti, ste* čítať ako *c*, napr.: *wsedmero swatoscy koscela swateho* 9. Ale pretože sa v texte inak pravidelne zapisuje *c* zložkou *cz*, treba tu radšej predpokladať čítanie *wsedmero swatosty kostela swateho*. V nárečí pisateľa bola zrejme zmena *t>c*.

10. Hláska *ř* sa označuje všade na náležitých miestach. Iba v tvare *zhrze-ssyl* 6 vynechal pisateľ pôvodne znak *z* (písal iba *r*). Potom však napísané *r* zmenil na *z* a *r* nadpísal. Obdobne postupoval aj v druhom riadku. Písmeno

⁷ Nejstarší česká duchovní lyrika, 93.

⁸ C. d., 149.

⁹ Pozri J. Gebauer, c. d. III—1, 166.

ř je vynechané aj v tvare *kstu* 9. Podľa týchto náznačiek by bolo možné usudzovať, že v jazykovom vedomí pisateľa nebola hláska ř.

11. V prípadoch *szessyl* 2, *wnyevye* 5 vynechal pisateľ písmeno *h*. V prípade *hrzyschny* 1 píše hlásku *š* zložkou *sch*.

12. V inštr. sg. mask. je dva razy prípona *-om*: *panom bohom* 18.

13. V gen. sg. fem. ia-km. je raz *-i*: ze *wssey dussy swey* 8. Je možné, že tu ide o tvar gen. sg. ia-kmeňov, aký nachádzame v časti južných stredoslovenských nárečí a vo východnej slovenčine. Ale je tiež možné, že tu ide o písanie hlásky *ě* písmenom *i*, ako ho máme aj v prípadoch: *neprzyodyl* 13, *rozhrzyssyt* 19, *swiczky* 20, *wssytsky* 22.

14. V lok. sg. číslovky *wdessatorom* 7¹⁰ je slovenská podoba suffixu *-or-* a slovenská podoba pádovej prípony *-om*.

15. Pádová prípona *-ej* v gen. a lok. sg. fem. adj. skloňovania: ze *wssey dussy swey* 8, na *swatey* 10.

16. Niekde sa zdá, akoby tvar 1. os. sg. prez. slovesa „byť“ bol zapísaný ako *som* 2, 7, 12. Ale vo väčšine prípadov sa číta zreteľne *sem* 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16.

17. V tvaroch zámena „všetok“ sa niekedy skupina *vš-* prešmykuje na *šv-*: *yswem* 1, *mnych sswech hrzychuw* 19, *swiczky* 20. Početnejšie sú však neprešmyknuté tvary: ze *wseho syrcze* 7, ze *wssey dussy* 8, ze *wsymy* 17, ze *wseho sweho syrcze* 19, *wssytsky* 22.

18. Príslušné tvary mask. a neutra mäkkých adjektív sú zúžené (úženie *ie>i*), napr.: *dnessnyho* 3, *blyznyho* 8. Proti tomu príslušné tvary tvrdých adjektív nie sú zúžené (niet tu teda úženia *é>i*), napr.: *wyesneho* 12, *mrtweho* 12, *naheho* 13, *nusneho* 13, *praczneho* 13, *mylemu* 20, *swatemu* 1, na *swatem* 10. Úženie *ie>i* sa uskutočnilo aj v moravskoslovenských, ba aj v južných západoslovenských nárečiach, ale úženie *é>i* sa v týchto nárečiach neuskutočnilo.

19. Za slovakizmus možno pokladať formy *kolwyek* 2, 6 a *kolwek* 9 proti českým formám *-kolivěk*, *-koliv*.

20. Pozoruhodné je použitie slova *kostel* 9 vo význame „cirkev“. Za slovakizmus možno pokladať použitie slova „spôsobovať“ (ze *sem zywe ymrtwe zspůsobowall* 14—15) vo význame „ohovárať“.

Po zhodnotení všetkých týchto jazykových javov môžeme pôvod tejto formuly položiť do západoslovenskej alebo východoslovenskej oblasti. Pre tieto oblasti hovorí niekoľko okolností, hlavne tieto: mäkkosť spoluhlásky pred psl. *e* (gen. sg. *dneye* 3¹¹), nedostatok zmeny *ú>au>ou*, zachovanie skupiny *šč*, zmena *t>c*.

Podľa týchto znakov bolo by síce možné uvažovať aj o oblasti lašskej, ale

¹⁰ P. Király tu číta *w dessatorom*, l. c., 149.

¹¹ Podľa J. Gebauera, c. d. III—1, 411 (a tento názor prijíma aj P. Király) ide tu o prehlasovaný tvar: *dňā>dně*.

sú tu ešte ďalšie fakty, ktoré umožňujú obmedziť sa na oblasť slovenskú. Nápadný je tvar inštr. sg. mask. *panom bohom* 18 s pádovou príponou *-om*, ktorá sa síce vyskytuje ojedinele aj v starej češtine,¹² ale ľahšie je vysvetliteľná zo slovenčiny. Rovnako tak je nápadný aj tvar *wdessatorom* 17. Je tu slovenská podoba sufixu *-or*-¹³ a slovenská podoba pádovej prípony *-om*. Rovnako slovenskú podobu **má častica** *-kolvek, kolvyek*. V súvislosti s týmito zjavmi by ukazovala **na slovenskú oblasť** aj prípona *-ej* v gen. a lok. sg. zámen a adjektív (*ze wssey dussy swey, na swatey*), hoci je táto prípona možná aj na Morave a v Sliezske. Nesprávne zaznačenie a potom oprava *ř* v dvoch prípadoch a vynechanie *ř* v jednom prípade môže byť iba pisárskou chybou, ale aj túto pisársku chybu ľahšie pochopíme zo slovenského prostredia. **Obdobne** je to aj s inými javmi: nedostatok prehlásky v prípade *swa syrca*, predpokladané splynutie *ě* a *e* v nárečí, ktoré pisár poznal a hodnotenie tejto hlásky ako úzkeho *e*, výslovnosť úzkeho dlhého *é* namiesto dlhého *ě* v tvare *hrzechy* atď. Aj tieto javy v porovnaní s ostatnými vysvetlíme ľahšie zo slovenského prostredia.

A tak sa teda tento text zaraďuje pravdepodobne na Slovensko. Oblasť stredného Slovenska sa vylučuje pre prítomnosť zmeny *t > c*. Možno uvažovať iba o oblasti západoslovenskej alebo východoslovenskej. Pravdepodobnejšia je lokalizácia na západné Slovensko, a to pre spôsob, akým sa zaznačuje slabičné *r*. Slabičné *r* sa zaznačuje alebo ako *r* (napr. *mrtwe* 14) alebo so sprievodnou samohláskou (napr. *syrce* 8, 19). Pre oblasť východného Slovenska sú tieto tvary v 15. storočí už nepravdepodobné. Tam už bolo zrejme spoluhláskové *r* so zreteľnou sprievodnou samohláskou. Napr. v známej spišskej kázňovej modelitbe z 15. storočia sú tvary: *naperwe, nayerwe, serczem, mertwich* atď.

Ako sme naznačili, kladie sa zápis tejto spovednej formuly do 15. storočia. Tak ho určuje Josef T r u h l á ř,¹⁴ tak ho určuje aj katalóg mníchovskej štátnej bibliotéky.¹⁵ Péter K i r á l y¹⁶ ho kladie do druhej polovice 15. storočia. Bližšie odôvodnenie však nepodáva. Domnievam sa, že by bolo možné **uvažovať** o prvej polovici 15. storočia najmä pre archaické zapisovanie slabičného *r* so sprievodnou samohláskou *i* (typ: *syrce*). Táto sprievodná hláska je pri slabičnom *r* najmä do konca 14. storočia veľmi častá, ale potom rapidne mizne. Spôsob, ako sa v tomto texte zapisuje slabičné *r*, možno najlepšie položiť na začiatok 15. storočia.

V pravopise pamiatky sú nápadné viaceré odchýlky od českého pravopisného úzu. Badať tu vplyv nemeckého pravopisu. Vplyv nemeckého pravopisu

¹² Fr. T r á v n í č o k, *Historická mluvnice československá*, 292.

¹³ P. K i r á l y, c. d., 149, tu číta *-er-*.

¹⁴ C.d., 271.

¹⁵ C.d., 226.

¹⁶ C.d., 149.

sa prejavuje najmä v písaní písmena z za hlásku *c*, *č*: *otzy 1, dotzenym 4, ztyl 9, pomotz 17*, písmena *z* za hlásku *š*: *zhrzezyll 5*, písmena *s* za hlásky *z*, *ž*: *knyesyje 2, srzessyl 2, ase 11, czysich 14, sa mne 17, vyesneho 12, nusneho 13*.

Za nemecký vplyv by bolo možné pokladať aj vynechanie hlásky *h* v dvoch prípadoch (*srzessyl 2, wnyevye 5*) a písanie zložky *sch* za hlásku *š*: *hrzyschny 1*. Rovnako tak by bolo možné pokladať za nemecký vplyv aj písanie *ye* na mieste hlásky *i*, *í*: *matye 1, mladostye 2, wzavistye 5*.

Za nemecký vplyv by bolo možné pokladať aj pčuzitie slova *kostel* vo význame „cirkev“. Tu by bolo možné uvažovať o poľskom vplyve, ale ten je menej pravdepodobný, pretože v texte inak niet stopy po polonizmoch.

Ako príklady ukazujú, nejde v texte iba o vplyv nemeckého pravopisu, ale priam sa tu ukazuje vplyv nemeckého jazykového čítania. Zdá sa preto, že tento text si zapisoval nemecký duchovný pre svoju potrebu medzi Slovákmí. Tak si môžeme vysvetliť aj niektoré jazykové chyby, napr. neobvyklý dat. sg. *matye* (=mati), vybočenie z väzby: *zhrzessyl scm w sedmy smyrtnelnymy hrzychy 5*, vynechanie slabiky: *vyesneho* = väzneného (ak tu nejde o nesprávne skloňovanie slova *věžň*) atď.

Ako chybu by bolo možné vykladať aj prešmykovanie pri zámene „všetok“: *swem 1, sswech 19, swiczky 20*. Ale to už nie je nijako isté, lebo tento jav sa v starej češtine vyskytoval a nachádzame ho aj v niektorých iných pamiatkach slovenskej proveniencie. Ako jazykovú chybu (nedokonalé ovládanie slovenčiny, resp. češtiny) bolo by možné uviesť aj tvary *adpustyty 17, adpustyt 20, adpustyl 22*. Nejasná je spojka *ac 1*. Je možné, že tu ide o latinskú spojku *ac*, ktorá sa pisateľovi zamotala do textu, ale je možné, že tu ide o nejasné zapísanie spojky *aj* (*ai*).

Ako celok nedosahuje táto spovedná formula umeleckú výšku iných staročeských spovedných formúl. Má však jednako svoju cenu pre dejiny nášho jazyka i literatúry, pretože je to doteraz jediná známa spovedná formula vo vlastnom zmysle slova, ktorá sa nám zo Slovenska zachovala. Je síce známa aj spovedná formula z tzv. spišskej kázňovej modlitby, ale to je iba stručný náznak spovednej formuly, nie je to spovedná formula vo vlastnom zmysle slova.

Эуген Паулины

МЮНХЕНСКАЯ ИСПОВЕДНАЯ ФОРМУЛА

Мюнхенская исповедная формула — это чешский памятник с словацкими языковыми чертами, относящийся к первой половине 15-го века. Формула записана в рукописном своде № 26 899 баварской государственной библиотеки в г. Мюнхен (ГФР). Памятник характеризуется следующими языковыми чертами: в нем засвидетельствовано мягкое *ň* перед общеслав. *e* (*dnue*), не засвидетельствовано изменение *ú > au > ou*, группа *šč* сохраняется, имеются два случая изменения *t > s*, писец два раза неправильно употребил *ř*, слоговое *r* передается несколько раз как *ir*. С морфологической т. зр. заслуживает внимания творительный падеж ед. ч. *desatorom*. Все эти черты относятся к западнословацкому диалекту. Памятник написан немцем, так как в графике появляются следы немецкого правописания и имеется несколько языковых ошибок.

IZIDOR KOTULIČ

SPIŠSKÝ POZOSTALOSTNÝ SÚPIS ZO 16. STOROČIA

Úvod

Pri štúdiu slovacík v Okresnom archíve v Levoči prišli sme vo viazanej rukopisnej zbierke „*Miscelanea ab anno 1585 usque ad annum 1594*“¹ na jeden list, ktorý obsahuje súpis pozostalosti „po Nebostikowy Jurkowy frantzowego Syna“ z Arnutoviec na Spiši. Pretože list nás svojím jazykovým charakterom i dobou vzniku zaujal, odpísali sme si ho v plnom znení a kvôli presnosti sme si ho aj odfotografovali (pozri faksimile).

List je voľne vložený, pravdepodobne vytrhnutý zo spomínanej rukopisnej zbierky, a i keď nie je presne datovaný, na základe charakteru písma, celkového diktu, ako aj skutočnosti, že tento list sa nachádzal medzi písomnosťami, ktoré pochádzajú zo 16. storočia, a najmä na základe neskôr pripísaného dátumu (porov. faksimile), ktorý sa však samotného listu už netýka, možno klásť jeho vznik do 2. polovice 16. stor.

Pozostalostný súpis je napísaný na jednom liste po oboch stranách a obsahuje vcelku 46 riadkov. K obsahu listu patrí aj 7 riadkov, ktoré sú napísané tou istou rukou na margu prvej strany listu hneď na začiatku. Ide o dodatok, ktorý bol nesporne urobený hneď po napísaní celého listu alebo po napísaní prvých 6 riadkov.

Na margu prvej strany listu v jeho poslednej tretine je dodatočne inou rukou a neskôr zapísaný nejaký výpočet po nemecky, ktorý presahuje až do textu samotného listu (porov. faksimile) a ktorý sa podľa našej mienky samotného obsahu pozostalostného súpisu netýka. Rovnako aj na druhej strane na konci listu pripísala spomínaná druhá osoba stručný text, ktorý sa taktiež netýka obsahu pozostalostného súpisu. Prípís, ktorý urobila druhá osoba na konci druhej strany listu, má pre nás význam iba z toho hľadiska, že je datovaný. Za výpočtom na konci druhej strany je pripísaný dátum: Anno [15]96 den 22 April.

Na základe uvedeného dátumu možno bezpečne povedať, že pozostalostný súpis aktív a pasív po nebohom Jurkovi z Arnutoviec bol napísaný ešte pred

¹ Signatúra XXI/74.

rokom 1596, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že sme ho našli vložený medzi písomnosťami z rokov 1585—1594 a taktiež aj jeho celkový vonkajší charakter (písmo, jeho jednotlivé ťahy, tvary ap.). Podľa našej mienky možno bezpečne predpokladať, že pozostalostný súpis vznikol niekedy medzi rokmi 1550—1594, resp. medzi rokmi 1585—1594. Súpis však mohol vzniknúť aj v prvej polovici 16. storočia; celkový paleografický a jazykový charakter listu tomu neprotirečí. Pravdepodobnejší je však vyslovený náhľad, že list vznikol až v druhej polovici 16. stor., a to najmä na základe toho, že roku 1550 pri pčziari mestskej radnice v Levoči zhorel celý mestský archív. Nie je však vylúčené, že list vznikol skutočne ešte v prvej polovici 16. stor. a že do levočského mestského archívu sa dostal až dodatočne pri zakladaní nového, dnešného mestského archívu po roku 1550.² Skutočným autorom pozostalostného súpisu, ktorý aktíva a pasíva po nebohom Jurkovi diktoval písařovi, bol pravdepodobne blízky, resp. príbuzný nebohého Jurka, ktorý pozostalosť zdedil alebo spravoval. Podľa celkového jazykového charakteru pamiatky bola to osoba, ktorá dobre ovládala spišské nárečie a podľa všetkého dá sa usudzovať, že spišské nárečie bolo aj jej materčinou. Iba takto si možno vysvetliť v podstate ľudový a nárečový charakter jazyka pozostalostného súpisu.

Praktické vyhotovenie pozostalostného súpisu obstaral písař toho panstva, ktorému obec Arnutovce, resp. poddaný Jurko patrili a na rozkaz ktorého („z rozkazu panskeho“) bola pozostalosť aj spísaná.

Podrobnejším štúdiom by sa iste dala zistiť nielen osoba, ktorá pozostalosť zdedila, resp. spravovala a ktorá ju aj písařovi diktovala, ale aj osoba písařa, jeho pôvod a školenie. Pre našu potrebu vystačíme však aj s konštatovaním, že osoba, ktorá pozostalosť diktovala, pochádzala zo Spiša. Podobne aj písař mohol pochádzať zo Spiša alebo aspoň dlhším pobytom na Spiši sa dobre oboznámil so spišským nárečím, a preto ho tu pomerne presne reprodukuje. Iba celkom ojedinele používa písař v texte aj literárne tvary, čo však svedčí iba o jeho školenosti. V pamiatke je však literárnych tvarov veľmi málo. Veľku pamiatka odráža jazykové pomery ľudovej vrstvy spišského slovenského obyvateľstva.

Pozostalostný súpis je vyhotovený na papierovom liste o rozmeroch 32,5x21,5 cm a jeho písmo, písané atramentom hnedej farby, je značne vyblednuté. Dodatočné pripisy druhou rukou na margu poslednej tretiny prvej a na konci druhej strany sú písané síce druhou rukou, ale taktiež atramentom hnedej farby, pričom písmo je výrazné — nevyblednuté, avšak ťažko čitateľné.

² Pretože list je na pravej strane po celej dĺžke viac alebo menej poškodený, nemožno bezpečne povedať, či pôvodne skutočne patrili do spomínanej rukopisnej zbierky a iba neskôr bol vytrhnutý alebo či bol vyhotovený ako samostatný list a iba pri neskoršom inventarizovaní bol vsunutý do tejto rukopisnej zbierky. Za pravdepodobnejší pokladáme druhý predpoklad.

List je v pravej polovici prvej strany asi v druhej a tretej tretine poškodený; chýba asi 1—1 1/2 cm, takže tu chýba aj niekoľko slov, ktoré však možno z kontextu a z počiatočného písmena alebo slabiky rekonštruovať, a to pomerne presne.³

Pri prepise pamiatky pridržiavali sme sa tradične uplatňovaných zásad pre transkripciu historických písomností pre potreby filologického skúmania, čiže podávame ju v diplomatickom prepise.

Pri transkripcii vynechali sme krátke, skoro vodorovné čiarky nad grafémami *u, y (ú, ý,)*, pretože nemajú tu nijakú funkciu. Vyskytujú sa nad spomínanými grafémami v krátkych i dlhých pozíciách, takže ani v jednom prípade nemôžu označovať kvantitu.

Švabachové *f, ff* prepisujeme ako *s, ss*.

V niektorých prípadoch ťažko rozoznať grafému pre *t* od grafémy pre *c*. Obidve grafémy sú približne rovnako vysoké, majú rovnaký ťah a možno ich rozlíšiť iba v tom, že graféma pre *t* má vo väčšine prípadov asi v polovici na pravej strane málo alebo viac výraznú vodorovnú čiarku (porov. faksimile). Pretože graféma bez vodorovnej čiarky na pravej strane (*t*) sa píše nielen v pozíciách, kde stálo pôvodne palatalizované *t*, ale aj v pozíciách, kde od pôvodu stojí *t* (*polom* 2/1), prepisujeme aj grafému bez vodorovnej čiarky na pravej strane ako *t*,⁴ s výnimkou 3 prípadov, kde ide zreteľne o *c*-ový poloblúk: *czo* 1/19, 1/21 v *czaputy* 1/28 (verne prepísané vlastne $\frac{c}{z}$), *Czepy* 1/20.

Pri písaní veľkých písmen a pri interpunkcii pridržiavali sme sa originálu.

Podľa uvedených transkripčných zásad pripojujeme prepísaný celý text pozostalostného súpisu.⁵

Statek který gest pozostal po Nebostikowy Jurkowy frantzowego Syna W harnoltowtzych z/roskazu panskeho gest Naznatzeny a/zapysany tymto spusobe[m]. Nayperwe 3 kony a/tztwrte zribe. Jtem 4 krawy a/pyate Jalowtze. Jtem 3 Swyne a 4 prasiat. Jtem 1 Wuoz 1 pluh 1 hok. Jtem pernych Schatt

³ Porov. rekonštruované časti (v hranatých zátvorkách) v prepise pamiatky.

⁴ Jednoznačné prepisovanie grafémy *t* ako *c* nie je možné aj preto, že v pamiatke sa *c* píše spravidla zložkou *tz* (*cz*), kým pri graféme *t* na mieste palatalizovaného *t* druhý komponent zložky chýba.

⁵ Pozostalostný súpis je vyhotovený na papierovom liste o rozmeroch 32,5 x 21,5 cm a je napísaný na oboch stranách. Písmo vlastného textu pozostalostného súpisu je značne vyblednuté, ale dobre čitateľné. Písmo neskorších prírpisov inou rukou na margu 1. strany a na konci 2. strany listu nie je vyblednuté, ale je ťažko čitateľné.

V hranatých zátvorkách podávame rekonštrukciu chýbajúcich slov alebo ich častí, a to v prípadoch, v ktorých sú slová zapísané iba skratkou (*fl, den* atď.) alebo úplne chýbajú pre poškodenie pamiatky.

Zvislou čiarou (/) oddeľujeme od slov predložky a spojky v prípadoch, kde sa píšu spolu so slovom.

Spojovníkom (-) medzi časťami toho istého slova naznačujeme, že slovo sa v pamiatke neprávom rozdeľuje.

2 periny 1 duchna 2 zahlawky 1 Wankoss. Jtem 1 Rub[ass] 1 opletze kramske. Jtem 1 plasst. Jtem 3 kury a/k[urtzata] a 2 husy a/hu[sata].^{a)} Jtem zboza Nayperwe 2 kably pssenitze. Jtem pul osma kabla Jartzu. Jtem 30 kablów ow[sa]. Jtem 18 kablów zitta. Jtem S/toho-ze zboza tz[o] wy-platzował Naperwey dal Jurkowy filipowemu tzo wymenil zemu Sirotzku 1 fl[oren] 40 den[arow]. Jtem od pohrebu dal sem fararowy 25 den[arow]. Jtem dal sem na wosk 10 den[arow] 2/1. Jtem na ofieru 15 den[arow]. Jtem Luptakowy czo bil dluzen Nebostik yurko 14 den[arow]. Jtem Na poprawu doma Na Czepey 16 den[arow]. Jtem za skodu czo bila zgednala Nebostitzka Jurkowa dal sem philipowy pul kabla zita a/gbel owsa. Jtem dal sem pastirowy tzo Nebostitzce^{b)} robyl [za x] dny 16 den[arow]. Jtem dal sem od kony od spasy Janko [wy x denarow]. Jtem dal sem panu fararowy a Skolnik[owy za] gych Nayem 2 kably zita. Jtem tzo byly zostaly za/pywo v tzaputy kdy w ch[rastzy ?] byly 35 den[arow]. Jtem ozimyny zostalo pul sedma Jutra a/pssenitze pul [osma ?]. Jtem dluchy ktore dluzen Nebostik Jurko Walentowy [pul] tretya zlateho^{c)} na yedno Jutro. Jtem Na druhe Jutro tomuze Walentowy 2 fl[oreny]. Jtem potom pozitzil bil Nebostik Jurko od Walenta 2 fl[oreny]. Jtem gest zastawena jedna zem Jurkowy filipowemu Synowy 5 fl[orenow]. Jtem tomuze Jurkowy filipowemu druha zem gest zastawena 3 fl[oreny]. Jtem Jankowy filipowemu (!) Syna dluzen od zeme 40 den[arow] od pul Jutra. Jtem dluzen gestze Nebostik Jurko dworowych penizy (!) Ondreyowy frantzowemu zyatowy^{d)} 5 fl[orenow]. Jtem frantzowy swemu ottzy czo gestze gest dluzen za duom 15 fl[orenow] 2/1 ten-ze Nebostzik Jurko. Jtem dluzen gest Nebostik Jurko owsa kostelneho 11 kablów.

Jtem 3 karmnych Swyn bilo zostalo s/tim ze dety chowa a z/gedneho (!) dal gegey Matery tzo yu opatzowala polowitzu masa.^{e)}

a) Táto veta bola dodatočne pripísaná, čo vidieť nielen z toho, že sa tu uvádza živý inventár (hydina) medzi mŕtvym inventárom (postelná bielizeň, odev), ale aj z toho, že je pripísaná na konci 10. a 11. riadku pamiatky, teda pod sebou (pozri faksimile). Autor textu pri vypočítavaní živého inventára pozostalosti pozabudol na hydinu, dodatočne si však na to spomenul a pisár to pripísal tam, kde bolo ešte miesto.

b) Poslednú spoluhláskovú grafému v slove prepisujeme ako *c*, hoci vzhľadom na nedostatčné rozlišovanie grafémy pre *c*, od grafémy pre *t*, bolo by možné čítať poslednú spoluhlásku v slove aj ako *t*.

c) Pisár najprv napísal *Jutra*, ale potom to pretrel a napísal *zlateho*.

d) Pisár začal písať slovo *Sy[nowy]*, napísal však iba prvú slabiku *Sy*, pretrel ju a napísal *zyatowy*.

e) Táto veta je pripísaná na margu 1. strany v rozsahu 1.—6. riadku.

Autor pamiatky pri vypočítavaní „Swyn“ pozabudol na „karmne Swyne“, dodatočne si však na to spomenul a pisár to zapísal na margo (inde už nebolo miesta), a to na začiatok pamiatky, t. j. tam, kde sa uvádza živý inventár.

Item polno pozostal bil nečestek Jurko od roblata
 1 fl
 Item jest sašarolna odna sra Jurkova
 filipovlana 5 fl
 Item vovniš Jurkova filipovlana druga sra
 jest sašarolna 3 fl
 Item Jurkova filipovlana sra druga od 11
 do 2 ad pol 1 fl
 Item druga jest nečestek Jurko Dvorovšč
 sra druga 5 fl
 Item Jurkova sra od 10 jest jest druga
 sra druga 15 fl
 Item druga jest nečestek Jurko
 sra druga 11 fl

169500
 2 kralj. od 4 kralj.
 sra druga od 10
 sra druga od 10
 sra druga od 10

Anno 1695. Jan 22. 1795
 Jurko Dvorovšč

Spišský pozostalostný súpis zo 16. storočia

Pravopis pozostalostného súpisu je pomerne jednotný, čo vyplýva jednak z nevelkého rozsahu pamiatky (46 riadkov), jednak zo skutočnosti, že súpis vyhotovila jedna osoba a v krátkom čase. Vcelku o pravopise našej pamiatky možno povedať, že popri snahe zapisovať každú fonému osobitnou grafémou sa tu ešte v dosť značnej miere uplatňujú aj zložky, ktoré sa píšu zdvojením grafémy alebo kombináciou dvoch, resp. i troch rozličných grafém. Zložkový pravopis sa tu uplatňuje rovnako ako v iných pamiatkach z tohto obdobia temer výlučne iba pri označovaní spoluhlások *c*, *č*, *š*, resp. aj *ch*, *j*.

Pravopis pozostalostného súpisu možno stručne charakterizovať týmito znakmi:

1. Jednou grafémou (t. j. nie zložkou) sa vždy označujú fonémy: *p*, *b*, *m*, *v* (dôsledne sa zapisuje ako *w*), *t*, *d*, *n*, *l*, *r*, *j*, *s*, *z*, *ž*; *a*, *ä*, *o*, *e*, *u* (raz sa zapisuje ako *v*), *i*, napr.: *pluh* 1/7, *zribe* 1/4, *masa* 1/7a, *Swyne* 1/6, *Statek* 1/1, *dluzen* 1/19, *periny* 1/8, *Nayperwe* 1/4, *Jurkowy* 1/15 atď.

2. Dvoma, resp. aj viacerými grafémami, t. j. zložkou sa označujú fonémy: *c*, *č*, *š*, *ch*, resp. aj *f*, *t*, napr.: *opletze* 1/10, *Jalowtze* 1/5, *Wankoss* 1/9, *pernych Schatt* 1/8, *philipowy* 1/22 atď.

Pri zapisovaní fonémy *c* zložkou *tz* možno hovoriť o vplyve nemeckého pravopisu, čo práve na Spiši by bolo celkom pochopiteľné. Podľa našej mienky je však pravdepodobnejšie, že zložku *tz* (*lz*) treba čítať ako *cz*, a to jednak preto, že v stredovekej grafike sa dá ťažko rozlíšiť graféma pre *t* od grafémy pre *c* (porov. vyššie), jednak preto, že zložkou *tz* (*lz*) sa zapisuje aj fonéma *č*, v čom už nemožno jednoznačne vidieť vplyv nemeckého pravopisu.

O vplyv nemeckého pravopisu nesporne ide pri zapisovaní fonémy *š* zložkou *sch*: *Schatt* 1/8 a snáď aj pri zapisovaní fonémy *f* zložkou *ph*: *philipowy* 1/22.

3. Jedna graféma sa často používa nielen pre jednu, ale aj pre dve, resp. aj viac foném, čo je nesporne pozostatok tzv. primitívneho pravopisu.

Tak napríklad grafémou *g* sa označuje nielen fonéma *g*: *gbel* 1/22, ale (a vo väčšine prípadov) aj fonéma *j*: *gest* 1/1, 1/2, 2/3, 2/6..., *gestze* 2/12.

Grafémou *z* sa označuje jednak fonéma *z*: *pozustal* 1/1, *z/roskazu* 1/2, *Naznatzeny a/zapysany* 1/3, *Wuoz* 1/7, *zahlawky* 1/9 atď., jednak fonéma *ž*: *zribe* 1/4, *zboza* 1/12, *S/toho-ze* 1/14, *dluzen* 1/19, 1/31, 2/7, 2/9..., *zitta* 1/14, *tomuze* 1/33, 2/5 atď.

Okrem toho sa v pamiatke používa graféma *z* aj na označenie fonémy *ž*, resp. *z'*, ktorú môžeme bezpečne predpokladať vo výslovnosti slov: *zemy* 1/16, *ozimyny* 1/30, *penizy* 2/10, *zem* 2/3, 2/5, *zeme* 2/7, *zyatowy* 2/10.

Grafémou *s* sa spravidla označuje fonéma *s*: *Statek* 1/1, *gest* 1/1, *Syna* 1/2, *zostaly* 1/28, *pastirowy* 1/23 atď.

V niekoľkých prípadoch grafémou *s* označuje sa aj fonéma *ś*, resp. *s'*, ktorá stála pred prednou samohláskou alebo v skupine *sv'*, *sč...* a ktorú pre 16. stor. možno bezpečne predpokladať v slovách: *husy* 1/11, *Śirotzku* 1/16, *pul sedma* 1/30, *Swyn* 1/2a, *Swyne* 1/6, *Nebostzitzka* 1/21, *gestze* 2/9, 2/12 atď.

Ojedinele sa grafémou *s* zapisuje aj fonéma *š*: *za skodu* 1/21, *Skolnik[owy]* 1/26.

Grafémou *a* sa v pamiatke označuje predovšetkým fonéma *a*: *Statek* 1/1, 4 *krawy* 1/5 atď., ale v dvoch prípadoch sa podľa našej interpretácie zapisuje grafémou *a* aj fonéma *ä*: *masa* 1/7a, *zyatowy* 2/10.

Podobne aj grafémou *e* sa pravidelne označuje fonéma *e*: *opletze* 1/10, *Nayperwe* 1/4 atď., ale v dvoch prípadoch sa ňou zapisuje aj fonéma *ä*: *zribe* 1/4, *Jalowitze* 1/5. Práve nejednotné zapisovanie striednice za psl. *ę*, a to raz grafémou *a*, inokedy grafémou *e* ukazuje, že pre 16. stor. možno pre všetky východoslovenské nárečia alebo aspoň pre ich prevažnú väčšinu predpokladať ešte existenciu fonémy *ä*, ktorá sa dosiaľ drží v niektorých okrajových východoslovenských nárečiach, najmä sotáckych. Takýto stav nejednotného označovania fonémy *ä* nachádzame aj v iných pamiatkach východoslovenskej proveniencie zo 16. i z predchádzajúcich storočí.

Graféma *i* stojí v pamiatke v prevažnej väčšine prípadov v etymologicky náležitej pozícii (85%): *pozitzil* 2/1, *Nebostzik* 2/13, *polowitzu* 1/7a atď. a len v nevelkom počte prípadov (15%) stojí aj v etymologicky nenáležitej pozícii, najmä za pôvodné zadné *y*: *bil* 2/1, *bila* 1/21 atď.

V jednom prípade využíva sa graféma *i* aj na označenie fonémy *j*: *iedna* 2/3. Celkom výnimočne sa používa graféma *i* aj na označenie mäkkosti predchádzajúcej spoluhlásky: *na ofieru* 1/18 a snáď aj v tvare *prasiat* 1/6.⁶

Graféme *y*, ktorá sa v pamiatke dosť často používa, pravdepodobne už nezodpovedala v tom nárečí, v ktorom je pamiatka napísaná, žiadna samostatná fonéma, pretože vo väčšine prípadov stojí práve v etymologicky nenáležitej pozícii, t. j. za etymologické *i* (58%): *W harnoltowtzych* 1/2, *dety* 1/3a, [za] *gych Nayem* 1/27, *od kony* 1/25 atď. Dôsledne sa používa *y* na označenie fonémy *i* v dat. (lok.) prípone *-i*, *-ori*: *Matery* 1/5a, *Jurkowy* 1/15, *fararowy* 1/17, *Luptakowy* 1/19, *philipowy* 1/22 atď.

Avšak graféma *y* stojí v dosť značnom počte prípadov aj v etymologicky náležitej pozícii (42%): *karmnych* 1/1a, *ktery* 1/1, *Syna* 1/2, *krawy* 1/5, *periny* 1/8, *zahlawky* 1/9, *dworowych* 2/9 atď.

V jednom prípade sa graféma *y* používa aj na označenie mäkkosti predchádzajúcej spoluhlásky: *zyatowy* 2/10.

Z porovnania štatistiky využívania grafém *i* a *y* v pamiatke (porov. vyššie)

⁶ Tento tvar totiž možno interpretovať nielen ako *praśat*, ale aj ako *praśiat*, resp. *pras'iat*; porov. pri diftongu *ia* v hláskoslovnej časti.

dalo by sa usudzovať, že v 16. stor. v nárečí, ktorým je pamiatka napísaná, a snád aj v ostatných východoslovenských nárečiach zadnejšie *y* ako variant fonémy *i* sa ešte mohlo vyslovovať, ako je to dosiaľ v niektorých okrajových východoslovenských nárečiach, najmä sotáckych. Nie je však vylúčené, že používanie grafémy *y* v pamiatke nezodpovedalo už stavu v živom ľudovom jazyku a že tu ide iba o istý pisársky úzus.

4. Okrem tejto „ekonomickej zásady“ používať jednu grafému na označenie viacerých a rozličných foném, čo možno hodnotiť ešte ako dedičstvo tzv. primitívneho pravopisu, možno v pamiatke pozorovať aj opačnú tendenciu. Jedna a tá istá fonéma sa v pamiatke označuje v rozličných slovách rozličnými grafémami.

Tak napríklad fonéma *j* sa spravidla označuje grafémou *g*: *gest* 1/1, 1/3, 2/6 atď.; *zgednala* 1/21, *gych* 1/27, *gegey* 1/5a, ale dosť často sa zapisuje aj grafémou *y*: *gegey* 1/5a, *yu* 1/6a, *Nayperwe* 1/4, *jurko* 1/19, *Nayem* 1/27, *yedno* 1/32 atď. V jednom prípade sa fonéma *j* označuje aj grafémou *i*: *iedna* 2/3. V tých vlastných menách, v ktorých sa píše veľké písmeno, sa fonéma *j* dôsledne označuje grafémou pre veľké *J*: *Jurkowy* 1/1, *Janko[wy]* 1/25, ba aj *Jaloutze* 1/5. Tou istou grafémou sa označuje aj veľké *i*, ktoré je však doložené iba v latinskom formálnom slovku uvádzajúcom temer každú vetu: *Jtem* (= ďalej, a ďalej).

Podobne aj fonéma *f* sa spravidla označuje grafémou *f*: *fararowy* 1/17, *Jurkowy filipowemu* 1/15, *frantzowy* 2/12 atď., ale v jednom prípade sa zapisuje aj zložkou *ph*: *philipowy* 1/22.

5. Mäkkosť spoluhlások sa v grafike pamiatky osobitne nevyznačuje, hoci palatálne, resp. palatalizované spoluhlásky, najmä v postavení pred prednými samohláskami možno pre 16. stor. bezpečne predpokladať, a to v oveľa väčšom rozsahu, ako je to dnes nielen v **spišských**, ale aj v ostatných východoslovenských nárečiach. Vcelku možno predpokladať, že systém mäkkostnej korelácie spoluhlások v 16. storočí bol vo východoslovenských nárečiach aspoň taký bohatý ako v dnešných sotáckych nárečiach, čiže mäkkostne korelované boli aj labiály a afrikáty, čo si možno overiť aj na niektorých dokladoch vyskytujúcich sa v pozostalostnom súpise.

Mäkkosť spoluhlásky sa v pamiatke síce označuje iba výnimočne, ale predsa je to dosť závažné svedectvo o tom, že systém mäkkostnej korelácie bol bohatší. Vidieť to najmä z toho, že mäkkosť sa označuje (pomocou grafémy *y*, resp. *i*) nielen pri tých spoluhláskach, ktoré sú aj dnes mäkké: *zyatowy* 2/10 (= *žáčovi*, resp. *z'áčovi*; dnes *žecovi*), *prasiat* 1/6 (dnes *prašat*, ale pôv. to mohlo byť aj *prašiat*)⁶, ale aj pri spoluhláskach, ktoré sa dnes vyskytujú v prevažnej väčšine východoslovenských nárečí (okrem nárečí sotáckych) iba ako tvrdé, napr. *na of'ieru* 1/18 (= na of'eru). Tak isto aj v zápise *pyate* 1/5 treba predpokladať, že graféma *y* označuje nielen neslabičnú zložku diftongu *ia*,

ktorý sa tu drží dosiaľ, ale a, mäkkosť predchádzajúcej spoluhlásky, čiže treba ho čítať ako *p'iate*.

6. Kvantita samohlások sa v pamiatke osobitne nevyznačuje, hoci pre 1., resp. 2. pol. 16. storočia, kedy pamiatka vznikla, možno ešte podľa našej mienky predpokladať fonologickú kvantitu ak aj nie pre všetky východoslovenské nárečia, tak aspoň pre niektoré okrajové nárečia.

Nad niektorými samohláskami, najmä nad *u*, *y*, ojedinele aj nad *i* sa síce kladie nejednoznačné diakritické znamienko (bodka, vodorovná alebo zvislá čiarka, poloblúk, najmä nad *u*, *y*), avšak tu nemôže ísť o označovanie kvantity, pretože tieto znamienka sa vyskytujú v pamiatke nielen nad samohláskami etymologicky dlhými, ale aj nad samohláskami od pôvodu krátkymi.

7. Diftongy sa v pozostalostnom súpise vyskytujú iba ojedinele, čo si podľa našej mienky možno vysvetliť iba tým, že pamiatka je písaná v podstate nárečím severnej polovice Spiša (Arnutovce), kde sa staršie diftongy *ie*, *uo* monoftongizovali v (*i*>) *i*, (*ú*>) *u*. Diftong *ia* sa tu však zachováva dosiaľ ako v ostatných východoslovenských nárečiach.

Na základe pozostalostného súpisu, ako aj s približaním na ďalší historický materiál⁷ možno pre 16. storočie v severospišských nárečiach bezpečne predpokladať monoftongy *i* (*i*), *u* (*ú*) na mieste starších diftongov *ie*, *uo*, ktoré sa dosiaľ zachovali v južnej polovici Spiša a Šariša.

Za starší diftong *ie* sa v pamiatke zapisuje *i* (*i*), ktoré tu vzniklo náležitým hláskoslovným vývinom, iba v slove *zribe*⁸ 1/4.

Za starší diftong *uo* sa v pamiatke vyskytuje v prevažnej väčšine prípadov taktiež monoftong *u* (*ú*), ktorý tu rovnako ako *i* (<*i*<*ie*) vznikol náležitým hláskoslovným vývinom (*u*<*ú*<*uo*). Vcelku sa vyskytuje striednica *u* za starší diftong *uo* v pamiatke v tých istých pozíciách ako v tých dnešných nárečiach, v ktorých sa monoftongizácia diftongov *ie*, *uo* uskutočnila: *pozustal* 1/1, *spusobe*[*m*] 1/3, *pul* 1/13, 1/30 atď.

Ojedinele sa v pamiatke zapisuje ešte aj diftong *uo*, a to v dvoch prípadoch: *Wuoz* 1/7, *duom* 2/13. Podľa našej mienky ide tu alebo o poslednú stopu staršieho diftongu *uo* v nárečí severnej polovice Spiša, alebo o presah diftongu *uo* z nárečia južnej polovice Spiša, kde sa diftong *uo* rovnako ako diftong *ie* dosiaľ zachováva.⁹

⁷ Pri odvolávaní sa na „ďalší historický materiál“ máme na mysli predovšetkým ten historický materiál, ktorý sa nachádza v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny Ústavu slov. jazyka SAV.

⁸ Slovo *žribe* sa dnes vyskytuje už iba v niektorých spišských nárečiach, aj to len popri novšom prevzatom slove *hače*, ktoré úplne preniklo do väčšiny východoslovenských nárečí a vytlačilo staršie domáce slovo *žribe/žribe*. Pozri aj v pozn. 13.

⁹ Na vysvetlenie treba poznamenať, že obec Arnutovce, kde nebohý Jurko žil, leží práve na oblasti, cez ktorú prechádza izoglosa tvarov so zachovaným diftongom (*ie*, *uo*)

Diftong *ia*, ktorý sa doteraz drží vo všetkých východoslovenských nárečiach (okrem okrajových sotáčkových nárečí, kde sa zachováva ešte staršie *ä*), vyskytuje sa v pozostalostnom súpise v slove *pyate* 1/5 (= p'iate) a podľa našej mienky aj v tvare gen. pl. *prasiat* 1/6 (= prašiat). I keď diftong *ia* nemáme v tomto tvare doložený v dnešných východoslovenských nárečiach, predsa sa domnievame, že graféma *i* v tomto slove neoznačuje iba mäkkosť predehádzajúcej spoluhlásky, ale aj (a v prvom rade) neslabičnú zložku diftongu *ia*. Podľa našej mienky možno pre 16. stor. predpokladať výskyt diftongu *ia* nielen v dnešnom rozsahu, t. j. po labiálach a na menšej oblasti aj po *r*, ale aj po iných spoluhláskach, ako na to ukazujú aj niektoré spišské nárečia, kde sa v niekoľkých prípadoch vyskytuje ešte dnes diftong *ia* napr. aj po afrikátach *c*, *z*: *xoziä*, *ručiä*. Skutočnosť, že dnes sa diftong *ia* spravidla nevyskytuje po iných spoluhláskach ako po labiálach, resp. aj po *r*, možno si vysvetliť rovnako ako pri diftongu *ie*, čiže ako zánik neslabičnej zložky diftongu *ia*, najmä po silno zmäčkčených spoluhláskach. Tak napr. v dnešných východoslovenských nárečiach nemáme okrem niekoľkých prípadov doložený diftong *ie* po mäkkom *ň*, resp. ani po mäkkom *l*. Podobne ani prvá zložka staršieho diftongu *uo* (labiálna alebo labiodentálna) sa nám nezachovala v dnešných východoslovenských nárečiach po labiálach. Tento „ústup diftongov“ — t. j. zánik neslabičnej zložky diftongu možno si dobre vysvetliť ako disimilantný zánik.

8. Písanie veľkých a malých písmen v pamiatke je do veľkej miery svojvoľné a nesystematické. Veľké písmená sa píše spravidla na začiatku vety, pri vlastných menách, ale v pomerne značnom rozsahu aj pri apelatívach: *Syna* 1/2, *Swyne* 1/6, *Wuoz* 1/7, *Jartzu* 1/13, *Nayem* 1/27, *Naznatzeny* 1/3, ba v niekoľkých prípadoch sa veľkým písmenom píše aj predložka: *Na poprawu*, *Na Czepy* 1/20.

Malými písmenami sa píše slová stojace uprostred vety, pravda, okrem vlastných mien, ktoré sa vcelku píše veľkým začiatočným písmenom, ale ojedinele sa aj vlastné mená píše malým začiatočným písmenom: *v tzaputy* 1/28, *frantzowy* 2/12 atď.

Hláskoslovie

Vokálny systém, ktorý možno na základe rozboru jazyka našej pamiatky pre 16. storočie rekonštruovať, má tieto fonémy: *a—ä*, *o—e*, *u—i*. Všetky samohlásky sa v pamiatke zapisujú ako krátke, t. j. graficky sa kvantita

na jednej strane a s monoftongom (*i < ie*, *u < uo*) na druhej strane. Porov. J. Štolc, *Zmeny o>u a ie>i v nárečí spišskom II*, SMS XVI—XVII, 1938—39, č. 1—2, mapová príloha.

samohlások neoznačuje, hoci pre 16. storočie možno ešte existenciu fonologickej kvantity celkom bezpečne predpokladať.¹⁰ Vo funkcii dlhej samohlásky vystupovali nielen monoftongy, ale aj diftongy, ktoré aj v pamiatke máme doložené (*uo*, *ia*).

Vokál *a* vyskytuje sa v pamiatke rovnako ako v dnešných nárečiach predovšetkým v etymologicky náležitých pozíciách: *Statek* 1/1, *Naznatzeny a/zapysany* 1/3, *krawy* 1/5, *zahlawky* 1/9, *Matery* 1/5a, *dal* 1/17, 1/22..., *owsa* 2/13 atď.

Vyskytuje sa však aj na mieste staršieho predného dlhého variantu *ā*, ktorý vznikol kontrakciou psl. skupiny *-bā*: *zboza* 1/12, 1/14.

V jednom prípade sa vyskytuje v pamiatke vokál *a* aj ako sprievodný vokál pri pôvodnom slabičnom *r*: *karmmych* 1/1a.

V pamiatke nemáme ani raz doložený vokál *a* na mieste psl. *ě*, ako je to v nevelkom počte slov typu *cali*, *capi*, *bladi* v dnešných východoslovenských nárečiach. Nie je vylúčené, že v 16. stor. vokál *a* sa aj v tomto postavení vyskytoval, ale iste ešte v menšom rozsahu ako dnes.¹¹

Vokál *ä* nemáme síce v pamiatke priamo doložený, čo je pri vtedajšom tradičnom pravopise celkom pochopiteľné (pisár nemal na označenie vokálu *ä* osobitnú grafému), ale na základe striedania grafémy *a* s grafémou *e* v pozícii za psl. *ę*, a to aj v starších zápisoch možno s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať, že ešte aj v období vzniku našej pamiatky, t. j. v 16. storočí vokál *ä* bol vo východnej slovenčine samostatnou fonémou.

Vokál *ä* sa v pamiatke v dvoch prípadoch zapisuje ako *a*: *masa* 1/7a, *zyatowy* 2/10. V prevažnej väčšine východoslovenských nárečí, t. j. okrem nárečí sotáčkových, stojí dnes v týchto pozíciách striednica *e*: *meso*, *žecovi*, sot. *mäso*, *žäcož*.

Našu interpretáciu, že zápis *a* v pozícii za krátke psl. *ę* treba v pamiatke v zhode s doterajším živým nárečovým znením čítať ako *ä*, potvrdzuje okrem iného aj skutočnosť, že v pamiatke sa striednica za psl. *ę* zapisuje aj grafémou *e*, a to tiež v dvoch prípadoch: *zribe* 1/4, *Jaloutze* 1/5.

Pri tvare *masa* so zapísaným *a* na mieste psl. krátkeho *ę* by sa hádam mohlo aj zdať, že tu ide o literárny tvar. Avšak porovnanie tvaru *masa* s tvarom *zyatowy*, kde je taktiež zapísané *a* na mieste krátkeho psl. *ę* a dnešného *e*, ukazuje, že zapísané *a* v tvaroch *masa*, *zyatowy* na jednej strane a zapísané *e* v tvaroch *zribe*, *Jaloutze* na strane druhej treba hodnotiť iba ako rozličnú grafickú substitúciu vokálu *ä*, pre ktorý pisár nemal osobitnú grafému, a preto

¹⁰ Rozsiahly historický dokladový materiál, ktorý nás oprávňuje predpokladať ešte aj pre 16. stor. vokál *ä* ako samostatnú fonému, sa nachádza v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ SAV.

¹¹ Vokál *a* na mieste dnešného *e* a staršieho *ä* (psl. *ę*) tu neuvádzame, pretože ho pokladáme iba za grafickú substitúciu vokálu *ä*, pre ktorý vtedajšia grafika nemala osobitnú grafému.

ho zapísal jednak ako *a* (v dvoch prípadoch), jednak ako *e* (taktiež v dvoch prípadoch).

Vokál *o* sa vyskytuje v pamiatke v značne menšom rozsahu ako v dnešných východoslovenských nárečiach a v spisovnom jazyku (*pozostal* 1/1, *pul osma kabla* 1/13). Vo viacerých prípadoch totiž, kde v dnešných nárečiach náležitým hláskoslovným vývinom sa už vyskytuje samohláska *o*, v pamiatke máme ešte doložené *e* (porov. ďalej pri opise výskytu samohlásky *e*). Podobne aj za staršie dlhé, resp. neskôr zdĺžené *o* sa v pamiatke už vyskytuje alebo diftong *uo* ako dlhý pendant krátkeho *o* (porov. ďalej), alebo monoftong *u* (*ú*), ako je to vo väčšine prípadov.

Na mieste staršieho dlhého, resp. neskôr zdĺženého *o* stojí v pamiatke spravidla už vokál *u*, a to v tých istých pozíciách ako v dnešných východoslovenských nárečiach (porov. ďalej pri opise výskytu samohlásky *u*).

Diftong *uo*, ktorý predstavuje prostredný vývinový stupeň od dlhého *ó* k staršiemu *ú*, resp. dnešnému *u*, máme v pamiatke doložený iba v dvoch prípadoch: *Wuoz* 1/7, *duom* 2/13. Výskyt diftongu *uo* v uvedených slovách možno hodnotiť ako archaizmus, pretože pre 2. polovicu 16. storočia už musíme pre všetky východoslovenské nárečia, v ktorých sa monoftongizácia uskutočnila, predpokladať, že monoftongizácia tu už bola zavŕšená. Nie je vylúčené, že diftong *uo* vniesol do pamiatky pisár, ktorý mohol pochádzať z južnej časti Spiša, kde sa diftong *uo*, vyslovovaný aj ako *vo*, dosiaľ drží.

Vokál *e* vyskytuje sa v pamiatke sčasti vo väčšom, sčasti v menšom rozsahu ako v dnešných východoslovenských nárečiach a v spisovnom jazyku. Stojí tu nielen v pozícií za pôvodné *e* a za silný mäkký jer: *Czepy* 1/20, *z gedneho* 1/4a, *zem* 2/3, 2/5, *gest* 1/1, 1/3, 2/3, *dluzen* 1/31, *Najem* 1/27 atď., ale aj za silný tvrdý jer a taktiež aj ako vkladná samohláska: *Statek* 1/1, *gbel* 1/22, *spusobe[m]* 1/3, *sem* 1/17, 1/8 atď. V dnešných východoslovenských nárečiach v niektorých prípadoch na mieste tohto staršieho *e* stojí už vokál *o*, ktorý tu podľa nášho výkladu vznikol labializáciou staršej samohlásky *e* pod vplyvom susednej labiálnej spoluhlásky tak isto ako v slovách: *gbol*, *som*, *najom-ni*, *spusobom*.

Samohláska *e* na rozdiel od spisovného jazyka vyskytuje sa v pamiatke rovnako ako v dnešných východoslovenských nárečiach aj ako sprievodný vokál pri pôvodnom slabičnom *r*: *Nayperwe* 1/4, 1/12, *Naperwey* 1/15.

V jednom prípade sa v pamiatke v zhode so stavom v niektorých spišských nárečiach vyskytuje vokál *e* aj v tvare *pul sedma Jutra* 1/30, kde majú ostatné východoslovenské nárečia alebo diftong *ie* (*pol šíezma*, najmä južná časť Šariša), alebo monoftong *i* (*pul sízma*, najmä severná časť Šariša a Zemplín).

Vokál *u* vyskytuje sa v pamiatke v oveľa väčšom rozsahu ako v niektorých východoslovenských nárečiach (južná časť Spiša a Šariša) a v spisovnom jazyku, pretože stojí tu nielen za pôvodné *u*: *pluh* 1/7, *kury* 1/10, *husy* 1/11 atď.,

ale aj za staršie dlhé, resp. zdĺžené *o*, ktoré sa náležitým a domácim hláskoslovným vývinom (*ó>uo>ú*) zmenilo v *u*: *spusobe[m]* 1/3, *pul* 1/22, 1/30, *pozustal* 1/1¹² atď. V zhode so stavom v dnešných východoslovenských nárečiach vyskytuje sa v pamiatke samohláska *u* aj ako sprievodný vokál pri pôvodnom slabičnom *l*: *dluhy* 1/31, *dluzen* 1/37, 2/7, 2/8 atď.

Vokál *i* sa v pamiatke vyskytuje predovšetkým v pozícii za pôvodné *i*, *y*: *zita* 1/27, *pssenitze* 1/12, *pastirowy* 1/23, *Swyne* 1/6, *s/tim* 1/3a, *dety* 1/3a atď. a iba v jednom prípade sa tu samohláska *i* vyskytuje za staršie dlhé, resp. zdĺžené *e* ako výsledok náležitého a domáceho hláskoslovného vývinu (*é>ie>i*): *zribe* 1/4, spisovne *žriebě*.¹³

I na základe stručného rozboru vokalickej stránky pozostalostného súpisu možno bezpečne ukázať, že tu ide o pamiatku, v ktorej sa skutočne uplatňuje domáce a živé nárečie východoslovenského obyvateľstva. Vyplýva to nepriamo aj z toho, že v pamiatke sa nevyskytujú tvary s prehláskami *'a>e*, *'o>e*, *'u>i*, charakteristickými pre všetky pamiatky písané vtedajším literárnym jazykom — spisovnou češtinou. Výnimkou je iba tvar dat. sg. *ottzy* 2/12, kde ide nesporne o literárny tvar, a to nielen po stránke hláskoslovnej (prehláska *'u>i*), ale aj tvaroslovnej (datívna prípona *-i<'u* pri maskulínach životných). Na domáci jazykový charakter pamiatky okrem iných závažných faktov ukazuje najmä výskyt diftongov *uo* a *ia* (diftong *ie* tu nemáme doložený); na druhej strane práve neprítomnosť diftongu *ou*, resp. *au* za staršie dlhé *ú* nesporne svedčí o tom, že pozostalostný súpis je napísaný v podstate domácim východoslovenským nárečím, čo sa výrazne prejavuje, ako to ďalej ukážeme, nielen pri konsonantizme, ale vo všetkých estatických plánoch jazyka.

Na základe rozboru konsonantickej zložky hláskoslovného systému možno bezpečne predpokladať, že v konsonantickom systéme toho spišského nárečia, ktorým je pamiatka písaná (iste to platí aj pre ostatné východoslovenské nárečia), boli už v 16. storočí všetky spoluhlásky, ktoré nachádzame v dnešných spišských a vôbec východoslovenských nárečiach.

¹² Pri slovese *pozustal* ide pravdepodobne o literárny tvar, na čo ukazuje aj skutočnosť, že v ostatných prípadoch sa toto sloveso vyskytuje v bezpredponovom tvare a s *o*-ovým vokálom v koreni (*zostal-o*), ako je to aj v dnešných východoslovenských nárečiach.

¹³ V prevažnej väčšine východoslovenských nárečí sa dnes už slovo *žribe* (*žriebe*) nevyskytuje. Pretože však sa doteraz drží ešte miestami na Spiši a pretože existuje celý rad slov s tým istým odvodzovacím základom (*žreb-*), ako napr. *ožrebić še*, *žrebná* (*kobula*), ba miestami aj *žrebec* (jv. Zemplín), možno slovo *žribe* pre 16. stor. bezpečne pokladať ešte za živé domáce slovo vo všetkých východoslovenských nárečiach. Pravdepodobne až neskôr (po 16. stor.) bolo vo východoslovenských nárečiach slovo *žribe* (*žriebe*) vytlačené slovom *hače*, preniknutejším sem spolu s ukrajinským etnickým živlom z ukrajčiny, kde je však taktiež nedomáceho, pravdepodobne osmanského pôvodu. Porov. V. M a - c h e k, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1958, 119.

Pôvodné slabičné *r*, *l* sa v pamiatke vyskytuje dôsledne vo vokalizovanej podobe, t. j. so sprievodným vokálom, ktorý sa stal aj nositeľom slabičnosti, kým pôvodne slabičné *r*, *l* sa stalo spoluhláskovým, neslabičným. Výnimkou je iba tvar *tzturte* 1/4, v ktorom však nielen zachované slabičné *r*, ale aj skupina *čt-* (*tzt-*) zreteľne ukazujú, že tu ide o literárny tvar.

Sprievodné vokály pri pôv. slabičnom *r*, *l*, ako ich máme doložené v pamiatke, sa úplne zhodujú so stavom sprievodných vokálov v dnešných východoslovenských nárečiach.

Sprievodný vokál *e* pri pôv. slabičnom *r* máme niekoľkokrát doložený v adverbii „najprv“: *Nayperwe* 1/4, 1/14, *Naperwey* 1/15.

Sprievodný vokál *a* máme pri pôv. slabičnom *r* doložený iba v adjektívnom tvare *karmnych* 1/1a.

Pri pôv. slabičnom *l* máme v pamiatke zhodou okolností iba také doklady, v ktorých je rovnako ako v dnešných východoslovenských nárečiach sprievodný vokál *u*, a to v postavení za pôv. slabičným *l*: *dluzen* 1/19, 2/7, 2/9, 2/12, 2/14, *dluhy* 1/31.

Viac slov s pôv. slabičným *r*, *l* v pamiatke nemáme doložených, a preto nemožno presne povedať, aké sprievodné vokály v jednotlivých konkrétnych prípadoch pri pôv. slabičnom *r*, *l* boli v spišských i v ostatných východoslovenských nárečiach v 16. stor., hoci vcelku musíme pripustiť, že tu neboli podstatné odchýlky od stavu v dnešných východoslovenských nárečiach.

Okrem charakteristických znakov z vokalického systému, ktoré sme už uviedli, i z konsonantického systému, ktoré ešte ďalej uvedieme, práve neprítomnosť slabičného *r*, *l* najvýraznejšie svedčí o východoslovenskom nárečom charaktere pamiatky.

Pri spoluhláskach *t*, *d* v postavení pred prednými samohláskami, kde vo východnej slovenčine dnes dôsledne stoja asibiláty *c*, *z* (resp. miestami *c'*, *z'*), by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že v pamiatke sa neodráža skutočný stav ľudového jazyka — nárečia, v ktorom už od 13. storočia máme bezpečne doložené asibiláty *c*, *z* (resp. *c'*, *z'*) za staršie *t*, *d*.¹⁴

Takéto zdanie spôsobuje však iba nedostatok vtedajšej grafiky. Je známe, že v stredovekej grafike sa spravidla nerozlišovalo *t* od *c* a že obidve spoluhlásky sa zaznamenávali rovnako. Takýto stav je aj v našej pamiatke, hoci pisár sa miestami „snažil“ rozlíšiť *c* od *t*. Vidieť to najmä z toho, že kým pisár spoluhlásku *t* (tvrdú) zapisuje spravidla tak, že na zvislý *t*-ový driek pripája na pravej strane krátku vodorovnú čiarku — zapisuje ako *t-*, pri zapisovaní spoluhlásky *t* k zvislému *t*-ovému drieku nikdy nepripája na pravej strane spomínanú krátku vodorovnú čiarku — zapisuje ho ako *t*. Čiže grafému *t* môžeme

¹⁴ Dokladový materiál na asibiláty *c*, *z* (resp. *c'*, *z'*) za pôvodné *t*, *d* z oblasti východného Slovenska sa nachádza v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ.

čítať ako *c*: *Macery* 1/5a, *decy* 1/3a, [*pul*] *trecya zlateho* 1/32, *koscelneho* 2/14, najmä keď máme bezpečné doklady na to, že v období vzniku pamiatky už vo všetkých východoslovenských nárečiach na mieste starších spoluhlások *t*, *d* stáli asibiláty *c*, *z*, resp. *c'*, *z'*. Pri prepise našej pamiatky sme grafému *t* predsa prepisovali ako *t* (okrem prípadov, kde išlo zreteľne o *c*-ový poloblúk), a to preto, že ojedinele sa táto graféma zapisuje aj na mieste tvrdého *t*, ktoré sa v žiadnom prípade neasibilovalo: *polom* 2/1, *lzlurle* 1/4 atď.¹⁵ Tak isto sme museli prihliadať aj na to, že v jednom prípade sa graféma *t* píše aj v pozícii, kde možno bezpečne predpokladať spoluhlásku *c*: *zyatowy* 2/10. Ak prihliadame na nedostatočné grafické rozlišovanie *t* a *c* v pamiatke na jednej strane a na bezpečne doložené asibiláty *c*, *z* za staršie *t* *d* v iných, a to aj starších pamiatkach, musíme konštatovať, že pisár sa usiloval zachytiť asibiláty *c*, *z* za staršie *t*, *d* podľa skutočného stavu v nárečí, ale nemal na to dostatočne odlišné grafické prostriedky, čiže zapísal ich podľa tradičného písárskeho úzu.

Asibilátu *z* za staršie *d* taktiež nemáme v pamiatke priamo doloženú. V slove *dety* 1/3a, *pul sedma Jutra* 1/3a, kde *z* musíme pre 16. stor. v nárečí, ktorým pisár písal, bezpečne predpokladať, sa zapisuje taktiež podľa tradičného písárskeho úzu ako *d*.

Pokiaľ ide o mäkkostnú konsonantickú koreláciu, z pomerne nevelkého počtu dokladov, v ktorých sa mäkkosť spoluhlások i graficky vyznačuje, nemožno presne a jednoznačne povedať, či systém mäkkostnej konsonantickej korelácie bol už v 16. storočí totožný s dnešným pomerne „chudobným“ systémom mäkkostnej konsonantickej korelácie, alebo či pre 16. stor. možno ešte predpokladať pôvodný, bohato rozvinutý systém mäkkostnej konsonantickej korelácie, ako je to dosiaľ napr. v sotáčkových nárečiach. Predsa však aj z tých niekoľkých dokladov, v ktorých sa mäkkosť spoluhlások i graficky označuje, možno usudzovať, že systém mäkkostnej konsonantickej korelácie bol ešte v 16. storočí bohatší ako dnes. Popri mäkkostne korelovanom sylavkovom rade, v ktorom sa mäkkostná korelácia udržala dosiaľ (*s—š*, *z—ž*) a je dosvedčená aj v pamiatke: *zyatowy* 2/10 (= žáčovi, resp. z'áčovi), *prasiat* 1/6 (= prašať, resp. prašiat), máme v pamiatke doklady aj na to, že na mäkkostnej korelácii sa zúčastňoval aj rad labiálny: *na ofieru* 1/18 (= of'eru), *pyate* 1/5 (= p'iate) a tiež aj alveolárny rad: [*pul*] *trecya zlateho* 1/32 (= trec'a).

V prevažnej väčšine prípadov sa však príznakové členy konsonantickej mäkkostnej korelácie graficky osobitne nevyznačujú, hoci o ich prítomnosti v konsonantickom systéme 16. storočia vôbec nemožno pochybovať. Musíme ich predpokladať nielen v zápisoch: *Širotzku* 1/16 (= širocku), *dny* 1/24 (= dňi), *pul sedma* 1/30 (= šedma), *Školnik[owy]* 1/25 (= školňikovi), t. j. tam, kde sa príznakové členy držia dosiaľ, ale aj v zápisoch: *zribe* 1/4 (= žr'ib'ä), *Swyne*

¹⁵ Pozri v pozn. č. 4.

1/6 (= šv'ine), *robyl* 1/23 (= rob'il), *periny* 1/8 (= p'er'iny), t. j. aj tam, kde sa dnes už v prevažnej väčšine východoslovenských nárečí nevyskytujú.

Znelostná neutralizácia spoluhlások šumových v tzv. neutralizačnom postavení sa v našej pamiatke rovnako ako aj v iných písaných prejavoch z tohto obdobia prejavuje iba v obmedzenej miere. V pamiatke však predsa máme doloženú neutralizáciu znelosti nielen na hranici morféme, ale aj na hranici slov: *z/roskazu* 1/2, *S/toho ze zbozu* 1/14. V ostatných prípadoch sa neutralizácia protikladu znelosti v písme neodráža, hoci v hovorenej reči ju musíme bezpodmienečne predpokladať. Je to dôsledok tradičného písárskeho úzu.

Ani v jednom prípade nemáme v pamiatke doloženú neutralizáciu protikladu znelosti na absolútnom konci slova. Tu sa v duchu písárskej tradície, resp. pod vplyvom literárneho jazyka zaznamenáva každá príznaková spoluhláska iba ako znelá, hoci v živej výslovnosti musíme tu neutralizáciu znelosti bezpečne predpokladať. Tak miesto náležitej neznelkej spoluhlásky neutralizovanej sa na absolútnom konci slova dôsledne zapisuje znelá — neneutralizovaná spoluhláska: *Wuoz* 1/7, *pluh* 1/7.

Na druhej strane zas vo všetkých prípadoch, kde znelá spoluhláska nestála v neutralizačnom postavení, zachováva si znelosť, čo sa odráža aj v písme, napr. *z/gedneho* 1/4a, *z/roskazu* 1/2, *gbel* 1/22, *od Walenta* 2/1 atď.

Osobitnú pozornosť si zaslúži spoluhláska *v*, ktorá sa v pamiatke ani v jednom prípade neneutralizuje, hoci spoluhláska *f*, ktorá je dnes vo väčšine východoslovenských nárečí párovou neznelou spoluhláskou k znelému *v*, bola už v 16. storočí udomácnená v konsonantickom systéme nielen spišských, ale aj ostatných východoslovenských nárečí. Možno to ukázať aj na samotných dokladoch z našej pamiatky: *Jurkowy filipowemu* 1/15, *fararowy* 1/17, *na ofieru* 1/18, *frantzowy* 2/12 atď.

Na základe toho, že spoluhláska *v* sa v neutralizačnej polohe, t. j. na konci slov a na morfematickom švíku pred neznelou v pamiatke nezapisuje ani raz neznelým *f*: *30 kablów* 1/13, *18 kablów* 1/14, *11 kablów* 2/15; *2 zahlawky* 1/9, *Owsa* 1/2, *W harnoltowtzych* 1/2, dalo by sa predpokladať, že spoluhláska *v* bola ešte v 16. stor. v tom spišskom nárečí, ktorým je pamiatka napísaná, nepárovou spoluhláskou znelou čiže sonórnou. Na takýto predpoklad možno myslieť aj preto, že podobný stav je aj v iných pamiatkach východoslovenskej proveniencie zo 16. storočia.¹⁶ Možno to však chápať aj ako tradičný písarský úzus. Aj tak je však pravidelnosť v zapisovaní spoluhlásky *v* v tzv. neutralizačnej polohe viac ako podozrivá.

Z ďalších charakteristických znakov, ktoré dosť výrazne ukazujú na to, že pamiatka je napísaná živým východoslovenským nárečím, možno uviesť spoluhláskovú skupinu *šč*, resp. *šč'*, ktorá sa v pamiatke zapisuje nielen ako *stz*: *Ne-*

¹⁶ Dokladový materiál v archívo oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ.

bostzik 2/13, *Nebostzika* 1/21, ale aj ako *st*: *Nebostik* 1/31, *Nebostitzce* 1/23 atď. Tu treba poznamenať, že v stredovekej i neskoršej písárskej praxi sa pod vplyvom tradičného písárskeho úzu skupina *šč* veľmi často zapisuje ako *st*, resp. aj *sty*, v čom nemožno jednoznačne vidieť literárny tvar, najmä keď v našej pamiatke máme viackrát priamo doloženú aj skupinu *šč* (*stz*).¹⁷

V pozostalostnom súpise rovnako ako v dnešných východoslovenských nárečiach možno pozorovať tendenciu po zjednodušovaní spoluhláskových skupín. Tak napríklad miesto skupiny *-ts-* máme tu v zhode s dnešným stavom spoluhlásku *c* (v grafike pamiatky je to *tz*): *Sirotzku* 1/16. Tak isto aj skupina *-tč-* sa tu vyskytuje v zjednodušenej podobe ako *č* (v grafike pamiatky je to taktiež *tz*): *pozitzil* 2/1 (miesto staršieho *požitčil*¹⁸).

Zdvojenie niektorých spoluhlások, napr. *tt*: *zitta* 1/14, *ss*: *Wankoss* 1/9, *plaszt* 1/11 je iba grafické a nemá nijakú oprcu v živej výslovnosti.

V porovnaní s literárnym jazykom — spisovnou češtinou nemáme v našej pamiatke ani raz doloženú pre literárny jazyk a češtinu vôbec charakteristickú spoluhlásku *ř* (vo vtedajšej grafike *rž*), ale vždy iba jej domáce nárečové znenie *-r*: *periny* 1/8, čo okrem iného ukazuje najmä na to, že pisár dost verne reprodukoval v písme hovorenú ľudovú reč — nárečie.

Protetické *h-* máme v pamiatke doložené v zhode s dnešným nárečovým znením v spišskom miestnom názve: *W harmoltoutzych* 1/2.

V ojedinelých hláskoslovných, resp. i tvaroslovných bohemizmoch: *tzarte* 1/4, *swemu ottzy* 2/12, ktoré sú však v porovnaní s celkovým východoslovenským jazykovým charakterom pamiatky iba nepatrnými drobnôstkami, splatil pisár svoju (i keď len minimálnu) daň školeniu v literárnom jazyku.

Tvaroslovie

Pri analýze tvaroslovných javov pozostalostného súpisu všimneme si predovšetkým skloňovanie substantív, adjektív a zámen a taktiež aj časovanie slovíčok a iba stručne sa zmienime o používaní neohybných slov, najmä predložiek a spojok.

Substantíva

Pri sledovaní skloňovania substantív v našej pamiatke budeme vychádzať z toho deklinačného systému, ktorý vznikol v priebehu historického vývinu splynutím starých deklinačných typov kmeňových pod jednotiacim činiteľom

¹⁷ Podobný stav pri zapisovaní skupiny *šč* nachádzame aj v urbárnych zápisoch z 18. stor. z Marmarošskej vrchoviny, kde sa skupina *šč* taktiež zapisuje nejednotne, a to nielen ako *scs*, ale aj ako *st*, resp. *sty*. Porov. L. Dežic, *Urbárni nujje zapisy s Marmarošskej Verchoviny*, Studia Slavica III, 1957, 237.

¹⁸ Porov. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1958, 405; J. Holub — Fr. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, 305.

gramatického rodu. Rozlišujeme tu v podstate 3 základné deklinačné typy, a to podľa gramatického rodu.

Podstatné mená mužského rodu

N o m. s g. je spravidla bez prípony, čiže sa zhoduje s kmeňom a končí sa rovnako ako v dnešných nárečiach na tvrdú, obojakú a mäkkú, resp. pôvodne mäkkú spoluhlásku: *Statek* 1/1, *Wuoz, pluh, hok* (= hak) 1/7, *Wankoss* 1/8 atď.

Maskulína typu „žedo“, ktoré sú vlastne vokatívnyimi tvarmi starých a-kmeňových maskulín typu „sluha“ vo funkcii nominatívu¹⁹, majú príponu -o: *Jurko* 1/91, 1/31, 2/1 atď.

Tvary typu „sluha“ v nom. nemáme doložené.

Gen. s g. má spravidla v zhode s dnešnými nárečiami jednak príponu -a, jednak -u. Príponu -a máme doloženú v zhode s dnešným stavom v týchto prípadoch: *Syna* 1/2, *pul kabla zita* 1/22, *gbel owsa* 1/22, *od Walenta* 2/1, *owsa kostelného* 2/14, *Na poprawu doma* 1/20.²⁰

Prípona -u sa tu taktiež zhoduje s dnešným stavom, čiže vyskytuje sa najmä pri abstraktách a látkových menách: *z/rozkazu* 1/2, *od pohrebu* 1/17, *pul osma kabla Jartzu* 1/13.

Maskulína typu „sluha“ majú rovnako ako dnes starú príponu -i: *v tzaputy* 1/28 (= u Čaputi).

D a t. s g. má pri životných maskulínach dôsledne príponu -ovi, ktorú máme vzhľadom na obsah pamiatky (vyrovnávanie dlhových — zreteľový datív) početne doloženú: *Jurkowy filipowemu* 1/15, *fararowy* 1/17, 1/26, *Luptakowy* 1/19, *philipowy* 1/22, *pastirowy* 1/23. *Janko[wy]* 1/25, *Skolnik[owy]* 1/26, *walentowy* 1/31 atď.

V jednom prípade sa pri životnom mask. vyskytuje aj prípona -i, ale tu ide nesporne o literárny tvar (-i < -'u): *ottzy* 2/12.

Príponu -u nemáme v pamiatke doloženú, pretože sa tu v datívnom tvare nevyskytujú mask. neživotné.

A k u z. s g. pri mask. neživotných je totožný s tvarom pre nominatív: *na wosk* 1/18, *dal sem...* *gbel owsa* 1/22, *[za] gych Nayem* 1/27, *za duom* 2/13. Akuzatívny tvar pri maskulínach životných nemáme doložený. S istotou však možno tvrdiť, že v období vzniku pamiatky, t. j. v 16. storočí prevažná väčšina maskulín životných, pravda, okrem mask. typu „sluha“, mala v akuzatíve už genitívnu príponu -a (genitív-akuzatív).

Dnešné tvaroslovné archaizmy typu *šla za muš, šidaj na muj kuň* (v piesni) sú iste ešte staršieho dáta.

¹⁹ Porov. napr. J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka* II, Bratislava 1958, 4, 183.

²⁰ V dnešných nárečiach tu stojí spravidla prípona -u (*domu*) popri nej sa však vyskytuje aj prípona -a, najmä v sot. nárečiach.

V o k. s g. nie je dolčžený.

L o k. s g. má pri mask. životných rovnako ako v dat. sg. príponu *-ovi*: *po Nebostikowy Jurkowy* 1/1. Pri mask. neživotných lokálový tvar nemáme dolčžený.

I n š t r. s g. máme v pamiatke iba raz dolčžený, a to s príponou *-em*: *tym-to spusobe[m]* 1/3. Rovnako aj v iných písomnostiach zo 16. stor. sa pomerne často ešte vyskytuje prípona *-em*, pravda, iba popri prípone *-om*, ktorá je dnes temer všeobecnou príponou maskulín. Podľa našej mienky prípona *-em* tu odráža živú domácu východoslovenskú výslovnosť, a nie je to iba literárny tvar,²¹ čo možno podoprieť aj poukazom na severošarišské nárečia v hornom poriečí Tople a Sekčova (od Kapušian na sever), kde sa prípona *-em* dosiaľ zachováva.

Dnešná prípona *-om* by takto predstavovala iba ďalší vývinový stupeň (porov. pozn. 21).

N o m. p l. má v pamiatke pri mask. neživotných tvrdo zakončených príponu *-i/-y*: *2 kably* 1/12, 1/27, *2 zahlawky* 1/9, *dluhy* 1/31. Nominatívny tvar pri mask. životných a mätko zakončených neživotných nemáme doložený.

G e n. p l. má v pamiatke pravidelne príponu *-ov*: *30 kablov* 1/13, *18 kablov* 1/14, *11 kablov* 2/15. Príponu *-ov* možno bezpečne predpokladať aj pri pravidelne skracovaných slovách *floren* (fl) a *denar* (den), ak sa spájajú s číslovkou 5 a vyššie. Takto uvedené skratky aj dopĺňujeme (porov. v prepise pamiatky). Pretože aj v iných pamiatkach východoslovenskej proveniencie sa pri maskulínach vyskytuje v 16. storočí pravidelne prípona *-ov*,²² možno s veľkou

²¹ Ako literárno-spisovné vykladá mask. tvary inštr. sg. s príponou *-em* v historickom materiáli zo Spiša J. Š t o l c, *Jazyk levočských slovenských prisah zo XVI.—XIX. storočia*, Jazykovedný zborník V, 1951, 204.

Je nesporné, že v niektorých prípadoch pri inštr. prípone *-em* skutočne ide o literárny tvar, najmä keď to potvrdzuje aj hláskoslovná a lexikálna stránka slova. Domnievame sa však, že takto nemožno vykladať všetky tvary s príponou *-em*, ktoré sa vyskytujú v historickom materiáli z východného Slovenska, a to jednak preto, že prípona *-em* sa dosiaľ zachováva, i keď len v okrajových východoslovenských nárečiach, jednak preto, že v historickom materiáli ju máme doloženú aj v slovách, ktoré sú nielen hláskoslovne, ale aj lexikálne zreteľnými východoslovenskými.

Naš výklad nepriamo podopiera aj skutočnosť, že v úplne okrajovom severošarišskom nárečí od Bardejova na sever po labiálach stojí v prípone *-em* ešte zadnejšie *e* (= *a*): *pot stromem*, *s xlopem*, z ktorého sa dá pomerne ľahko vysvetliť dnešná prípona *-om*. Podľa našej mienky dnešná všeobecne východoslovenská prípona *-om* vznikla hláskoslovným vývinom zo staršej prípony *-em* (= *am*), v ktorej sa zadnejší *e*-ový vokál (*a*) labializoval pod vplyvom nasledujúcej, resp. i predchádzajúcej labiálnej spoluhlásky v *-o* (*-am* > *-om*).

²² Rozsiahly dokladový materiál s genitívnou pl. príponou *-ov* zo 16. stor. je v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ. Prípona *-ov* pri mask. sa v prevažnej väčšine prí-

pravdepodobnosťou predpokladať, že dnešné vyrovnanie lokál — genitív,²³ t. j. preniknutie lokálovej prípony *-och* aj do genitívu, ktoré je príznačné pre väčšinu východoslovenských nárečí, je až neskoršieho dáta, mohlo sa uskutočniť až niekedy v období koniec 16. stor. — 18. storočie.^{23a}

V 3 prípadoch sa v pamiatke vyskytuje aj prípona *-i*: 3 (= troje, trojo) *kony* 1/4, *od kony* 1/25, *penizy* 2/10, ktorú okrem v uvedených slovách nachádzame dnes aj v tvaroch *žešež venci, lokci, korci; veľo koňi tam bulo* ap.

D a t. p l. nie je v pamiatke doložený.

A k u z. p l. pri mask. neživotných má príponu *-i/-y*: *Na Czepy* 1/20, [*za x*] *dny* 1/24. Pri mask. živ. nemáme akuzatívnu príponu dolčznenú.

L o k. p l. v pamiatke nemáme doložený. Pre 16. stor. možno však na základe stavu v niektorých pamiatkach východoslovenskej proveniencie predpokladať nielen v spišských, ale aj v ostatných východoslovenských nárečiach už dnešnú príponu *-och*, ktorá vznikla z pôvodnej *e*-kmečovej prípony *-ech* vyrovnaním vokalickej zložky prípony podľa datívnej (*-om*) a genitívnej (*-or*), resp. aj inštrumentálvej (*-oma* v sot. nár.) prípony.²⁴

I n š t r. p l. nie je doložený. Aj tu však pre 16. storočie možno s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať vo východoslovenských nárečiach dnešnú príponu *-ami* (v sot. nár. *-ama*). Nie je však vylúčené, že v niektorých ustrnutých — zmeravených tvaroch sa ešte držala aj pôv. prípona *-y*, ktorú máme z konca 15. stor. doloženú napr. aj v Modlitbách pri kázni zo Spišskej Kapituly.

padov vyskytuje aj v tzv. kalvínskych tlačiarňach z polovice 18. storočia (1750—1758), ojedinele však tu už možno nájsť aj dnešnú príponu *-och*. Dosiaľ sa prípona *-ov* drží pri mask. v gen. pl. v sotáckych nárečiach, kde preniká aj k substantívam ostatných rodov.

²³ Niekedy sa myslí, že pri dnešnej genitívnej prípone *-och* vo východnej slovenčine nejde o lokálovú príponu vo funkcii genitívu (vyrovnanie), ale o výsledok hláskoslovného vývinu. Porov. E. P a u l i n y, *Rod pomnožných miestnych mien v spisovnej slovenčine*. Studie a práce lingvistickej I, Sborník k šedesátym narodeninám akad. Bohuslava Havránka, Praha 1954, 160.

Ťažkosť takéhoto výkladu je najmä v tom, že l. príponu *-och* majú aj nárečia, ktoré nielen že nepoznajú spoluhláskovú zmenu *-f>-ch*, ale ani zmenu *-v>-f* (neutralizáciu). 2. okrem vyrovnania lok. -gen. máme v okrajových východoslovenských nárečiach doložené aj vyrovnanie gen. -lok. (západospišské: *ot/pri xlopoj*, zemplínskoužské: *ot/pri xlopoj*); preto sa pridrižujeme staršieho výkladu, že tu ide o analógiu (vyrovnanie).

^{23a} Na takúto chronológiu vyrovnania lok. -gen. v pluráli ukazujú všetky jazykové pamiatky východoslovenskej proveniencie, ktoré sa nachádzajú v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ SAV.

²⁴ Svojím pôvodom maskulínnou je aj prípona *-ich* (io-kmečová), ktorú máme doloženú iba pri dnes už feminálnom tvare miestneho názvu: *W harmoltowtzych* 1/2 (pozri pri podst. menách žen. rodu).

Pri substantívach žen. rodu možno už od najstarších čias pozorovať pomerne veľkú stabilitu pádových prípon, ktoré v podstate nemajú nijaké varianty. Iba v neskoršom vývine (niekedy od 17.—18. stor.) preniká v niektorých nárečiach do dat. -lok. sg. k substantívam žen. rodu, najmä zakončeným na ve-áru, maskulína prípona *-ovi* (v zeml. nár. *-oi*).

N o m. s g. pri fem. tvrdo i mätko zakončených má príponu *-a*: *Nebostitzka* 1/21, *duchna* 1/8. Pôvodné *i*-kmeňové fem., ako aj tie fem., ktoré v neskoršom vývine k nim prešli, majú v nom. bezpríponový tvar: *iedna zem* 2/3, *druha zem* 2/5 (v akuz. sg. má toto substantívum ešte pôvodný *ia*-kmeňový tvar, porov. nižšie).

G e n. s g. pri fem. tvrdo zakončených (pôv. *a*-kmene) má príponu *-y*: *ozimany* zostalo 1/30, *dal sem od kony od spasy* 1/25.

Feminína mätko, resp. pôvodne mätko zakončené (pôv. *ia*-kmene) majú príponu *-e*: *2 kably pssenitze* 1/12, *pssenitze* (zostalo) 1/30, *od zeme* 2/7.

V dnešných východoslovenských nárečiach analógiou podľa feminín *a* a *i*-kmeňových majú všetky substantíva ženského rodu príponu *-i*. Pôvodnú príponu *-e* si dosiaľ podržali pri *ia*-kmeňových feminínach niektoré okrajové nárečia severošarišské.

D a t. l o k. s g. Doložený je tu iba jeden datívny tvar s príponou *-e* pri tvrdo zakončenom substantíve (*a*-kmeň): *Nebostitzce*, resp. *Nebostitzte* 1/23 a jeden datívny tvar pri pôv. spoluhláskovom *r*-kmeni s *i*-kmeňovou príponou *-i*: *gegey Matery* 1/5a.

A k u z. s g. má pri feminínach tvrdo i mätko zakončených (okrem *i*-kmeňov) starú príponu *-u*: *dal gegey Matery... polowitzu masa* 1/7a, *Na poprawu doma* 1/20, *za škodu* 1/21, *na ofieru* 1/18. V jednom prípade sa prípona *-u* vyskytuje aj pri pôvodne *ia*-kmeňovom substantíve „zem“: *wymenil zemu Sirotzku* 1/16, ktoré má však v nominatíve (porov. vyššie) a dnes už aj v akuz. a gen. tvary podľa substantív typu „kosc“: *žem, zo žemi*.

I n š t r. s g. nie je doložený.

N o m., a k u z. p l. pri feminínach tvrdo zakončených (*a*-kmene) má príponu *-y*: *4 krawy* 1/5, *2 periny* 1/8, *3 kury* 1/10. Feminína mätko zakončené majú príponu *-e*: *3 Swyne* 1/6. Príponu *-i* máme doloženú pri pôv. *i*-kmeňových feminínach: *2 husy* 1/11.

G e n. p l. pri feminínach tvrdo i mätko zakončených má bezpríponový tvar: *Schatt* 1/8, *Swyn* 1/2a. V dnešných východoslovenských nárečiach bezpríponový tvar sa zachováva pravidelne iba v okrajových nárečiach sotáckych a severošarišských, kým v ostatných východoslovenských nárečiach (okrem západospíšskych a zemplínsko-užských) v rámci medzirodovej unifikácie pádových prípon zovšeobecnela tu maskulína lok. -gen. prípona *-och*. Ojedinele sa

však pri niektorých femíninách ešte zachováva aj bezpríponový tvar: z *ruk*, *halušek*, *šlīvek*, *ovec*, z *nvox* — *nux* ap.

D a t. p l. nemáe doložený.

L o k. p l. je doložený iba v jednom prípade, a to pri mätko zakončenom pomnožnom miestnom názve s príponou *-ovce*: *W harnoltoutzych* 1/2. Svojím pôvodom je to stará io-kmeňová maskulínna prípona, ktorú si substantíva tohto typu podržali aj po zmene rodu mužského na ženský, čo súvisí s prenesením tohto pôv. životného obyvateľského mena (*Harnoltoutzy*) aj na usadlosť, v ktorej žili, a to v akuz. tvare: *Harnoltoutze*.

Starší lokálový tvar s príponou *-ich* musíme pre 16. storočie pokladať ešte za živý, a to nielen preto, že sa vyskytuje pravidelne aj v iných pamiatkach,²⁵ ale aj preto, že miestami v okrajových nárečiach, tak napr. v sotáckych nárečiach, najmä v reči najstaršej generácie je to ešte dosiaľ živý tvar: *u Azidoucix*. V ostatných východoslovenských nárečiach nachádzame tento tvar už v značne pozmenenej podobe. Spoluhlásková zložka prípony *-ich* sa pravdepodobne preto, že tu stála v prípone, ktorá bola obmedzená iba na istý typ miestnych názvov (*-ovce*, *-ice*), značne oslabila vo výslovnosti, až nakoniec artikulácia tohto maximálne oslabeného *-ch* v prípone *-ich* sa úplne zanedbala,²⁶ čím vznikli dnešné tvary: *f Košici*, *Mixalovci*, pravda, popri analogických novotvaroch *f Košicov*, *Mixalovcov*.

I n š t r. p l. nie je v pamiatke doložený.

Podstatné mená stredného rodu

N o m., a k u z. s g. neutier tvrdo zakončených (o-kmene) má príponu *-o*: *Jutro* 1/32, *za/pywo* 1/28. Mätko zakončené neutrá (io-kmene) majú tu ešte príponu *-e*: *opletze* 1/10. Prípona *-e* sa dosiaľ drží už iba v okrajovom severošarišskom nárečí, pravda, len v istých spojeniach: *na pole*, kým v ostatných východoslovenských nárečiach vyrovnáním podľa tvrdo zakončených neutier stojí tu už prípona *-o*: *pleco*, *lico*, *polo*.

V dvoch prípadoch máme príponu *-e* (-ä) doloženú aj pri pôvodných n-kmeňových neutrách: *zribe* 1/4, *Jaloutze* 1/5.

Gen. sg. pri tvrdo i mätko zakončených neutrách má príponu *-a*: *masa* 1/7a, *zboza* 1/12, 1/14, *zitta* 1/14, *Jutra* 1/30, 1/32, *zita* 1/22, 1/27.

D a t., l o k., i n š t r. s g. nie je v pamiatke doložený. Možno tu však predpokladať dnešný stav (*-u* v dat., *-e* v lok., *-om* v inštr.), ktorý je, pravda, až

²⁵ Myslíme tu predovšetkým na historický materiál, ktorý sa vyskytuje v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny ÚSJ. Pozri aj J. Š t o l e, *Spišský list z roku 1782*, Jazykovedný časopis VII, 1953, 103.

²⁶ Takýto výklad podáva aj J. Š t o l e, c.d.

na niektoré rozdiely (prípona *-u* v lok. pri neutrách zakončených na mäkkú a velárnu spoluhlásku), prastarý.

N o m. — a k u z. p l. je v pamiatke doložený, ale iba nepriamo v rekonštruovaných tvaroch. Veľku však rekonštrukcia prípony *-a* pri pôv. n-kmeňových neutrách je viac ako pravdepodobná: *k[urtzata]* 1/10, *hu[sata]* 1/11.

Príponu *-i* máme doloženú v tvare *dety chova* 1/3a.

G e n. p l. je v pamiatke doložený iba v jednom prípade, a to pri pôv. n-kmeňovom tvare 4 (= štvoro) *prasiat* 1/6. Bezpríponové tvary sa ojedinele držia aj podnes: *prašat, kurčat, z ož do oč, nižšie kolen, višej plec* ap. Vo väčšine prípadov však prenikla aj k neutrám lokálová prípona (lok. -gen.) *-och*: *mam veľa kurčatoch, hušatoch*.

D a t., l o k., i n š t r. s g. nie je v pamiatke doložený.

Duálové tvary sa v našej pamiatke nevyskytujú pri nijakom rode, čo ukazuje na to, že v období vzniku pamiatky (16. stor.) bol už duál v nárečiach, t. j. v živom hovorenom jazyku mŕtvou gramatickou kategóriou.

Adjektíva

V pamiatke sa vyskytujú popri adjektívach zložených aj adjektíva menné. Kým adjektíva zložené sa vyskytujú spravidla vo funkcii prívlastku, ojedinele aj vo funkcii iných vetných členov, adjektíva menné stoja výlučne iba vo funkcii menného prísudku, čiže tak ako dnes.

N o m i n a t í v s i n g .²⁷

Pri adjektívach muž. rodu máme príponu *-y* doloženú iba v tvaroch **part. prez. pas.**: *Naznatzeny a/zanysany* 1/3.

Bezpríponový tvar menných adjektív máme niekoľkokrát doložený v slove *dlužen* 1/19, 1/37, 2/7, 2/9 atď.

Pri adjektívach žen. rodu máme taktiež doloženú príponu zložených (*-á*) i menných adjektív (*-a*), a to v tvare **part. prez. pas.**: *zastawena* 2/3, 2/6 a v tvare posesívneho adj.: *Jurkova* 1/21.

Pri adjektívach stredného rodu máme doloženú iba príponu zložených adjektív *-e*: *opletze kramske* 1/10.

G e n i t í v s i n g . je doložený iba pri adjektívach muž. rodu s príponou *-eho*, a to ako pri adjektívach zložených (i substantivizovaných), tak aj pri posesívnych: *panskeho* 1/2—3, *kostelneho* 2/14, [*pul*] *tretya zlateho* 1/32, *Jurkowy frantzoweého Syna* 1/2.

Príponu menných adjektív (*-a*) máme doloženú pri číslovke: *pul osma kabla Jartzu* 1/13, *pul sedma Jutra* 1/30, [*pul*] *tretya zlateho* 1/32.

²⁷ Pretože počet adjektív v pamiatke je nevelký, pričom niektoré tvary nie sú vôbec doložené, budeme preberať tvary adjektív všetkých troch rodov spoločne.

D a t í v s i n g. máme doložený iba pri adjektívach posesívnych: *Jurkowy filipowemu* 1/15, *Ondreyowoy, frantzowemu zyatowoy* 2/10.

Z plurálových tvarov je doložený iba genitív: 3 (= trojo) *karmnych Swyn bilo zostalo* 1/1, *Item pernych Schatt* (zostalo) 1/8.

Zo zámen sa v pamiatke vyskytujú v nepočetných prípadoch niektoré tvary zámen osobných (3. osoba), ukazovacích, prívlastňovacích a vzťažných.

Zámená opytovacie, neurčité, ako aj zvrätané zámeno nie sú v pamiatke doložené.

Z osobných zámen je v pamiatke doložený v sing. iba akuzatívny tvar žen. rodu: *tzo yu opatzowali* 1/6a.

V pluráli je doložený taktiež iba akuzatív, ktorý je už od praslovančiny jednotným tvarom pre všetky rody: [za] *gych Nayem* 1/27.

Pri zámenách ukazovacích sú doložené iba tvary mužského a stredného rodu, a to n o m. s g.: *ten-ze Nebostzik Jurko* 2/13; g e n. s g.: *S/ toho ze zboza* 1/14, d a t. s g.: *tomuze Walentowoy* 1/33, *tomuze Jurkowy* 2/5 a i n š t r. s g.: *s/ tím* 1/3a, *lymto spusobe[m]* 1/3.

Z prívlastňovacích zámen je v pamiatke doložený d a t. s g. muž. rodu od zvrätaného prívlastňovacieho zámena, a to v kontrahovanej podobe: *swemu ottzy* 2/12. Vzhľadom na tvar riadiaceho substantíva ide tu pravdepodobne o literárny tvar, hoci aj v dnešných východoslovenských nárečiach sa pri prívlastňovacích zámenách vyskytuje kontrahovaný tvar, pravda, iba v podobe *svomu* (*momu, twomu žecku*).²⁸

Okrem toho máme v dvoch prípadoch doložené aj nesklonné prívlastňovacie zámeno, a to v sing. (žen. rod): *gegey*²⁹ *Materiy* 1/5a i v pl.: [za] *gych Nayem* 1/27. Svojím pôvodom sú to genitívne tvary osobného zámena 3. osoby (genitív posesívny).

Zo vzťažných zámen je v pamiatke niekoľkokrát doložené zámeno *tzo* (= *co*) 1/19, 1/23, 2/12 atď., ktoré je v dnešných nárečiach jedným z najfrekvencovanejších vzťažných zámen.

V dvoch prípadoch je doložené aj vzťažné zámeno „*ktery*“, a to v tvaroch: *Statek ktery gest pozostal* 1/1, *Item dluhy ktere dluzen Nebostik Jurko* 1/31. V tejto funkcii sa však už v dnešných nárečiach nevyskytuje a ťažko ho možno predpokladať v živej reči aj pre minulé obdobia. Možno teda predpokladať, že vzťažné zámeno *ktery* reprezentuje v pamiatke literárny tvar, hoci toto

²⁸ Pravidelne sa vyskytuje tento tvar v zemplínskych nárečiach a taktiež aj v nárečí juhozápadného Šariša, pravda, iba v reči staršej generácie.

²⁹ V zápise *gegey* ťažko možno vidieť živý ľudový tvar. Ide tu pravdepodobne o písársku chybu — zopakovanie prvých dvoch hlások (*gegey* miesto *gey*).

zámeno sa v podobe *xteri*, *fteri* vyskytuje aj v dnešných spišských nárečiach, pravda, vždy iba vo funkcii optovacieho **zámena**.

Číslovky

Číslovky sa v pamiatke vyskytujú spravidla v číselnej podobe a iba zriedka stoja aj v slovnom tvare. Slovom máme rozpísané v niekoľkých prípadoch číslovky základné a radové a spravidla aj zlomkovú číslovku *pul* (číselne sa zapisuje ako $2/1=1/2$).

Zo základných čísloviek sa v pamiatke vyskytuje iba číslovka „jeden“, a to v týchto tvaroch: a k u z. s g. n.: *na Jedno Jutro* 1/32; g. n. s g. m.: *z/gedneho (wepra?)* 1/4a; nom. sg. f.: *iedna zem* 2/3.

Radové číslovky sú doložené v týchto tvaroch: a k u z. s g. n.: *Na druhe Jutro* 1/33; n o m. s g. f.: *druha zem* 2/5. Niekoľkokrát máme v pamiatke doložené rovnako ako v dnešných nárečiach aj menné tvary v spojení so zlomkovou číslovkou *pul*, a to v gen. tvare: *pul osma kabla Jartzu* 1/13, *pul sedma Jutra* 1/30, *pu[l druha?]* *Jutra pssenitze* 1/30, [*pul*] *tretya zlateho* 1/32. V niekoľkých prípadoch z rekcie číslovky s menom vyplýva, že číselne zapísanú číslovku treba čítať nie ako základnú, ale ako rozčleňovaciú (kolektívnu), napr.: *Item 3 (= trojo)*³⁰ *karmnych Swyn bilo zostalo* 1/1a, *Nayperwe* (zostalo) 3 (= trojo) *kony* 1/4, *Item* (zostali) 3 (= tri) *Swyne* a 4 (= štvoro) *prasiat*³¹ 1/5.

Slovesá

Pretože pozostalostný súpis má vecný charakter, vyskytuje sa v ňom pocho-pitelne pomerne málo slovesných tvarov, ktoré sú spravidla (a to s ohľadom na popis stavu, ktorý bol v čase úmrtia vlastníka, t. j. v minulosti) doložené, až na niektoré výnimky, v minulom čase. Prézntný tvar slovesa sa vyskytuje iba pri jednom plnovýznamovom slovese (*dety chowa* 1/3a) a niekoľkokrát pri sponě. V prezntnom tvare je doložené viackrát aj pomocné sloveso, pravda, vždy iba pri plnovýznamovom slovese v minulom čase čiže v zložených tvaroch minulého času.

V zloženom tvare minulého času vyskytuje sa pomocné sloveso nielen pri 1. osobe (na 2. osobu niet dokladov) ako v dnešných nárečiach: *dal sem* 1/17, 1/18, 1/22 atď., ale ojedinele aj v tvare pre 3. osobu: *Statek ktery gest pozustal*

³⁰ Možno tu predpokladať aj tvar *troje*; ukazovalo by na to aj io-kmeňové neutrum *opletze* 1/10. Domnievame sa však, že skôr tu možno predpokladať tvar *trojo*, *dvojo*. a to vyrovnaním podľa náležitých tvarov *štvero*, *pejzero* atď.

³¹ Pri rozčleňovacích číslovkách aj dnešné nárečia majú spravidla popri nominatívnom tvare ešte aj genitívny tvar počítaného predmetu: *predala som u štvoro prašata* popri *štvero prašat*.

1/1. V **prevažnej väčšine** prípadov sa však už v **préteritálnom** tvare **pre 3. osobu** pomocné sloveso nevyskytuje, v čom možno vidieť už zreteľne **penikanie** dnešného stavu: *wy-platzował* 1/15, *dal Jurkowy* 1/15, *robzył* 1/23, *wymienil* 1/16, *zostalo* 1/30 atď.

Pomerne často sa medzi **préteritálnymi** tvarmi vyskytuje aj **predminulý čas**: *bilo zostalo* 1/2a, *bila zgednala* 1/21, *pozitził bil* 2/1, ktorý má presnejšie postihnúť minulý dej realizovaný ešte **pred úmrtím** „Nebostzika Jurka“ čiže z hľadiska **podávateľa** a **pisára** ešte **pred iným minulým dejom**. Domnievame sa preto, že predminulý čas v pamiatke mal skutočnú oporu v živej ľudovej reči, najmä ak to, i keď len zriedkavo, môžeme pozorovať i v niektorých dnešných nárečiach.³²

Prézentný tvar je niekoľkokrát doložený pri pomocnom slovese, ktoré však tu stojí vždy iba v **préteritálnom** tvare: *dal sem* 1/17, 1/18 atď., *gest pozustal* 1/1 a iba raz pri **plnovýznamovom** slovese v 3. osobe sg.: *dety chova* 1/3a.

Slovesný tvar *gest*, ktorý sa dnes vyskytuje iba vo význame existencie, **výskytu nejakej osoby alebo veci** (*jezd boh?*, *jezd vodi?*, t. j. ako opozitum k *ńeń*), máme doložený nielen v tvare zlcž. minulého času pre 3. osobu, ale aj vo funkcii **spony**:³³ *Item gest zastawena iedna zem* 2/3, *druha zem gest zastawena* 2/6, (*Statek*) *gest Naznatzeny a/zapysany* 1/3, (*Nebostzik Jurko*) *gest dluzen za duom 15 fl[orenow]* 1/12, *Item dluzen gest Nebostzik Jurko owsa kostelneho* 1/14.

V jednom prípade sa vyskytuje spona aj v minulom čase: *kdy w ch[rastzy?]* *byly* 1/29.

Z ostatných slovesných tvarov vyskytuje sa v pamiatke iba part. **préz. čas.**, utvorené od neurčitkového kmeňa pomocou prípony *-ny*: *Naznatženy a/zapysany* 1/3, *zastawena* 2/3, 2/6, ktoré tu vystupuje vo všetkých prípadoch vo funkcii **menného prísudku**.

Predložky

V stručnom prehľade venujeme pozornosť väzbe, používaniu, resp. aj významu predložiek vyskytujúcich sa v našej pamiatke. Úvedom treba povedať.

³² Dnes sa však už spravidla predminulý dej **vyjadruje** prostým minulým dejom, pričom sa ten minulý dej, ktorý **predchádzal pred iným minulým dejom**, vyjadruje opisom: *šak som ci to wracil ešči pretym, jag ocez umarli*, resp. *pred ocovu šmercu*. Ojedinele sa však vyskytuje ešte aj dnes predminulý čas, najmä v sotáckych nárečiach: *u...stracili*, *so byli našli* atď.

³³ V dnešných východoslovenských nárečiach sa spona v **préz. tvare** vyskytuje spravidla iba vtedy, ak v mennom prísudku stojí **substantívum** alebo **zložené adjektívum**. Spona tu však dnes už stojí iba v **krátkej podobe** (*je*), kým pri mennom adjektívnom tvare (*dlužen, hozen, rad*) vo funkcii prísudku sa spona vždy vynecháva (elipsa). Tak tiež aj pri ostatných menných tvaroch vo funkcii prísudku sa spona často vypúšťa: *Fraňo (j) Prešove, Jariko wori, šestra už doma* atď.

že všetky predložky, ktoré sa v pamiatke vyskytujú, používajú sa v tej istej väzbe a význame ako v dnešných východoslovenských nárečiach.

Najpočetnejšie je v našej pamiatke zastúpená predložka *na* a *od* (po 6 dokladov).

Predložka *na* sa v našej pamiatke spája iba s akuzatívom plnovýznamového mena, pričom v 4 prípadoch vyjadruje účel: *na wosk*, *na ofieru* 1/18, *Na poprawu*, *Na Czepey* 1/20.

V dvoch prípadoch, v ktorých sa predložka *na* taktiež spája s akuzatívom, vyjadruje mieru, množstvo: [*pul*] *tretya zlateho na Jedno Jutro* 1/31. *Item Na druhe Jutro tomuze Walentowy 2 fl[oreny]* 1/33.

Predložka *od* sa v pamiatke rovnako ako v dnešných nárečiach spája iba s jedným pádom, a to s gen. V piatich prípadoch má predložka *od* význam dôvodový: *od kony od spasy* 1/25, *dluzen od zeme* 2/7, *40 den[arov] od pul Jutra* 2/8, *Item od pohrebu dal sem fararowy 25 den[arov]* 1/17. V jednom prípade predložka *od* vyjadruje pôvod veci: (*pozitzil bil*)... *od Walenta 2 fl[oreny]* 2/1.

Predložku *za* máme doloženú v dvoch, resp. troch prípadoch, a to vo význame dôvodovom, resp. účelovom: *Item (dal sem) za sskodu* 1/21, *gest dluzen za duom* 2/13, *dal sem...* [*za*] *gych Nayem* 1/26.

Predložka *z* sa v pamiatke rovnako ako v dnešných nárečiach spája s genitívom. V jednom prípade vyjadruje predložka *z* partitívnosť: *S/toho ze zboza* 1/14, a v jednom prípade príčinu: *z/roskazu panskeho* 1/2.

Okrem uvedených predložiek máme v pamiatke v jednom prípade doloženú aj predložku *po*, ktorá sa spája s lokálom³⁴ a vyjadruje pôvod: *Statek ktery gest pozustal po Nebostikowy Jurkowy* 1/1.

Spojky

Zo spojok sa v pozostalostnom súpise vyskytuje jedine spojka *a*, a to vo význame zlučovacom: *Statek... gest Naznatzeny a/zapysany* 1/1, *3 kony a tzturte zribe* 1/4, *4 krawy a/pyate Jalovtze* 1/5, *3 Swyne a 4 prasiat* 1/6, *Item 3 kury a k[urtzata] a 2 husy a hu[sata]* 1/10—11, *ozimyny zostalo pul sedma Jutra a/pssenitze pul [osma?]* 1/30, *a z/gedneho (wepra?) dal gegey Matery* 1/4a.

Syntax

Syntax pozostalostného súpisu sa v podstate zhoduje so syntaxou dnešných východoslovenských nárečí. Je to priamy dôsledok toho, že syntax spomedzi všetkých plánov jazyka predstavuje práve najstabilnejšiu, najkonzervatív-

³⁴ Pôvodne sa predložka *po* spájala aj s datívom. V tejto väzbe sa dosiaľ drží predložka *po* pri posesívnych zámenách: *po našemu*, *po vašemu*, *po svojemu*, *po mojemu*, *po twojemu*.

nejšiu zlečku. Pritom však aj tu možno pozorovať isté (i keď len drobné) vývinové zmeny, čo je s ohľadom na temer 440 ročný vývin celkom pocho-
piteľné.

V stručnom syntaktickom rozbere pamiatky venujeme pozornosť pred-
všetkým prívlastku, väzbe podstatného mena s číslovkou a sčasti aj vete.

V pamiatke je pomerne početne doložený prívlastok, a to tak zhodný ako
aj nezhodný.

Zhodný prívlastok sa v pamiatke najčastejšie vyjadruje adjektívom, resp.
adjektívnou číslovkou, menej často vystupuje vo funkcii prívlastku zámeno
alebo substantívum. Nezhodný prívlastok sa v pamiatke vyjadruje najčas-
tejšie substantívom, ktoré spravidla stojí v prostom genitíve. V niekoľkých
prípadoch sa nezhodný prívlastok vyjadruje aj číslovkou, a to rozčleňovacou.

Pomerne často sa v pamiatke vyskytujú pri substantíve aj dva prívlastky,
z ktorých jeden spravidla býva zhodný a druhý nezhodný.

Zhodný prívlastok adjektívny stojí jednak pred substantívom, teda tak, ako
je to spravidla v dnešných nárečiach: *Item 3 (= trojo) karmnych Swyn 1/1a, tztwte zribe 1/4, pyate Jaloutze 1/5, Item (zostalo) pernych Schatt 1/8, Na dru-
he Jutro 1/33, druha zem 2/5, dworowych penizy 2/10, 1 (= jeden) Wuoz 1/7, S/toho ze zboza 1/4, tomuze Walentowy 1/33* atď., jednak za svojim substantí-
vom. Za substantívum sa kladie nezdôraznený nerozvitý prívlastok: *z/roskazu
panskeho 1/2—3, opletze kramske 1/10, zemu Sirotzku 1/16, Jurkowy fili powemu
1/15, owsa kostelneho 2/14* atď. V postavení nerozvitého prívlastku za substan-
tívom možno vidieť aj vplyv latinskej syntaxe, hoci ešte aj dnes sa adjektív-
ny nerozvitý a nezdôraznený prívlastok, najmä pri posesívnych adjektívach
kladie často za substantívum: *Mižo Filipov, ocez moj* atď.

Zhodný prívlastok substantívny stojí spravidla pred substantívom: *Nebo-
stik/Nebostzik Jurko 1/19, 1/31, 2/1, 2/9* atď., *Nebostizka Jurkōša 1/21, panu
fararowy 1/26*. Pomerne často vo funkcii prívlastku stojí číslovka³⁵ (substan-
tívna): *4 (= štiri) krawy 1/5, 3 (= tri) Swyne 1/6, 2 (= dva!) periny 1/8* atď.

Nezhodný prívlastok substantívny, ktorým je spravidla prcstý genitívny
tvar substantíva, resp. zámena, stojí jednak za svojim substantívom: [*za*]
gych Nayem 1/27, gegey Matery 1/5a, jednak za substantívom (porov. ďalej).

V tých prípadoch, kde sa vyskytujú dva prívlastky pri substantíve, býva
spravidla jeden zhodný a druhý nezhodný, pričom zhodný prívlastok stojí
spravidla pred svojim substantívom, kým nezhodný zasa za substantívom,
napr. *2 (= dva)*³⁶ *kably zita 1/27, po Nebostikowy Jurkowy frantzowehe Syna*

³⁵ Číselne vyznačení číslovku možno dobre pokladať za prívlastok iba vtedy, keď
si za pamiatkou predstavíme živý jazyk, v ktorom sa číslovky v každom prípade rea-
lizovali slovom, ako to vidieť v niekoľkých prípadoch aj v samotnej pamiatke: *iedna
zem 2/3*.

³⁶ Porov. pozn. 35.

1/1—2 atď. V ojedinelých prípadoch sa obidva prívlastky zhodný i nezhdný kladú pred svoje substantívum: *Item 3 (= trojo) karmnych Swyn 1/1a*.

V dvoch dokladoch sa v pamiatke vyskytujú dva zhodné prívlastky pri substantíve, pričom jeden (zámenný) stojí pred a druhý (adjektívny) za svojím substantívom: *tomuze Jurkowy filiłowemu 2/5*; sú tu však doložené aj 2 zhodné prívlastky v postavení pred substantívom, pričom na prvom mieste stojí zámenný prívlastok: *tenze Nebostzik Jurko 2/13*.

V niekoľkých prípadoch je v pamiatke doložený aj prístavok: *Item gest zastawená iedna zem Jurkowy, filiłowemu Syňowy 2/3*, *Item dluzen gestze Nebostzik Jurko dworowych penizy Ondreyowy, frantzowemu zyatory 2/10*, *Item frantzowy, swemu ottzy, tzo gestze gest dluzen za duom 2/12*. Za prístavok (vysvetľovací) možno pokladať aj konkretizáciu širšieho pojmu v prípadoch: *Item (zostalo) pernych Schatt (, a to) 2 periny, 1 duchna, 2 zahlawky, 1 Wankoss* atď. 1/8—9, *Item (zostalo) zboza (, a to) Nayerwe 2 kably pssenitze. Item pul osma kabla Jartzu* atď. 1/12—13.

Pokiaľ ide o rekeiu, využíva sa v pamiatke v podstate tak ako v dnešných východoslovenských nárečiach. Platí to vcelku o rekeii slovesa: *Nayerwey dal Jurkowy filiłowemu tzo wymenil zemu Sirotzku 1 fl[oren] 40 den[arow] 1/15—16*, *Item 3 karmnych Swyn bilo zostalo stim ze dety chowa 1/1—3* atď. i o rekeii predložiek. V pamiatke sa vyskytujú **tie isté predložky** a v tej istej väzbe ako v dnešných nárečiach (porov. v kapitole o predložkách).

Stav, ktorý nachádzame v pozostalostnom súpise, odlišuje sa od dnešného stavu iba pri rekeii podstatného mena s číslovkou od 5 vyššie. Kým v pamiatke pri základných číslovkách od 5 vyššie, ako aj pri kolektívnych číslovkách, ktoré sme tu rekonštruovali, stojí genitív počítaného predmetu: *18 kablów zitta 1/14*, *30 kablów owsa 1/13*, *11 kablów 2/15* atď., v dnešných východoslovenských nárečiach okrem istých archaických väzieb (*pejz hožin, šesc korun*), ako aj stavu v niektorých okrajových nárečiach, najmä sotáckych, stojí i pri číslovkách od 5 vyššie³⁷ a taktiež aj pri kolektívnych číslovkách počítaný predmet v nominatíve: *mam pejz koruni* (ojedinele aj *pejz korun*, ale vždy *pejz hožin*), *zešec koňe, ošem kravi, zevce — zevcami xlopi, štvoro topanki* (ojedinele ešte aj *štvoro topanok*).

V zhode s väzbou číslovky 5 a vyššie s genitívom počítaného predmetu sme pri niektorých genitívnych tvaroch počítaného predmetu rekonštruovali číselne zapísanú číslovku nie ako základnú,³⁸ ale ako kolektívnu: *3 (= trojo)*

³⁷ O väzbe čísloviek 1—4 so substantívom tu zvlášť nehovoríme, pretože tu je dnešný stav, ktorý je prastarý a pôvodný, bez akýchkoľvek zmien.

³⁸ Pri číslovkách 3 a 4 v spojení s genitívom by sme potom museli hovoriť o písárskej chybe, čo je však vzhľadom na to, že takáto väzba sa tu niekoľkokrát opakuje, celkom nepravdepodobné. Pretože pisár sa pri väzbe čísloviek nedopustil chyby ani pri vyšších číselných hodnotách (viaže ich vždy s gen., a nie s nom.), musíme aj tu predpokladať, že

kony, 3 (= trojo) karmnych Swyn, 4 (= štvoro) prasiat. Opierali sme sa tu o stav v dnešných nárečiach, kde sa ešte **podobne** ako pri základných číslovkách (*pejz hozin, peje korun* popri *koruni*) aj pri kolektívnych číslovkách **ojedinele** zachováva ako druhotvar aj genitívny tvar počítaného predmetu: *štvoro celata — celat uš predal, dvojo topaŋki — topaŋok potarhal* atď.³⁹

Vzhľadom na štylistický charakter pamiatky (súpis aktív a pasív zomrelého) je celkom pochopiteľné, že v pamiatke sú početnejšie doložené vety s neúplnou vetnou schémou, a to najmä s vynechaným prísudkom (elipsou), **ktorý** sa rozumie z kontextu alebo z predchádzajúcej vety. Pritom sa však v pamiatke vyskytujú aj súvislé vetné celky, pravda, poväčšine iba jednoduché, resp. slabo rozvité a v menšej miere aj zložené vety.

Z vedľajších viet vyskytujú sa v pamiatke predovšetkým vzťažné vety.⁴⁰

Vedľajšie vety prívlastkové uvádzajú sa jednak vzťažným zámenom „**kte-ry**“, ktoré v tejto funkcii tu vystupuje nesporne pod vplyvom literárneho jazyka, jednak zámenom „tzo“ (czo), ktoré sa v tejto funkcii vyskytuje v ľudovom jazyku aj dnes, odkiaľ preniká aj do spisovného jazyka.

Vzťažné zámeno „**ktery**“ uvádza vedľajšiu vetu prívlastkovú v týchto prípadoch: *Statek ktery gest pozustal po Nebostikowoy Jurkowoy frantzoweho Syna W harnoltowtzych z roskazu panskeho gest Naznatzeny a/zapysany tymto spusobe[m]* 1/1, *Jtem dluky ktere dluzen Nebostik Jurko Walentowoy* 1/31.

Zámeno „tzo“ uvádza vedľajšiu vetu prívlastkovú v prípadoch: *Jtem za skodu tzo bila zgednala Nebostitzka Jurkowa dal sem* 1/21, *S/toho-ze zbo tzo wyplatzowal (.) Naperwey dal Jurkowoy filipowemu* 1/15—16, *Jtem tzo bily zostaly (dluzni) za/pywo v czaputy kdy w ch[rastzy?] byly* (dal sem) 35 *den[arow]* 1/28.

Okrem toho uvádza zámeno „tzo“ aj vedľajšiu vetu príslovkovú a predmetovú: *Jtem dal sem pastirowoy tzo Nebostitzce(?) robyl [za x] dny 16 den[arow]* 1/23, *Jtem Luptakowoy tzo bil dluzen Nebostik Jurko* (dal sem) 14 *den[arow]* 1/19, ... *dal gegey Matery tzo yu opatzowala polowitzu masa* 1/6a, *Jtem frantzowoy swemu ottzy tzo gestze gest dluzen za duom 15 fl[orenou]* 1/2 *ten-ze Nebostzik Jurko* 2/12 atď.

Vedľajšiu vetu predmetovú uvádza aj spojka „že“: *Jtem 3 karmnych Swyn bilo zostalo s/tim ze dety chowa* 1/3a.

Zo stručného syntaktického rozboru pamiatky vidieť, že syntax pozostalostného súpisu sa v podstate zjedhuje s dnešnou východoslovenskou nárečovou syntaxou.

Jazykový rozbor pozostalostného súpisu i v tom rozsahu, ako sme ho podali v svojom príspevku, jednoznačne **ukazuje**, že pamiatka je napísaná v pod-

číselná hodnota v spojení s genitívom počítaného predmetu zodpovedá rozčleňovacej, a nie základnej číslovke.

³⁹ Početnejšie je doložená **väzba** rozčleňovacej číslovky s genitívom počítaného predmetu v sotáckych nárečiach: *mám tam dvojo ruk, nóx* ap.

state východoslovenským (spišským) nárečím. Táto skutočnosť ekoin iného svedčí aj o tom, že v písomnostiach určených pre praktické potreby (súpisy, účty, súkromné listy atď.) sa v 16. storočí a iste už aj predtým používal domáci ľudový jazyk — nárečie.

Издор Котулич

ОПИСЬ ИМУЩЕСТВА 16-ГО ВЕКА ИЗ ОБЛ. СПИШ

Языковой анализ описи имущества 16-ого века поданого Юрко из села Арнутовцы (Спишский комитат) свидетельствует, что данный памятник написан в основном восточнословацким (спишским) говором. Изолированные фонетические и морфологические богемизмы (*tztwrté 1/4*, восточнослов. *štvarte*; *swemu otzty 2/12*, восточнослов. *svojemu — svojotu — svomu ocovi*; *pozustal 1/1*, в других случаях, однако, *zostaly 1/28*, *zostalo 1/2a*, т. е. так же как и в современных восточнословацких говорах) принадлежат не самому автору текста, а писцу, который, бесспорно, владел употребляемым тогда в Словакии литературным языком — чешским.

Хотя опись имущества прямо не датирована, однако на основании позже приписанной даты, написанной другим почерком и не связанной с самим текстом (Anno [15]96 den 22 April), можно с уверенностью сказать, что памятник возник до 1596 года, вероятнее всего в период 1585—1594 гг.⁴⁰

Язык описи имущества 16-го века, с одной стороны, позволяет нам познакомиться с характером тогдашнего восточнословацкого (спишского) диалекта, с другой стороны, свидетельствует о том, что в деловых документах и частной переписке 16-го века и, очевидно, и раньше употреблялся местный диалект.

⁴⁰ Памятник находится в Окружном архиве в г. Левоча и числится среди документов 1585—1594 гг. (*Miscelanea ab anno 1585 usque ad annum 1594*, № XXI/74).

JÁN STANISLAV

ZO SLOVANSKÉHO MIESTOPISU V NESLOVANSKÝCH KRAJINÁCH*

I. Grécko a Albánsko

901

Slavistika venovala doteraz veľmi mnoho pozornosti preskúmaniu miestnych mien v dnešnom Grécku. Výsledky temer storočného výskumu zhrnul a obohatil o svoje vlastné výklady Max Vasmer v diele *Die Slaven in Griechenland*.¹ Uviedol a vysvetlil tu 2119 miestnych a 12 osobných a chotárných (Flurname) názvov s niektorými nejasnými a neistými menami. Materiál rozdelil podľa oblastí a abecedy. Takto získaný a utriedený materiál je dôležitý predovšetkým pre slovanskú porovnávaciu toponomastiku.

Slovanská kolonizácia Grécka je historicky doložená od VI. stor. Podľa zprávy Jána z Efezu z roku 577 tri roky po smrti cisára Justiniána Slovania napadli celú Heladu, okolie Solúna a celú Tráciu. Dobyli mestá a pevnosti a opanovali krajinu. Časom sa Slovania ešte viac rozšírili. Ešte na konci XV. stor. volajú Benátčania niektoré kraje Peloponézu menom Sclavonia. Vplyvom školy a kostola sa potom pogrécťili a poalbánčili. Pogrécťovanie sa začína už v 2. pol. VIII. stor. a vychádza z miest, ktoré Slovania nemohli dobyť.²

Celkove východné Grécko má menej slovanských miest ako západné. Na Peloponéze — podľa miestopisu — slovanskou inváziou boli najslabšie dotknuté Korint a najmä Argopolis, v strednom Grécku Atika a Beotia. Pri pobreží zanikali Slovania chytrejšie na tých miestach, ktoré boli príhodnejšie na prístátie; na nepríhodných a vzdialených oblastiach sa dlhšie držali.³

Miestopisný materiál z Grécka je dôležitý pre slovanskú historickú gramatiku a slovník.

Stav jerov na Peloponéze možno v miestnych menách celkove porovnať s najlepšími staroslovienskymi rukopismi.⁴ Slovania pri príchode do Grécka, pravda, mali jery s ich skoro praslovanskou hláskovou hodnotou. Celkove sa píše *u*

* Napísané pri príležitosti IV. medzinárodného slavistického sjazdu v Moskve roku 1958.

¹ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlín 1941. Práca doniesla celkove definitívny súpis materiálu a spoľahlivé výklady. Chýba jej len rozdelenie mien podľa sémantických hľadísk.

² M. Vasmer, c.d., 325. ³ M. Vasmer, c.d., 317. ⁴ M. Vasmer, c.d., 280.

za tvrdý a *i* za mäkký jer. Najlepšie-sa starý stav jerov zachoval tam, kde sa Slovania najvyššie pogrécili. To bolo na Peloponéze a v strednom Grécku. Tu sa miestami zachovali v miestnych menách — ako *u*, resp. *i* — jery aj v slabých polohách. V niektorých prípadoch jer v slabej polohe zaniká, ale nie je isté, či je to ešte slovanský jav a či už grécky.⁵ Podobný stav býva na albánskom území.

V najstarších menách sa ešte jasne rozlišovali skupiny *al*, *vl* od *lō*, *lb*.⁶ Metatéza likvid, pravdaže, pri príchode Slovanov do Grécka nebola známa. Uskutočnila sa neskôr, ale nemožno podľa daného materiálu určiť čas tohto procesu. V niektorých krajoch za *tort-* býva *tart-*, v iných je *trat-*, za *tolt-* býva tak isto *talt-*, inde *tlat-*. V slovanských slovách prevzatých do gréčtiny býva *tert-* a *talt-*: *mérza* z **merža*, *mrcža*, *siet'*, *salma*, *slama*.⁷ Pri skupine *ort-* nie sú pomery celkom jasné; sú doklady — nie celkom isté —, ktoré by ukazovali na nevykonanú metatézu, a sú príklady s vykonanou metatézou.⁸ Za *dl* je *l*.⁹ Na epentetické *l'* niet bezpečných dokladov. Za **tj*, **dj* bolo *št*, *žd*, a to aj v severnom Grécku, kde by sme mohli podľa dnešného stavu očakávať palatálne *k'*, *g'*. Za *šč* bolo najskôr *št*.

Tzv. III. palatalizácia pri prechode slovanských mien do gréčtiny nebola ešte uskutočnená. Na Peloponéze a inde v jazyku Slovanov uskutočnila sa III. palatalizácia ešte pred pogrécením (doklady na *-ica*).

V kmeňosloví je niekoľko zaujímavých prípadov. Zriedkavé sú napr. mená na *-ajb*. Časté sú mená na *-ane* (*-jane*) so známym značením. Bývajú mená na *-ešb*. Veľmi časté sú názvy na *-ica*, *-ište*. Zamestnanecké nomina *agentis* na *-arb* sú niekoľké. Posesívne, resp. vlastnícke prípony *-jb*, *-ja*, *-je* sú zriedkavé, ale hojné sú prípony *-ovo* (*-ova*), *-evo*, ktoré bývajú pri všeobecných a osobných menách. Pri osobných menách svedčia o rozvinutom súkromnom vlastníctve. Sufix *-ovo* býva aj pri gréckych menách.

Celkove východné Grécko má menej slovanských mien ako západné. Pri pobreží Slovania zanikli chytrejšie ako na vzdialenejších miestach, čo je dobre pochopiteľné.¹⁰

V materiáli niet názvov s príponou *-ici*, potom *-ice*, srbeh. *-iči*, ktorou sa označuje rozvité potomstvo človeka, meno ktorého je základom miestneho pomenovania. Tento typ mien je neznámy aj na územiach, ktoré sú dnes maďarské. V Malopoľsku a očividne aj inde bol produktívny najmä v XII. stor.

Slovania v Grécku boli úzko pokrvení s Bulharmi. Svedčia o tom jazykovedné údaje (*št*, *žd* za psl. *tj*, *dj* atď.). To isté platí aj o Slovanoch v južnom Albánsku a v Epire.¹¹

⁵ C.d., 280—281. ⁶ C.d., 286—287. ⁷ C.d., 289. ⁸ C.d., 290. ⁹ C.d., 292. ¹⁰ C.d., 317.

¹¹ Porov. A. M. Seliščev, *Slavianskoje naselenije v Albanii*, Sofia 1931, s mapou. Podrobný rozbor knihy A. M. Seliščeva podal Norbert Jokl, *Slaven und Albaner*, Slavia XIII, 1934—1935, 281—325, 609—645.

Slovania v Grécku sa zaoberali najmä chovom statku, poľnohospodárstvom, včelárstvom a pod.

Je tu niekoľko mien k subst. *bykz*: *Byčišče*, *Byčbje*, *Byčbna*. Päť ráz sa opakuje názov *Kravari*. V dvoch prípadoch nie je celkom isté, či ide o osady pastierov volov a teda o názvy *Voluch*. Skôr je možný výklad z **Běluch*. Voly sa zapriahali do jarma. Na Peloponéze bola osada **Jarbmno*. K substantívu *konb* je niekoľko mien: **Koňari*, **Koňači*, **Koňane (-i)*, **Koňevo*, **Konbska*, **Konbsko*, **Konbna*, **Konomladi*. Dva razy sú doložené mená od subst. *ko-byla*: **Kobyľjane*.

Starí Slovania v Grécku chovali aj kozy a ovce. Názvy sú: **Kozbja*, **Kozbje*, **Kozjak*, **Ovbčina*, **Ovbčari*. S chovom oviec úzko súvisí výroba koží a kožu-chov, k čomu sa zas viažu mená **Kožani* a **Kožušani*. K tejto skupine názvov patrí aj pomenovanie podľa subst. *skotz*: **Skotbna* a **Skotbnz*.¹²

Boli tu, pravda, aj osady, v ktorých sa dochovávala hydina. Poukazujú na to názvy: **Kokoš(i)*, **Kokot(i)* a **Kokotar(i)*.

Slovania v Grécku sa zaoberali aj pestovaním včiel. Svedčia o tom názvy osád: **Bčelbsko (?)*, **Džbly* alebo **Džbolb* ‚dboľ‘ a **Medovo*.

Slovania mali polia a pestovali rozličné plodiny. Piekli si chlieb. Niektoré osady v tomto odbore mali nejaké osobitné miesto, lebo majú názvy podľa slova *chlěbz*: **Chlěbna (?)* a **Chlěbopečar(i)* alebo prípadne **Chlěbožer(i)*. Pri ostatnom prípade výklad nie je celkom jasný. Je možné, že sem patrí aj názov **Pečar(i)* oproti nášmu *Pekár(i)*.

Slovania v Grécku jedli ovocie, zeleninu a očividne aj mäso, o čom svedčí viac názvov z tohto odboru: **Čerešnica*, názvy k **dern-* ‚drienky‘, *zelye*, *loboda*, *koprz*, *sliva*, *smoky*. Mali iste aj iné ovocie, ktoré neostalo v miestnych pomenovaniach. Na *bób* je pomenovanie **Bobišče* a tiež zaujímavé meno **Varibobz*, pri ktorom ide azda pôvodne o meno osoby, podľa ktorej sa osada pomenovala. V Juhoslávii je obec *Varivode*.

Záhradníctvom sa zaoberali iste v osade, ktorá dostala meno **Vrtokopz* (dva razy) k **vrtz* ‚záhrada‘. S poľnohospodárstvom vôbec súvisia názvy k slovesu *kopati*: **Kopanž*, **Kopač* (v Macedónii).

Aj v Grécku miestami Slovania získavali úrodnú zem kľčovaním a pálením porastu. Hovoria o tom mená: **sžgarž* alebo **izgarž*,¹³ **Žegovišče*, **terbežb*, **terbčca* (alebo *-ca*), **Ogorělz* a pod.

V poľnohospodárstve poznali už pluh. Mali osadu, v ktorej pluhu robili: **Plugar(i)*. V niektorých osadách sa zaoberali výrobou iných nástrojov. Nádoby sa robili v osadách s menom **Koblar(i)* a očividne aj **Bočar-*. Je aj miestne pomenovanie **kšbelci*. M. V a s m e r¹⁴ hovorí, že mu je nejasná histó-

¹² Tento výklad ako možný uvádza M. V a s m e r, c. d., 212.

¹³ C. d., 91. ¹⁴ C. d., 43.

ria mena *Bočár*-. Možno k tomu podotknúť, že pri Blatenskom jazere v Panónii je tiež meno *Bočár*-. V gréckej listine uhorského kráľa Štefana I. spreď roku 1002 sa uvádza ako všeobecné meno *butzarin* (akuzatív) vo význame 'debnára', t. j. ide o fomru *bžčarb* v nominatívne sing. Okrem takýchto remeselníkov starí Slovania mali v Grécku aj kolárov v osade **Kolar(i)ca* a iste aj *inde*.

Nejasné je pomenovanie **Orizarci*. Je aj osada, ktorá sa volala asi *Riza*. Možno, že tu je súvislosť so subst. *riza* 'odev', t. j. išlo by možno o osady, v ktorých sa tkalo plátno atď. a robili sa šaty (*tkáči* a pod.). Túto otázku nemožno rozriešiť, kým mená nie sú bezpečne vysvetlené. I v Panónii boli osady **Tkáč(i)* a pod.

Meno osady, v ktorej vyrábali sklo, v rekonštrukcii by znelo **Stbklar-ov*-. M. V a s m e r¹⁵ myslí, že ide o odvodeniu azda z osobného mena **stbklarb*-. Osoba však toto meno dostala asi preto, lebo pracovala so sklom.

Zo zamestnaneckých osád treba uviesť meno **Gržnčar(i)*. Lcsy rúbali drevo-
vorubači, ktorých Slovania v Grécku volali očividne menom **rčbarb*, z čoho je obec **Rčbar(i)*. Pre sekeru mali meno *toporč* (osada **Toporište?*). Poznali rudu a podľa nej pomenovali zátoku a okrem toho aj hory. Bola, pravda, aj osada baníkov **Rudar(i)*.

Je viac pomenovaní podľa poľnohospodárskeho odvetvia života: podľa subst. *selo*, *pole*, *gruda* a pod. Nie je celkom jasné, či niektoré meno je od subst. *selo* a či od *salo* 'sadlo' (sloven. dial. *salo*): **Salnik*. Pri druhej možnosti by šlo o nejakú výkrmňu statku, najskôr sviň. O jednom mene nie je isté, či je zo slovan. **Svinar(i)*. Lesnej zveriny a vtáctva bolo niekoľko druhov: *kuna*, *jeleň*, *medveď*, *rys*, *sobol*, *tur*, *vlk*, *vrana*, *orol*, *sokol*, *krš(iak)*, *krn-*, vo vode *vydra*, *ščuka* atď. Podľa nich bývajú názvy osád. Poľovaním zverí sa očividne osobitne zaoberali v osadách **Lovča*, **Lovčišta*. Išlo tu už o zamestnancov feudálneho panstva. M. V a s m e r¹⁶ uvádza meno *Drávos* a ako paralely k nemu slovinské *Dravci*, *Dravica*, *Dravlje*. Uvádza ich do súvislosti s neslovanským menom *Dra(v)us*. Otázka je či v niektorom prípade nejde o také meno, aké poznáme na Slovensku: *Dravce*, pôvodne *Dravci*. Na slovenskom území to boli zamestnanci v poľovníctve.¹⁷

Časť obyvateľstva sa zaoberala rybárstvom. Osady mávali mená: **Rybbje*, **Rybbja*, **Rybbna*.

V miestnych názvoch sa zachytáva aj rozdelenie spoločnosti podľa otrokár-
skeho a potom feudálneho poriadku.

Bývajú tu mená odvodené od slov *chlapč* 'sedliak, sluha, otrok', *ščbrč* 'čias-
točný sedliak', osada otrokov *Roboro*¹⁸ so západoslovanským *ro-(!)*. Oproti tomu stoja pomenovania z panujúcej vrstvy: **Boľari*, dva razy **Kraľ-*, ďalej

¹⁵ C. d., 35. ¹⁶ C. d., 234. ¹⁷ Porov. El. M o ó r, ZONF VI, 1930, 19—20. ¹⁸ M. V a s m e r, c. d., 211.

**Kōnežbje*, **Vladykovo*, náčelnické meno **Župan*, **Župna*, vojensko-veliteľské **Vojevoda*.

I z náboženskej oblasti bývajú niektoré pomenovania. Z pohanských čias ostalo meno *Kapište*, z kresťanských **Cьrkvica*, *Popovo* a **Čьrnьcbь* (mních), podľa turečtiny **Chodževo*, **Chodževeci* k subst. *chodža* 'kňaz'.

Starí Slovania svoje politické centrum neraz volali **Bělъ-gordъ*. Aj v Grécku je také meno: **Bělъ Gradъ*, resp. v lokáli *Bělé Gradě*.

Slovania v Grécku, pravda, poznali aj mestá. Mešťania boli **Gradčane* a podľa tohto substantíva pomenovali aj obec. Iná obec bola **Graždane*. Boli aj iné mená podľa subst. *gard-*, *grad-*.

O miestach slovanských súdov by hovorili mená od základu *sqdъ*. Tri takéto názvy sú aj v Grécku. Štvrtý je podľa osobného mena *Sqdoměřъ*. Je tu aj meno **Zakonьna*¹⁹, ale jeho výklad nie je jasný (ku *zakonъ*, a či za a *konь*).

Viac miestnych mien pochádza z osobných mien. Pri niektorých je posesívny sufix *-jb*, *-ja*, *-je*, pri iných *-ov*, *-ev* (*-a*, *-o*) a *-in* (*-a*, *-o*). Označuje sa nimi súkromné vlastníctvo osoby, ktorej meno je v základe pomenovania. Nie je jasné, či sa tu osobné meno bez posesívneho sufixu mohlo stať miestnym názvom. Tak na Kréte je názov *Garázo* najskôr z *Gorazdъ*, ale zakončenie gréckeho mena nie je celkom jasné. Pre epentetické *l* niet bezpečných dokladov vôbec, a preto mená na *-v* ostávajú bez *-l*: *Mirolav* (v gréckej forme je zakončenie na *-on*). Pri menách na *-gostъ* bol tvar s posesívnym sufixom na *-goštъ*, ktorý sa mohol do gréčtiny prevziať len v tvare na *-gost*, lebo táto nemala spoluhlásku *š*, napr. *Myslegost*.²⁰ Tu teda tiež niet možnosti posúdiť, či sa holé osobné meno mohlo stať miestnym názvom, ako to poznáme na starom Slovensku pri príchode Maďarov okolo roku 900. Poznáme to aj z Južoslávie a Bulharska: srbch. *Dobrota* (iné obce sú: *Dobrotin*, *Dobrotino*), *Miogost* z *Milgost*, bulh. *Gorazd*, *Bojnik*²¹ atď.

Slovanské miestne názvy v starom Grécku sú dôležité najmä tým, že ich na niekoľkých miestach možno klásť do veľmi starých čias. Poukazujú na to starobylé hláskoslovné javy v nich: jery, nedostatok metatézy likvid a zachovaná zadopodnebná spoluhláska v podmienkach tretej palatalizácie. Tak môžeme sledovať základný slovný fond a slovnú zásobu Slovanov aspoň pri niektorých javoch v dávnej minulosti. Najpútavejšie sú príklady z oblastí, ktoré sa zavčas pogrécitli, t. j. predovšetkým z Peloponézu. Tu je množstvo názvov, z ktorých mnohé poznáme aj dnes. Tak v Arkádii sú názvy: **Orěchovo*, **Boltъb-nik* (blato), **Boltъce*, **Banьna* k *banja* 'kúpeľ', **Vьrbьno* (*-a*), **Vьrbica*, **Berzova*, **Glog-*, **Gordьkъ*, **Terbyni*, **Zaton*, **Kokora*, **Kravar* (*i*), **Legar* (*i*), **Mogyljan* (*e*) atď.

¹⁹ M. Vasmer, c. d., 70. ²⁰ M. Vasmer, c. d., 185. ²¹ Porov. J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku I*, Turč. Sv. Martin 1948, 593—594.

Najväčšia časť miestnych pomenovaní pochádza od mien značiacich *porast, útvár zeme, vodu, blatá, močiare, nívy, luhy, chlm* a pod.

Veľmi málo je názvov z osobných a zamestnaneckých mien. To ukazuje, že človek sa v najstarších časoch orientoval podľa porastov, vody, hory atď. a len neskôr, najmä pri vzniku súkromného vlastníctva aj podľa osôb a zamestnania ľudí osady, ktorá bola vlastníctvom spoločensky vyššie postavených jedincov, resp. rodín.

Prvé názvy patria očividne historicky do základnej, najstaršej vrstvy miestnych pomenovaní, siahajúcich na mnohých miestach až do rodového zriadenia. Pri posudzovaní jednotlivých názvov musíme však pri tomto historickom hodnotení byť opatrní, lebo slová v slovnej zásobe ostali, takže názov mohol vzniknúť i neskôršie. Starobylé hláskoslovné javy však podávajú bezpečné hodnotenie dávnosti pomenovania.

II. Polabsko - pomoranské územia

Znamenitú syntetickú prácu o slovanských názvoch v Polabí a Pomoransku napísal Reinhold Trautmann.²² Použil niekoľko starších prác o slovanských názvoch týchto krajov. Preskúmal aj archívny materiál. Všíma si rozsiahle práce Stan. Kozierowskéh c.²³ a iné staršie a novšie diela. Zozbieral veľké množstvo dokladov, ktoré triedi chronologicky. Spracúva ich hláskoslovné, lexikálne a sémanticky.

Predovšetkým ho zaujala hranica medzi Slovanmi a Nemcami v oblasti od Kielu až po vtok Sály do Labe, odtiaľto potom ďalej polabsko-lužická hranica po Fürstenberg na Odre a pomoransko-poľská jazyková hranica od Odry po Vislu. Používa pritom údaje kroník a iných historických pamiatok a dopĺňa ich topografickým materiálom. Hranica medzi Slovanmi a Nemcami išla podľa neho celkove po Limes Saxoniae, t. j. po saskej hranici, ale pritom aj za ňou sú ešte slovanské mená.

Polabsko-starolužická hranica išla podľa neho po Labe. Na východ od vtoku Sály sa Polabania na juh od Labe už nerozprestierali.²⁴ Jazyková blízkosť oboch slovanských oblastí robí tu značné ťažkosti pri rozhraničovaní. Trautmann na to upozorňuje a predpokladá, že miestami sa obyvateľstvo oboch slovanských kmeňov miešalo. Na severe ešte severná oblasť Wittenberska a Schweinitza bola polabská. Na juh od Fürstenwaldu boli poslední Lužickí Srbi.²⁵ Styčné územie Polabanov, Lužičanov a Poliakov R. Trautmann hľadá

²² R. Trautmann, *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen* I. (strán 188), Berlin 1948; II (strán 119), Berlin 1949.

²³ S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych ...*

²⁴ A. Mucke, *AfSlPh* 26, 1904, 552 n.

²⁵ R. Trautmann, c. d., 15.

na Odre v okrese Weststernberg pri obci Aurith. Medzi Pomoranmi a Poliakmi šla potom smerom na sever hranica po Odre. R. Trautmann vedie tieto hranice pozorne a postupuje pritom z okresu do okresu.

Aj po nemeckej kolonizácii do dnešných čias ostalo na tomto území veľa mien slovanského pôvodu. Tak v oblasti Oldenburg so 66 lokalitami je 25 osadných mien slovanského pôvodu. Zo 108 obcí okresu Gardelegen, ktorý bol celý slovanský, je podnes okolo 40 slovanských mien. Na Rujane je dnes ešte asi 284 slovanských miestnych názvov a v starších časoch zaniklo ďalších 140. V okrese Lauenburg zo 101 miestnych mien je 11 nemeckých. R. Trautmann²⁶ poznamenáva, že počet slovanských mien ide na tisíce. Niektoré obce dostali nemecké mená neskoršie.

Zánik Slovanov na tomto veľkom území hľadá R. Trautmann najmä v hospodárskych príčinách. Uvádza mienku Fr. Engela,²⁷ podľa ktorého Slovanov zatlačili Nemci, pretože boli hospodársky podľa nemeckého práva silnejšie organizovaní. R. Trautmann poukazuje aj na to, že v niektorých slovanských lokalitách Slovania vymreli a na ich miesto prišli Nemci.²⁸

Z bohatého materiálu získava sa obraz o fonetických vlastnostiach jazyka vymretých Slovanov, niečo o kmeňosloví, veľa údajov o slovníku a podľa toho aj o hospodárskom a spoločenskom živote.

V jazyku polabských a pobaltských Slovanov zachovali sa nesovky, ktoré sa disimiláciou denazalizovali len v niektorých osamotených prípadoch. Boli nosovky *ę* a *ǫ*: *Swantepolcus*, *Zwantoborus*, *Vitense* (*Vitędze*) atd., ale *Knegene*, *Kneze* so zmenou *-nę-* v *-ne-*.

Známa tu bola aj dispalatalizácia psl. *ě* zmeneného v *ä* a ďalej v *a*, t. j. tak isto ako na iných lechických oblastiach. Za *-br-* bolo *-ir-*, ktoré sa ďalej menilo v *-er-*, u Dravenov v *-ar-*. V podrobnostiach sú pritom rozličné reflexy. Pri *-bl-*, *-zl-* bývajú niektoré zvláštnosti; obyčajne je *-ol-*, niekde aj *-lu-* (kašubská oblasť). Za začiatočné *-or-* býva na západe a v prostriedku oblasti *-ar-*, na východe *-ro-*: **gard*, **karva* atd. Za *-ol-* je *-lo-*: **glora*.

Za jery býva obyčajne *-e-*, niekedy aj *-o-* a *-i-*.

Palatalizované spoluhlásky pri prechode do nemčiny, pravdaže, sa nezjavujú. Najstarší doklad na *ř* je z roku 1280 (*Sacrisevo*). Je len na východe. V dravenopolabčine ostalo *r*. Pri starších prevzatiach v nemčine je *r*, pri mladších môže byť zaň *rs*.

V 2. polovici XIII. stor. asibilovalo sa *t*, *d* pred palatálnymi spoluhláskami v *c*. *dz* (*Sworinagac* 1272, *Sworinagat* 1275, *Metuedzablota* 1273). Asi v tom istom čase uskutočnila sa asibilácia aj na niektorých slovenských oblastiach. Za psl. *dj* v prostriedku slova býva zmena *dz* v *z*, ale na konci slova sa *dz* zachová-

²⁶ C. d., 21. ²⁷ Fr. Engel, *Deutsche und slavische Einflüsse in der Dobbertiner Kulturlandschaft*, Kiel 1934, 44. ²⁸ R. Trautmann, c. d., 21.

va a zapisuje sa grafémou pre c: *Mesegore* k starému *medzi*, *Linsane* popri *Landow* (porov. sloven. *Ladzany*), ale *Mylobanz* (**Milobadz*), *Tribberatz* (**Trěbėradz*). Na tomto území je známe mazúrenie, t. j. splynutie c, s, z a č, š, ž a zmena šč v st. R. Trautmann pokladá tento jav za nemecký, a nie za slovanský.²⁹

V zložení miestnych názvov sú rozličné typy. Menšia časť názvov z osobných mien je zložená z dvoch komponentov, väčšia časť je nezložená. Pri oboch druhoch bývajú mená s posesívnymi sufixmi. Pri zložených menách je vyše sto názvov s posesívnym sufixom *-jb*, *-ja*, *-je*, pri nezložených len okolo 25. Pritom je možné, že niektoré z názvov mali v slovančine formu v pluráli bez tohto posesívneho sufixu, čo sa však z nemeckých foriem nedá rozpoznať. Pri zložených menách je len malý počet názvov utvorených sufixmi typu *-ov* a *-in*, kým pri nezložených je ich naopak veľké množstvo. Zložené osobné mená patrili u starých Slovanov predovšetkým najmocejším a najbohatším feudálom. Spomeňme si na mená kniežat z IX.—X. stor.: *Pribina* (k *Pribyslav*), *Mojmír*, *Rastislav*, *Svätopluk*, *Trpimír*, *Vladimír*, *Václav*, *Boleslav*, *Borivoj* atď.

Už Miloš Weingart³⁰ bol upozornil na to, že mená ľudí z vládnúcich rodov, pokiaľ to neboli zvieracie mená alebo prezývky z apelatív, boli obyčajne kompozitá, označujúce vynikajúce vlastnosti svojho nositeľa, kým mená podriadených ľudí bývali nezložené. Ukazuje, že v prvej staroslovienskej legende o kniežati *Václavovi* mená členov kniežacieho rodu sú zložené (*Vratislavz*, *Dragomira*, *Večeslavz*, *Boleslavz*), kým mená ľudí sociálne nižšie postavených sú nezložené (*Gněvsa*, *Tuža*, *Tyra*, *Čbsta*, *Mbstina*, *Krastějb*). Poukazuje na české kniežacie meno *Přemysl* a na veľkomoravské kniežacie mená. V. V a n ě ě k³¹ videl v „zložitých“ (sic!) a náročných menách slovanských kniežat jeden z vonkajších príznakov štátneho života. Zbadal, že v obdobiach, keď o štátoch u Slovanov nemožno ešte hovoriť, mená predákov majú ráz oveľa menej honosný.

Sufix *-jb*, *-ja*, *-je* je už v staroslovienskej prinajmenej neproduktívny. To značí, že miestne názvy ním utvorené sú veľmi staré. Keď tento sufix je častý pri zložených osobných menách na danom území, mali by sme v týchto názvoch zachované najstaršie mená osôb, ktoré na dnešnom nemeckom území hrali vedúcu úlohu v hospodárskom a spoločenskom živote starých Slovanov v samých začiatkoch feudalizmu.

Nezložené mená mohli sa v každodennom živote striedať so zloženými formami. Tak napr. *Rastislav* sa volal aj *Rastic*. *Zdik* môže byť len skrátenou formou mena *Zdislav*. Meno maďarského mesta *Vacov*, maď. *Vác*, patrí očívidne k menu *Vác(a)* a toto k menu *Václav*.

²⁹ C. d., 40. ³⁰ M. Weingart, *Pribina, Kocel a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometodskej*, sborník Ríša veľkomoravská, Praha 1953, 326.

³¹ V. V a n ě ě k, *Prvních tisíc let ...*, Praha 1949, 81.

Tieto príklady by ukazovali, že nemožno o každom nezloženom osobnom mene povedať, že patrilo nesporne človeku spoločensky a hospodársky nižšie postavenému. Aj medzi feudálmi boli rozdiely v majetku a spoločenskom postavení. Preto zhruba možno predpokladať, že zložené mená patrili najsilnejším a nezložené slabším feudálom. V každom prípade to tak presne akiste nebolo, ale nemôžeme to rozhodnúť podľa osobných mien.

Mená na *-ov*, *-in* svedčia tiež o tom, že osoby, ktorých meno je v základe pomenovania, boli vlastníkmí príslušných osád, ale ich existenciu vo feudalizme nemožno nijako časove bližšie ohraničiť. lebo tieto sufíxy sú produktívne aj dnes u Slovanov, kým sufix *-jb*, *-ja*, *-je* je neproduktívny už v IX. stor.

Mená s dvoma komponentmi R. Trautmann zadeluje do rozličných skupín. Sú tu *-mer/-mir*, *-gost*, *-gněv*, *-lód*, *-mysl*, *-mil*, *-lub*, *-bor*, *-slav* atď. Najčastejšie sú na *-slav*. Niektoré druhy sú neproduktívne (*-mil*, *-mysl* a iné).

Dnešné nemecké tvary sú, pravda, pozmenené, napr. **Domaradz* znie *Dammerecz*, **Stojislav* je dnes *Stenzlau*, **Jarogněv* je dnes *Jargenow* atď.

Popri týchto menách je tu väčšia skupina názvov z krátkych mien alebo priezvisk. Aj tieto sa delia na niekoľko skupín podľa kmeňoslovných hľadísk.

Uviedli sme už, že aj tu sú mená na posesívne sufíxy, a to aj na *-jo*, *-ja*, *-je*, potom sú mená v plurálovej forme a napokon názvy na *-ici*.

Sú tu mená, ktoré sa opakujú aj na iných slovanských oblastiach. Môžeme uviesť, že napr. na konci XII. stor. sa uvádza meno *Todin*³², ktoré je známe aj z oblasti Blatenského jazera (*Tagyon*, roku 1221 *Togin* = *Todin*). V oblasti Tisy je *Csaholy* a v Nemecku bol **Čecholin*.³³ Na Slovensku je *Trpín* a tam bol **Torpin* z toho istého základu a s tým istým sufixom. Na Slovensku je *Páčov* a toto meno je aj na nemeckej oblasti.³⁴ Na Slovensku je *Lubela* a táto bola aj na uvedenom nemeckom území. Na dnešnom maďarskom území je *Berente* z **Boreta*, na nemeckom **Boretin*. Pri Nitre je *Malanta* z **Malęta*, v Liptove *Malatín* miesto *Malatín* k osobnému menu *Malęta*, na uvedenom nemeckom území bola osada **Malęty*, zaznačená už roku 1174 ako *Maliante*.

Na skúmanej nemeckej oblasti je *Semlin* zo slovanského tvaru *Zemlin*.³⁵ Presne takto sa zapisuje na Slovensku meno *Zemplín*.³⁶ Doklad z oblasti Stargardu núti vysvetliť slovenský názov *Zemplín* novým spôsobom. Doteraz sa myslelo, že ide o *Zemlin* k subst. *zemla* s epentetickým *l*. V tomto prípade meňo by bolo dokladom prítomnosti východoslovanského obyvateľstva a pomenovania. Doklad z Nemecka ukazuje, že ide o *l*-ový sufix, ktorý je známy aj z iných mien.³⁷

³² R. Trautmann, c. d. I, 94.

³³ Tamže, 106. ³⁴ Tamže, 98. ³⁵ Tamže, 143.

³⁶ *Zemlin, Zemlyn* XIII. stor., porov. J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku* II, 591.

³⁷ **Tuchlin*, **Replin*, čes. *Řeplice* atď. u Trautmanna I, 139—144.

Pri menách na *-k* je napr. *Lužike* locus capitalis Slaviae roku 1126.³⁸ Toho istého zloženia je slovenský názov *Eupča*, lepšie *Eubča* z osobného mena *Eubka*, len v polabskom mene ide o pôvodný plurál **Eubky*, kým v slovenčine je tvorenie sufixom *-ja*. Poučné je, že u Polabanov je meno **Turky*, **Turkov*,³⁹ ktoré nepatria k menu *Turkov*, ale asi k *tur*. Tam bol názov *Liskow*, *Liskowe* 1318⁴⁰; na Slovensku je *Lisková*. V starom Novohrade je *Siráč* (porov. priezvisko *Siráčky*) a na Rujane bol **Sirákov*.⁴¹ K českému menu *Telč* (sufix *-jb!*) možno uviesť z oblasti Rostocku **Telkov*.

Boli tu zaujímavé mená na *-m*: *Budim*, *Chotim*, *Dalem*, *Daržim*, *Radim*, *Radom*, *Tuchom*, *Jarom*, *Svemín*, *Unem*, *Modlimov*, *Godimorci*, *Lutomáci* atď.

Ťažkosti sú pri menách so sufixom *-ici*, ktorý je pomerne neskorého pôvodu. Niekedy v XIII. stor. nemecké osídlenie slovanských krajov porušuje systém slovanských mien na *-ici*. Nejasnosti vznikli aj tým, že mená na *-ec*, *-eč*, *-ica*, *-ice* v nemeckej výslovnosti splývajú dakedy s menami na *-ici*.

Aj na tomto území, pravdaže, pozývame z miestnych názvov dosť značnú časť základného slovného fondu a slovnej zásoby. Sú tu rozličné mená hôr a dolín: *gora*, *chžlmz*, *glova*, *vbrchd*, resp. **virch*, *Bardi* k *brdo*, **rčtd*, **Gronce*, *vřšok*,⁴² **Gomolje*, *Zaspy*, *kopec*, *mogyla*, **Žale*, *vysok(a)*, **Nadole*, **péc*, *jas-kyňa*, **debr*, *jazvina*, *jama*, **Vaziny*, *úžina*, *Dupow* ako čes. *doupě*. Čo sa týka zeme, bývajú mená, ako *kameň*, *kremeň*, *glaz*, *kameň*, *skala*, *glína*, *glínka*, *il*, *ruda*, *vapno*, *smogor*, *rašelina*, *bryla*, *hruda*, *gola*, *pěski*, *lědo*, *kōtel*, *krina*, *misa*, *preliačina*, **skovarda*, *panva*, *necka*, *koryto*, *klobuk*, **krogz*. Vody sa volali: *rěka*, *voda*, *strumeň*, *struga*, *potok*, *zdroj*, *kluč*, *prameň*, *prędō*, *rov*, **Votmāt*, *hlbočina*, *zatoň*, *Rehna* ako rus. *reň*, *plytčina*, *ponik(va)*, *melno*, *plytčina*, *vir*, *pěna*, *slopa*, *vodopád*, *sopot*, *vodopád*, *klopot*, *klepot*, *jezero*, *stav*, *bloto*, *tymę*, *bahno*, **brěna*, *blato*, *tręsina*, *bahnitá krajina*, *moča*, *močidlo*, *govnov*, *para*, **Smirdeca* (porov. sloven. *Smrďáky*), *Duchow*, *Dušník*, *mul* (porov. *múl*), **Matina*, *kal*, *lug* i *lęz*, *lęka*, *kępa*, *ostrov*, *(v)otok*, *vysep* (porov. *výspa*), *(v)osuch*, *brod*, **Sęqto-ustie*, **Prevloka* (porov. čes. *Přívlačky*), *nakel*, *ostrov*, *pristaň*, *gardlo*, *breg*, *Primore*, *lava*, *lavka*.

Uvádzame tieto slová, aby sa ukázalo bohatstvo názvov a aj to, ako sa mená opakujú v iných slovanských krajoch a ostávajú zväčša známe do dnešných čias.

Z Trautmannovej monografie a tak isto z iných prác poľských a nemeckých jazykovedcov by sa mohlo doniesť množstvo iných mien z iných pomenovacích skupín. Prídavné mená, ako *rovný*, polab. aj *plonyj* (porov. sloven. *plán*, *pláňa*), *rovný*, *lysý*, *kyslý*, *suchý*, *mokrý*, polabsko-pomoransky *velij*, *velký*, **dolgyj*, *bystrý*, *krásny*, *pustý*, *lúty* atď. boli miestnymi menami aj v polabsko-

³⁸ Tamže, 160. ³⁹ Tamže, 160. ⁴⁰ Tamže, 163. ⁴¹ Tamže, 166.

⁴² R. Trautmann II, 7 nesprávne uvádza do súvislosti so sloven. názvom *Hronce*, ku *Hron*, ktorý je predslovenský.

pomoranských krajoch. V miestnych menách týchto oblastí sa zachovali mnohé mená pre les, horu, porast, byliny, kvety, ktoré dodnes používame.

Pre zvieratá mali slová *zvěř*, *bydlo*. Z týchto mien sa tvoria miestne mená. Z jednotlivých zvierat poznáme podľa miestopisu mená: *zobr*, *tur*, *loš*, *jeleň*, **sarna*, *vepř*, *sviňa*, *medvěd*, **volk*, *lis*, *liška*, *koň*, *kobyła*, *vol*, **karva*, *koza*, *kozel*, *ovca*, *kot*, *kocúr*, **chart*, **bebr*, **bobr*, *zajec*, *želva*, *vever-*, *myš*, **polch*, *pleh*, *ščur*, *rak*, *jež*, *žaba*, **marv*, *mravec*, *komor*, *komár*, *mucha*, **cír* (sloven. dial. *črv*, spis. *červ*), **prog*, *kobylka*, **gušcer*, *jašterica*, *krt*, *žuk*, *chrúst*, *siršeň*, *gad*, *chrast-bek* 'ovad', *troj* a *truteň*, *motyl*, *zmija*, *smok*, *drak*.

Mená rýb, vtáctva a hydiny boli tiež základmi miestnych názvov vo viacerých prípadoch. Medzi vtákmi je napr. názov **Čaple*, dnes *Zapel* a iné. Podľa tohto mena možno vysvetliť napr. meno ostrova *Csepel* (vyslov *Čepel*) na Dunaji pod Budapešťou a podľa neho aj meno mesta *Csepel*. Základom je subst. *čapla*, volavka.

V polabsko-pomoranskom miestopise sú názvy, hovoriace o formách sídlisk. Obyvateľstvo bolo usadlé. Sídliská boli rozličného druhu. Najvyššou formou bol hrad, ktorý tu volali *gard*. Boli tu názvy *Stargard*, *Naugard*, *Belgard*. Tieto tri mená hovoria očividne o vyššej, feudálnej spoločenskej organizácii. Boli aj nezložené mená od subst. *gard*: **Gardna*, **Gardno*, **Gardec*, **Gardov*, **Gardkovec*. Tieto očividne značili opevnené miesta, ale nehrali v spoločenskom živote takú význačnú rolu ako prvé menované hrady. Uviedli sme už v inej súvislosti, že napr. *Belgrad* býval u podunajských Slovanov dôležitejším politickým strediskom vo feudalizme.

Opevnené miesta mohli byť rôzne aj u Polabanov a Pomoranov. Hovoria o tom mená, ako **Otnišče*, **Otenov*, **Votenky*, pričom išlo o hradbu, ktorú menujeme *oplotňou*. V stč. bolo subst. *oteň* (*otně*). Na strednom Slovensku je meno *Otná dolina*.⁴³

Hroblou opevnené sídlisko bolo **Groby*, **Grobno*, **Grobenica* a pod. Plotom opevnené miesto sa jednoducho volalo **Ploty*, **Plotsk*. Valmi obohaté sídlisko malo brány a celé sídlisko sa mohlo volať **Broma*, **Bromy*, brána. Páľisádami chránené sídliská mali mená od subst. *kolz*, *kól*: **Kolin*, **Kolno* atď. (porov. sloven. *Koleňany*, pôvodne *Kolín*, čes. *Kolín*). Celkom osamotené je meno *týn*. Ďalej tu bývajú mená k subst. *ostrog*, *zavalb*, *osěkb*, *osěcb*, *zusekb*, s ktorými sa stretáme u Slovákov, Čechov atď. Ohradené sídlisko mohlo sa volať aj **Vogardenb*, **Gardenb*, **Vogardy*.⁴⁴ Dosť časté sú mená na *Stolp*. R. Trautmann⁴⁵ myslí, že išlo o zariadenie v rieke na chytanie rýb. Osada sa volala *posady*; od tohto substantíva je niekoľko názvov.

Pre podhradie mali tamojší Slovania meno prevzaté od Nemcov *vik* (porov. lat. *vicus*); bol tu aj názov **Balé vik*, 'Biele podhradie' (porov. *Belehrad*). Za

⁴³ J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku* I, 370.

⁴⁴ R. Trautmann, c. d. II, 70. ⁴⁵ Tamže, 70—71.

slovanskú *chyžu* mali názov **Chyče*. **Chyžyny* atď. S mestom súvisí trh: *targ*, od ktorého sú niekoľké pomenovania. Osada s viacerými dvormi bola *veš*, s jedným dvorom asi *sedlo*, *sedlišče*⁴⁶ a pod. Boli aj mená **Dvornik*, **Dvorica*. Prvé z nich mohlo byť zamestnaneckou osadou pod hradom. Svedčilo by o tom slovo *dvornik* v slovenčine a *udvarnok* odtiaľto v maďarčine s významom feudálneho služobníka. Niektoré názvy označujú len osamotené *izbice*, *koliby*, *chlievy*, *humná*, *hlinené budy* (*klétb*), *trámy* (*slemenb*) atď.

Viaceré osady mali názvy podľa náradia, jednoduchého alebo pokročilého, ktoré sa tam očividne vyrábalo, napr. **Strály* 'strely', *tul* (tulec), *šcit*, *grol* (hrot), *sekera*, *kosak*, *topor*, *chomot* (**chomút**), *brus*, *lopata*, *rožen* (ražeň), *stoga* (stuha), *kodělb*, *grebenb*, *kadb*, *črep*, *šidlo*, *žarnov*, *mlot* (mlat), *kopyto*, *stol*; bývajú aj mená od subst. **chrest* (križ), *skarb* (poklad), *mydlo*, *puzdro*, *lokeť*.

Na tomto území je viac mien, ktoré sa týkajú poľnohospodárstva, chovu statku, pestovania vŕciel a rybárstva. Viac názvov sa týka života v lesoch, rúbania, klčovania, pálenia, kopania, sekania a štiepania dreva atď.

Z poľnohospodárstva a chovu statku boli ľudia v osadách, ako **Chlopovo*, **Rataji* (oráči), **Svinarky*, **Konare*, **Nqtařov* (pastieri). Z remeselníckych osád možno uviesť **Zduny*, **Zdunovici* (hrnčiari), **Kovali* a pod., **Tokari*, **Kolodzeji* (kolári), **Kuchařov*, **Rybařov*, **Strělci*, **Drevali* (drevorubači). Boli aj osady bežcov a nosičov: **Bęgařov*, **Nosařov*.

Feudálna diferenciácia spoločnosti prinášala so sebou osady s názvami: **Knež*, **Kneže*, **Knegyňa*, **Krolov*, **Vlodarka(-y)*, **Ryceřov(e)*, **Vitedze*, panských služobníkov s menom **stolnik*: **Stolnikovici*, **Stolnik(i)*, náboženské pomenovania osád **Cirkvica*^{46a}, potom osady podľa subst. *mnich* a *žak* (klerici, žiaci). Niekoľko osád malo mená podľa rabov, otrokov. Základná forma názvu je *robž* i *rabž*. Tvar s *ra-* prišiel očividne alebo zo strednej slovenčiny alebo z južnej slovančiny. Išlo, pravda, o vojnových zajatcov.

U týchto Slovanov sa zachovali ešte pomenovania osád podľa pohanských bohov: *Perun*, *Svarožin(-a, -o)*, ďalej *Liutebug* (roku 1267), t. j. **Lutebog*, a *Bělbog* (zápisy z XIII. stor.). R. Trautmann⁴⁷ upozorňuje na sémantický protiklad v týchto dvoch menách.

Časť týchto Slovanov ostávala dlho pohanská, takže mená podľa pohanských božstiev — inde neznáme alebo málo známe — neprekvapujú.

V miestopise týchto Slovanov sa zachovali ešte aj stopy mien starých kmeňov polabských a pomoranských Slovanov: **Moričane*, **Charvati*, **Vžkran(e)* (k *Wkra*, prítok rieky Narev), **Tolęzane*, **Sedliščane*, **Nižane*, **Dołane*⁴⁸ atď.

Bývajú tu pomenovania podľa mien *Nemec*, *Prus*, *Vloch* (Talian). Je meno **Lędzane*, ktorým sa mohli označiť aj susední poľskí Slovania, ako to bolo popri Dunaji, čoho pozostatok je v maďarskom mene pre Poliakov *Lengyel*. R. Trautmann⁴⁹ vychádza zo subst. *lędo* bez spájania s Poliakmi.

⁴⁶ Tamže, 72. ^{46a} Tamže, 73. ⁴⁷ Tamže, 105. ⁴⁸ Tamže, 102—105. ⁴⁹ Tamže, 103.

Jasné je, že miestne názvy **nedávajú** úplný obraz o živote človeka v tomto a iných krajoch. Podávajú len časť toho, čo v skutočnosti bolo. Ostatné údaje podáva slovná zásoba, ktorá nie je, pravda, do podrobností známa. Slovník Polabanov sa zachoval aspoň čiastočne v známych pamiatkach, ktoré vydal P. R o s t.⁵⁰ Jazyk a slovník Pomoranov je známy lepšie, lebo sa zachoval až do konca XIX. a začiatku XX. stor. a F. L o r e n t z⁵¹ ho dobre spracoval.

Najnovšie hospodársky život Polabanov práve rozborom slovníka opísala Barbara S z y d ł o w s k a - C e g ł o w a.⁵² Z jej štúdií vysvitá celkove to, čo poznávame zo štúdia miestnych mien, ale v niektorých odboroch, pravdaže, dostávame **podrobnejší** obraz o živote starých Polabanov. Bol to život s pomerne málo **rozvinutými** remeslami. Feudalizmus sa rozvíjal, ale nenadobudol v špecializácii výroby taký vysoký stupeň, **aký môžeme** vidieť napr. okolo Bratislavy, Nitry alebo Prahy.

Nemeckí slavisti donášajú nové a nové príspevky k riešeniu väčších i drobnejších otázok slovanského historického miestopisu na oblasti dnešného Nemecka a susedných krajov. Rudolf F i s c h e r⁵³ sa zaoberá miestopisom v západných Čechách a na susednej nemeckej oblasti. E. E i c h l e r⁵⁴ doniesol niekoľko drobnejších príspevkov. Uvedieme aspoň jeho dobrý výklad kmeňového lužickosrbského názvu *Siuseli* (Annales Fuldenses atď.) zo **Žuželi* (porov. sloven. *žúžol*).

Pod vedením prof. R. Fischera konala sa v Lipsku 7. júna 1956 osobitná konferencia, ktorá sa zaoberala otázkami slovanského historického miestopisu na nemeckom území.⁵⁵

Z nových prác môžeme vidieť, že materiálu je dosť a ustavične pribúda, pričom sa rieši novými metódami a úspešne. Na sociálne a hospodárske otázky sa pritom berie ohľad čím ďalej tým viac.

⁵⁰ P. R o s t, *Sprachreste der Draväno-Polaben im Hannöverschen*, Leipzig 1907.

⁵¹ F. L o r e n t z, *Slovinzisches Wörterbuch I—II*, Petrohrad 1908—1912. Porov. aj St. R a m u ł t, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

⁵² B. S z y d ł o w s k a — C e g ł o w a, *Hodowla zwierząt domowych u Polabian w świetle zabytków języka połabskiego*, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej I*, Warszawa 1955, 449—485 a *Zdobywanie i przygotowywanie żywności u Polabian w świetle zabytków języka połabskiego*, tamže II, 1957, 414—475.

⁵³ R. F i s c h e r, *Probleme der Namenforschung an Orts- und Flurnamen im westlichen Böhmen und seiner Nachbarschaft*, Leipzig (bez dátumu, 1952 ?). Ten istý autor vydal aj prácu *Ortsnamen der Kreise Arnstadt und Ilmenau*, Halle 1956.

⁵⁴ E. E i c h l e r podal výklad lužickosrb. názvu *Siuseli* zo **Žuželi* v časop. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx-Universität Leipzig*, 4. Jahrgang, 1954—55, 527—528. Ten istý prispel k starolužickosrbskému miestopisu v článku *Slavische Ortsnamen im Hersfelder Zehntverzeichnis* (tamže 5, 1955—56, 305—309).

⁵⁵ Zprávu podal E. E i c h l e r pod nadpisom *II. Arbeitstagung des Forschungsauftrages „Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte“*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft IV*, 1956, č. 5.

IV. MEDZINÁRODNÝ SLAVISTICKÝ KONGRES

Od r. 1929, keď sa v Prahe konal I. medzinárodný slavistický kongres, zaznamenala slavistika v slovanských i neslovanských krajinách mnohostranný rozvoj a dosiahla viditeľné úspechy. Vychádza celý rad slavistických časopisov, rok čo rok sa zvyšuje počet nových publikácií, ktoré obohacujú naše vedomosti o niektorom slovanskom národe, o jeho jazyku alebo o jeho kultúre. Stále viac sa rozširuje a prehlbuje medzinárodná spolupráca slavistov z rozličných krajín. Sovietska slavistika si získava stále viditeľnejšie vedúce postavenie tak výsledkami bádania, ako aj organizačne.

Výrazom a dôkazom tohto vývoja bol IV. medzinárodný slavistický kongres, konaný v dňoch 1.—10. septembra 1958 v Moskve. V porovnaní s predchádzajúcimi slavistickými kongresmi, na ktorých tradíciu sa vedome nadväzovalo, vyznačoval sa IV. medzinárodný slavistický kongres nebyvalým množstvom účastníkov (okolo 2000 slavistov, z toho asi 1500 z SSSR a okolo 500 z rozličných krajín, a to nielen európskych, ale aj ázijských a zámorských). Z ľudovodemokratických štátov bola najpočetnejšia česko-slovenská delegácia. Množstvu účastníkov bol úmerný aj bohatý program sjazdu a počet prednesených referátov a diskusných príspevkov.

Prípravy k sjazdu boli zverené Medzinárodnému slavistickému komitétu so sídlom v Moskve (predseda akademik V. V. Vinogradov) a národným slavistickým komitétom.

Kongresové rokovania mali takýto priebeh: Zasadania sa konali dopoludnia i popoludní. Na každom zasadnutí bolo prednesených niekoľko referátov.

Prvý deň na plenárnom zasadnutí odzneli najprv úvodné prejavy a pozdravy vedúcich delegácií z rozličných krajín. V otváracom prejave akademik V i n o g r a d o v pripomenul, že IV. medzinárodný slavistický kongres nadväzuje na predchádzajúce kongresy a ich výsledky. Ďalej sa zmienil o poslaní slavistiky: skúmať národnú svojráznosť jednotlivých slovanských kultúr. Akademik O s t r o v i t a n o v, ktorý sjazd pozdravil za Akadémiu vied SSSR ako jej viceprezident, poukázal na tradíciu slovanskej vzájomnosti u slovanských národov a zdôraznil, že v dôsledku ekonomických, politických a kultúrnych zmien, ktorými prešli slovanské národy zásluhou Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, zmenila sa idea slovanskej vzájomnosti na proletársky internacionalizmus. Za Moskovskú štátnu univerzitu pozdravil sjazd jej prorektor V o v č e n k o. Vo svojom prívete sa zmienil o dávnej tradícii pestovania slavistiky na moskovskej Lomonosovovej univerzite, kde študovalo mnoho príslušníkov rozličných slovanských národov.

Po slávnostných prívetoch vypočuli si účastníci v pléne prednášku M. P. A l e k s e j e v a z SSSR na tému *Slovanské literatúry a ich úloha v dejinách svetovej kultúry*.

Popoludní odzneli na plenárnom zasadnutí štyri referáty s jazykovednou problematikou a jeden referát z oblasti literárnej vedy. T. L e h r - S p ł a w i ŋ s k i z Poľska predniesol zhustený referát o *etnogenéze Slovanov*, v ktorom zhrnul závery z troch príspevkov poľských autorov: svojho vlastného (Podstawy indoeuropejskie wspólnoty językowej balto-słowiańskiej), etnografa J. C z o k a n o w s k é h o (Zagadnienie praojczyzny Słowian i ich różnicowania się) a archeológa W. H e n s e l a (O tzw. balto-słowiańskiej archeologicznej wspólnoty kulturowej). Všetky tri príspevky vyšli v prvom

zväzku poľského sjazdového zborníka (presné názvy sjazdových zborníkov sa uvádzajú ďalej). Lehr-Splawiński dospel k záveru, že pri rozpadnutí ide. prajazyka nebolo ešte výraznej osobitnej nárečovej jednotky baltoslovanskej. Bol iba rad blízko príbuzných nárečí, ktoré mali isté znaky spoločné so susediacimi ide. nárečiami. Až v nových sídlach, keď baltoslovanské kmene stratili kontakt s inými ide. kmeňmi, vyvinuli sa v ich nárečiach nové spoločné znaky hláskoslovné, gramatické i lexikálne, a to pod vplyvom nejakého substrátu. — Referát A. M a z o n a z Francúzska *Slovesný vid v slov. jazykoch* bol príliš všeobecný. — A. B e l i ć z Juhoslávie v referáte *Pády a vznik starých i nových predložiek* vyložil svoj názor na vznik predložiek v slov. a ide. jazykoch. Podľa Belića vyvinuli sa všetky predložky z príslovkových výrazov, ktoré zasa vznikli z nepriamych pádov podstatných mien. Svoj dôkaz opiera Belić o rozbor druhotných predložiek, ako sú srbch. *mesto, vrch, kraj, blizu, niže, više, protiv* a pod. — Akademik V. V. V i n o g r a d o v z SSSR predložil obsiahly referát *Základné problémy štúdia vzniku a vývoja starej spisovnej ruštiny* (vyšiel — podobne ako ostatné referáty sovietskych autorov — v sjazdovom zborníku, aj ako separát na 138 str., predstavuje teda obsažnú monografiu; na sjazde autor predniesol iba tézy a závery). Vinogradov tu podal podrobný kritický prehľad názorov sovietskych i iných autorov na základné otázky spisovného jazyka i na jednotlivé problémy starej spisovnej ruštiny a so znalosťou celého komplexu problémov vyslovuje svoje závery, podnetné a cenné aj pre problematiku vzniku a vývoja iných slov. spisovných jazykov. Je známe, že stará spisovná ruština má dva základy: staroslovienčinu a ľudovú reč východných Slovanov. Šachmatov chápal dejiny spisovnej ruštiny ako postupnú rusifikáciu a nacionalizáciu staroslovienskeho (starobulharského) jazyka. Novšia literatúra sa k tomuto názoru stavia kriticky. Obnorskij zasa preценил význam ľudovej reči a podcenil význam staroslovienčiny. Vinogradov hovorí o dvoch základných **typoch** staršieho ruského spisovného jazyka (knižnom slovanskom a spisovnom národnom), pričom tieto dva typy nepokladá ani za rozličné štýly spisovného jazyka, ani za dva rozličné jazyky. Z mnohorakých vzájomných vplyvov týchto dvoch typov spisovného jazyka vyvinul sa neskôr (na konci 16. a na začiatku 17. stor.) systém troch spisovných štýlov: hovorový, knižný a medzi nimi bol prostredný spisovný štýl. V poslednej časti referátu podáva Vinogradov podrobnú periodizáciu dejín ruského spisovného jazyka.

Druhý deň rozdelili sa účastníci do troch sekcií: jazykovednej, literárnovednej a literárno-jazykovednej. V jazykovednej sekcii odzneli 2. sept. referáty na tieto témy: *Vzťah slovanských, baltských a germánskych jazykov* (V. G e o r g i e v z Bulharska), *Úlohy historicko-porovnávacieho štúdia slov. spisovných jazykov* (B. H a v r á n e k z ČSR), *Princípy a úlohy vedeckého štúdia slov. jazykov* (K. H o r á l e k z ČSR), *Problémy porovnávacjej lexikológie slov. jazykov* (A. V. I s a č e n k o z ČSR), *O tvorení slov v slov. jazykoch* (W. D o r o s z e w s k i z Poľska) a *Systém pádov v slov. skloňovaní* (R. J a k o b s o n z USA).

Akademik G e o r g i e v vyložil svoje známe kladné stanovisko k otázke baltoslovanskej jazykovej jednoty, opierajúc sa o konštatovanie, že baltské a slovanské jazyky obsahujú početné spoločné prvky vo všetkých zložkách jazykového systému. Georgiev (podobne ako Lehr-Splawiński) predpokladá, že jestvoval spoločný baltsko-slovanský prajazyk, ktorý sa vyvinul z blízkyh ide. dialektov. Baltsko-slovanský jazykový komplex má mnoho spoločných prvkov s germánskymi jazykmi, a to v gramatike (v morfológii mien, napr. koncovky na *-m ... i* v morfológii sloviess) aj v slovníku. S indoiránskou vetvou spájajú baltsko-slovanskú jazykovú skupinu len dva fonetické javy. — Akademik H a v r á n e k predniesol v ruskom znení referát, ktorý vyšiel r. 1958 v Slavii pod názvom *Úlohy srovnávacieho štúdia slov. jazyků spisovných*. Autor venoval pozornosť najmä otázkam metodologickým. Niektoré tézy: Dnes neodtrhujeme dejiny spisovného jazyka od

Iudovej reči, i keď treba prizerat' na osobitosti spisovného jazyka, najmä na jeho celonárodnosť. Spisovný jazyk sa oneskoruje za hovorenou rečou asi o 100 rokov. Treba odmietnuť názor, že nové javy v spisovnom jazyku sú svedectvom úpadku jazyka. Naopak, svedčia o jeho pokroku. — Podnetné boli tézy prof. H o r á l k a, ktorými doplnil svoj referát uverejnený v šs. sjazdovom zborníku. Referent vyslovil požiadavku metodologického, pojmového a terminologického zjednotenia v práci slavistov rozličných krajín. Ďalej upozornil na vedeckú tradíciu slavistických sjazdov, ktorú treba rozvíjať. Na prvom slavistickom kongrese sa proklamovala dôležitá metodologická zásada: skúmať jazyk ako systém. Ďalšie bádanie, najmä typologické, ukázalo, že jestvujú jazykové systémy relatívne stabilné a systémy labilné. Tzv. inkompatibilitu niektorých jazykových javov (napr. mäkkostná spoluhlásková korelácia a polytónia) možno práve chápať tak, že systémy, v ktorých sa stretnú isté javy, sú labilné.

Po uvedených troch referátoch nasledovala podľa programu prvá diskusia (i k referátom z prvého dňa). Z diskusných príspevkov pokladám za potrebné spomenúť aspoň niektoré dôležité pripomienky. Prof. Č e m o d a n o v z SSSR pripomenul k referátu akad. Georgieva, že prvoradáy nie je problém rekonštrukcie spoločného prajazyka, ale sledovanie historického procesu vývoja príbuzných jazykov. Ďalej upozornil na dôležitosť relatívnej chronológie. Akad. H a v r á n e k pripomenul k referátu Lehra-Splawińského, že archaizmy nie sú preukazné v otázke jednoty jazykov. V súvislosti s Beličovým referátom upozornil medziiným, že v starších jazykoch boli časté prípady kolísania medzi predložkou a predponou. — Prof. I s a č e n k o (k referátom akad. Vinogradova a akad. Havránka) upozornil na rozdiely v chápaní pojmu spisovný jazyk a navrhuje ponechať termín spisovný jazyk len pre novšie spisovné jazyky od vzniku buržoázných národov. Latinčina a staroslovienčina boli spisovnými jazykmi iného druhu ako jazyky celonárodné. Neboli „polyvalentné“. V podsekcii vyslovil prof. U r b a ň e z y k z Poľska proti tomu požiadavku, že definícia spisovného jazyka má byť jednotná pre všetky spisovné jazyky. Podľa Urbańczyka spisovný jazyk vzniká vtedy, keď sa uvedomuje rozdiel medzi hovoreným a písaným jazykom a keď sa začína vedomá kultúra jazyka. Obidva tieto fakty sa objavujú až po vzniku feudálneho štátu, v čase národného uvedomenia (odlíšenia národa od iných národov). — Proti Horáľkovmu širokému chápaniu mäkkostnej spoluhláskovej korelácie (napr. v češtine ide o lokalizačné rady) sa vyslovil akad. P e t r o v i c i z Rumunska. — Prof. S t a n k i e w i c z z USA upozornil (k referátu prof. Horálka), že metodologické zásady štúdia spisovných jazykov a dialektov sú dosiaľ rozdielne. Pri štúdiu spisovných jazykov sa uplatňuje zásada synchronického chápania štruktúry, kým pri štúdiu dialektov sa obyčajne používa historická metóda a izoglosy. Ďalej pripomenul, že inkompatibilitnosť javov vedie nielen k zjednodušeniu, ale často k úplnej prestavbe jazykovej štruktúry. Možno teda hovoriť nielen o stabilných a labilných jazykových systémoch, ale aj o jednoduchých a komplikovaných jazykových systémoch.

Popoludní si účastníci vypočuli dva referáty o problémoch tvorenia slov (Isačenkova a Doroszewského) a referát prof. Jakobsona. Prof. I s a č e n k o rozlišuje užší pojem *slovoobrazovanie* a širší pojem *slovoznikovenije*. Vychádzajúc z tézy, že slová v jazyku stále vznikajú nezávisle od vôle hovoriacich ako dôsledok prekonávania dialektického protikladu (dvojjelnej) formy a (jednotného) obsahu, referent v podstate opakoval svoje výklady o univerbizácii a sémantickej kondenzácii pomenovaní, známe z jeho referátu *Obecné zákonitosti a národní specifičnost ve vývoji slovní zásoby slov. jazyků*, predneseného r. 1957 na slavistickej konferencii v Prahe a uverejneného v zborníku z tejto konferencie. — Akad. D o r o s z e w s k i, odovzdávajúc slovanským komitétom I. diel nového veľkého poľského slovníka, pripomenul, že materiál tohto slovníka, najmä jeho

posledného zväzku, ktorý obsiahne index slovotvorných prostriedkov v poľštine, bude významným prínosom pre porovnávacie štúdium tvorenia slov v slov. jazykoch. Potom referent stručne vyložil svoje známe názory o problematike tvorenia slov (o štruktúre výrazu, o motivácii výrazu a i.). Z potreby chronologizovať a lokalizovať jazykové fakty vyplývajú dve metódy: historická a geografická. Pri štúdiu tvorenia slov zisťujeme jednak spoločné slovotvorné prvky, jednak slovotvorné typy. — Prof. J a k o b s o n v úvode svojho prejavu porovnal dnešný stav jazykovednej metodológie so stavom na konci dvadsiatych rokov. Na kongresoch v Haagu a v Prahe sa hľadala vlastná metóda jazykovedy, ktorou by sa jazykoveda odlišila od iných vied. Dnes sa naopak usilujeme nájsť to, čo spája rozličné vedné disciplíny. Dnes nejde už len o preklenutie mosta medzi fonetikou a fonológiou, medzi fonológiou a morfológiou, ale rozvíja sa spolupráca dokonca medzi jazykovedcami a fyzikmi, resp. matematikmi. V stručnom resumé k vlastnému referátu, ktorý účastníci sjazdu dostali ako separát, podal Jakobson klasifikáciu ruských pádov podľa ich fonologického zloženia.

Diskusia sa obmedzila na referát prof. Jakobsona. Päť sovietskych jazykovedcov (Šapiro, Sidorov, Ivanov, Lomtev a Šaumian) podrobilo výklady prof. Jakobsona dôkladnému kritickému rozboru. Prof. Š a p i r o konštatoval, že referát nepriniesol nič nového v porovnaní so staršími Jakobsonovými prácami, a potom vyslovil námietky proti jednotlivým jeho tvrdeniam (napr. proti mienke, že tvarové varianty *čaja—čaju* a niektoré iné sú dva pády). — Prenikavý a obsažný bol najmä príspevok prof. S i d o r o v a. Vyčítal Jakobsonovi, že jeho výklady sa pohybujú len v oblasti fonológie. Ďalej sa vyslovil proti Jakobsonovým názorom o jednotnom význame jednotlivých pádov i proti pojmu kombinatórnych významov. — Kandidát filol. vied I v a n o v sa vyslovil proti mechanickému prenášaníu fonologických metód na gramatické javy. Proti Sidorovovi však zastával názor, že predpoklad všeobecných významov pádov sa potvrdzuje praxou, napr. strojovým prekladom. Ďalej zdôraznil dôležitosť pojmu *invariantu* pri synchronickom chápaní jazyka. Zastával názor, že „nepríznačný“ charakter nominatívu sa prejavuje vo výrazovom pláne, ale nie v pláne obsahu. — Prof. L o m t e v polemizoval najmä s názorom, že varianty typu *čaja—čaju* sú dva pády. Existencia variantov pri jednotlivých slovách nemôže byť rozhodujúca pre počet pádov. Nerozhoduje ani to, či ide o jednu informáciu, alebo o rozličné informácie. Pády treba posudzovať ako vlastnosť istej skupiny slov s istým významom.

Od tretieho dňa rozdelili sa všetky tri sekcie do podsekcí, lebo ináč by nebolo bývalo možné zvládnuť množstvo prihlásených referátov z rozličných okruhov problémov. Jazykovedci pracovali v piatich podsekcích. Rokovali o týchto okruhoch problémov: 1. slovanské spisovné jazyky a lexikológia, 2. historicko-porovnávacia gramatika slov. jazykov, 3. fonológia a fonetika slov. jazykov, 4. pôvod slov. jazykov a národov, 5. lingvistická geografia slov. jazykov a slov. dialektológia.

V každej podsekcii odznelo denne niekoľko (6—9) referátov. Diskusie k niektorým okruhom problémov boli veľmi bohaté (napr. do diskusie o problémoch jazykového atlasu sa prihlásilo 24 účastníkov).

V podsekcii Slov. spisovné jazyky a lexikológia boli 3. sept. prednesené napr. tieto referáty (zaznamenávam iba referáty so širšou tematikou): *Úloha cirkevnej slovančiny pri formovaní súčasnej spisovnej bulharčiny* (L. Andrejčín z Bulharska), *Vývoj bieloruštiny v XIX.—XX. stor. vo vzťahu s inými slov. jazykmi* (M. Bulachov z SSSR), *Podmienky vzniku slov. národných a spisovných jazykov v období raného stredoveku* (St. Urbańczyk z Poľska), *Jazykové obrodenie Slovanov v Rakúsko-Uhorsku — Niektoré problémy vytvárania a normovania nových spisovných jazykov* (R. Auty z Veľkej Británie), *Vznik „obecnej“ češtiny a jej vzťah k spisovnej češtine* (J. Bělič z ČSR), *Ná-*

rečový základ bieloruského spisovného jazyka (M. T. V o j t o v i ě z SSSR). — Spoločnou základnou myšlienkou prednesených referátov i diskusie bol vzťah vývinu jazyka k vývinu spoločnosti. Viacerí referenti a diskutujúci obhajovali tézu, že nie je správne hľadať nárečový základ spisovného jazyka v konkrétnom nárečí, pretože spisovný jazyk obyčajne vzniká z nadnárečovej podoby hovorenej reči.

Jedno dopoludnie (5. sept.) zaoberala sa táto podsekcia problémami vývinu spisovného slovníka, najmä odbornej terminológie rozličných odvetví (referáty: K. R. S c h m i d t z Dánska, B. O. U n b e g a u n z Francúzska, V. K o s t a k e l z Rumunska a F. M. D u F e u z Veľkej Británie). — Popoludnie bolo venované problémom etymologických slovníkov (referáty: V. M a c h e k z ČSR, F. S ł a w s k i z Poľska, A. V a i l l a n t z Francúzska a G. M i c h a u l e z Rumunska).

Dopoludnia 6. sept. boli predmetom rokovania tejto podsekcie rozličné otázky bilingvizmu v slov. spisovných jazykoch. C. B a c k v i s z Belgicka prednášal o latinsko-poľskom bilingvisme v XVI. stor. v Poľsku. Autorove tézy o prevahe latinčiny nad poľštinou v poľskej spoločnosti XVI. stor. vzbudili nesúhlas a námietky poľských účastníkov, menovite prof. Urbańczyka, R. Mayenowej a V. Górskeho. — E. P a u l i n y z Bratislavy prednášal o funkciách spisovnej češtiny na Slovensku od stredoveku do XIX. stor. (referát je uverejnený v čs. sjazdovom zborníku). — V diskusii N. A. K o n d r a š o v z SSSR poukázal na ťažkosti pri periodizácii dejín slovenčiny, keďže historici dosiaľ dostatočne neosvetlili otázku utvárania slovenskej národnosti. Vyslovil podivnenie, že niektoré zaujímavé slovenské jazykové pamiatky zo XVII. stor. nie sú doteraz vydané. — M. H r a s t o z Juhoslávie sa v referáte zaoberal vníkaním cudzích prvkov do srbochorvátskeho jazyka (najmä orientálnych slov, a to tureckých, arabských, perzských); v dnešnej srbochorváčtine sa prejavuje odpor proti preberaniu cudzích slov. — B. S u l á n z Maďarska hovoril o niektorých problémoch bilingvizmu na základe lexikálnych vplyvov maďarsko-slovanských. Medziiným vyslovil tri zovšeobecňujúce teoretické tézy: 1. Pri úplnom bilingvisme neprispôsobujú sa cudzie slová hláskovou stavbou slovám domácim. 2. Treba rozlišovať morfológické zaradenie slova do paradigmy od hláskovej substitúcie (napr. v sloven. slove *keja* z maď. *kefe* nejde o hláskovú substitúciu maď. *e* sloven. *a*, ale o koncovku nom. sg. žen. rodu). 3. Z jazyka do jazyka sa preberá základ slova, nie hotový tvar (napr. maď. *kapál* nie je priamo zo slov. tvaru *kapal*). — Referát L. G á l d i h o z Maďarska o novolatinských prvkoch v ruštine necdzel, keďže autor nebol prítomný (referát vyšiel v sovietskom sjazdovom zborníku).

Popoludní 6. sept. odzneli v tejto podsekcii tri referáty o niektorých problémoch lexikografie a tvorenia slov. Prednášali: W. K u r a s z k i e w i e z z Poľska, L. L. H u m e c k a j a z SSSR a I. I. K o v a l y k z SSSR.

Na problémy najstaršieho slovanského spisovného jazyka sa sústredila pozornosť podsekcie 8. sept. dopoludnia. J. K u r z z ČSR prednášal o úlohe cirkevnej slovančiny ako medzinárodného kultúrneho (spisovného) jazyka Slovanov. P. D o r d i é z Juhoslávie hovoril o možnostiach rekrutácie staroslovienčiny. F. T o m š i é z Juhoslávie mal referát o starom slovinskom spisovnom jazyku. G. G. L a n t z USA prednášal o slovanských palimpsestoch a D. B o g d a n z Rumunska o staroslovanských nápisoch v Dobruždi z r. 943.

Popoludní 8. sept. odzneli v podsekcii ešte tieto referáty: *Princípy zostavovania dvoj-jazyčných diferencálnych slovníkov slov. jazykov* (L. K o p e c k i j z ČSR), *Najdôležitejšie črty všeslovanských lexikálnych prvkov v dnešnej bulharčine v porovnaní s ruštinou* (N. D i l e v s k i z Bulharska), *Názvy farby v slov. jazykoch* (V. L e t t e n b a u e r z NSR), *Vývoj pojmu času a etymológia slova čas* (G. J a k o b s o n zo Švédska) a *Etymológia slova dub* (K. O. F a l k zo Švédska).

V podsekcii Historicko-porovnávacia gramatika slov. jazykov venovalo sa najviac pozornosti problémom slovesných kategórií a niektorým otázkam skladby. Prvé referáty (prednesené 3. sept.) patrili však niektorým problémom genetickým. P. S. Kuznetsov z SSSR prednášal o vývoji ide. typov skloňovania v praslovančine. A. Belić z Juhoslávie hovoril o povahe a pôvode expresívnych podst. mien. H. Netteberg z Dánska predniesol referát o odvodeninách zo zámenných koreňov. D. Ferrell z USA prednášal o dejinách slov. zámen tretej osoby a G. Svane z Dánska o pôvode člena v bulharčine.

Popoludní 3. sept. boli v tejto podsekcii na programe otázky slovesného vidu (referáty: I. Němec z ČSR, Ju. S. Maslov z SSSR, V. Tomanovič z Juhoslávie, I. Griekatová z Juhoslávie a G. Köln z Dánska).

Jedno dopoludnie (5.sept.) venovala táto podsekcia problémom slovesných časov. M. Stevanović z Juhoslávie prednášal o určovaní významu slovesných časov, S. Stojkov z Bulharska predniesol referát o zániku imperfekta a aoristu v niektorých bulharských nárečiach, J. Vuković z Juhoslávie všimol si vo svojom referáte futúrum exactum v staroslovenčine a srbochorvátčine a J. Joinnet z Francúzska referoval o imperfektívnom aoriste v Lavrentjevskom letopise.

Popoludní boli na programe problémy slov. skladby. Odznali referáty: *Základné metódy štúdia a problémy psl. skladby* (B. Havránek z ČSR), *O syntaktických zhodách a rozdieloch v spojeniach mena so slovesom v slov. jazykoch* (T. P. Lomtjev z SSSR), *O tzv. neosobných zvratoch v slov. jazykoch* (Fr. Liewehr z NDR), *Subjekt a predikát, najmä v ruštine* (K. L. Ebeling z Holandska).

O problémoch slov. skladby sa rokovalo aj celý nasledujúci deň (6. sept.) na podklade referátov J. Bauera z ČSR (*Vplyv gréčtiny a latinčiny na vývoj syntaktickej stavby slov. jazykov*), G. Breuera z NSR (*Význam syntaktických pozorovaní pre určovanie originálov staroruskej prekladovej literatúry*), G. Birnbauma zo Švédska (*K metóde určovania syntaktických grécizmov v staroslovenčine*), R. Ružičku z NDR (*K problému cudzích syntaktických prvkov v staroslovenčine*), Fr. Daneša z ČSR (*Poriadok slov a príbuzné javy v slov. jazykoch*), A. S. Melničuk z SSSR (*Poriadok slov a syntagmatické členenie v slov. jazykoch*), M. Ivičovej z Juhoslávie (*Systém predložkových konštrukcií v srbochorvátčine*) a R. Triompha z Francúzska (*Predložka ob v slov. jazykoch*).

Rôznorodej tematiky sa dotýkali referáty, ktoré odznali v tejto podsekcii posledný deň (8. sept.). Napr. B. O. Unbegaun z Francúzska prednášal o ruských gramatikách do Lomonosova, G. H. Sørensen z Dánska hovoril o rus. genitíve na -a a -u v XVII. stor., Ch. Corbet z Francúzska mal referát o prefixácii a štruktúre sloviess v ruštine, L. Hadrovics z Maďarska sledoval príslovkové slovesné predpony v jazyku burgenlandských Chorvátov, K. G. van Schooneveld z Holandska predniesol referát o protiklade abstraktnosti a konkrétnosti v ruštine, A. S. van Holk prednášal na tému *Gramatické štruktúry v ruštine*.

V podsekcii Fonológia a fonetika slov. jazykov odznali 3. IX. dopoludnia štyri referáty. F. V. Mareš z ČSR prednášal na tému *Fonologický systém psl. jazyka a jeho vývoj v jednotlivých slov. jazykoch*. Referent zhrnul výsledky svojej štúdie uverejnenej v 25. ročníku Slavie (r. 1956) pod názvom *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce obdobi slov. jazykové jednoty*, doplnenej príspevkom *Vývoj skupiny gn (kn) v období slov. jazykové jednoty*, uverejneným v čs. sjazdovom zborníku. — A. L. Amprecht z ČSR podal výťah zo svojho referátu, uverejneného v čs. sjazdovom zborníku pod názvom *K vývoji západoslovanského samohláskového systému*. — S. K. Šaumian z SSSR predniesol referát *Niektoré otázky použitia dichotomickej teórie foném na*

historickú fonológiu poľského jazyka. Dichotomickou teóriou autor rozumie teóriu binárnych protikladov, ktorá je vybudovaná na pojme diferenciálneho príznaku. Túto teóriu Šaumian pokladá za dôležitý krok dopredu vo vývoji fonológie v porovnaní s Trubeckého *Grundzüge* a pripisuje jej veľký význam najmä pre rozpracovanie problémov kybernetiky na základoch štrukturálnej jazykovedy, ďalej pre semaziológiu, symbolickú logiku a psychológiu. Autor potom podal prehľad dejín diferenciálnych príznakov foném poľského jazyka v troch synchronických prierezoch: v 12. stor., v 16. stor. a v súčasnom jazyku. — P. Z w o l i ň s k i z Poľska referoval na tému *Vzťah foném y a i v dejinách slov. jazykov.* Autor sa pomocou pojmu čiastkového systému (*Teilsystem*) pokúšal (ako ukázala diskusia, neúspešne) dokázať, že *i* a *y* sú v poľštine a ukrajinčine osobitnými fonémami len po niektorých spoluhláskach (v poľštine po perniciach a po *ch*, v ukrajinčine po perniciach a po *r*), kým v ostatných polohách ide o varianty jedinej fonémy. Referát vyšiel v I. diele poľského sjazdového zborníka.

V bohatej diskusii sa kladne hodnotil Šaumianov pokus dôsledne použiť fonologickú metódu na dejiny konkrétneho jazyka (*I v i é* a *i*). Vyčítalo sa mu, že chápe fonému ako „abstrakciu odtrhnutú od fyzického substrátu“ (*S t a n k i e w i c z*) a že neprizerá na „geografickú perspektívu“ (*I v i é*). *R. J a k o b s o n* poukázal na to, že popri binárnych protikladoch sú vo fonologických systémoch bežné aj protiklady troch príbuzných foném, ako napr. *n, ň, η*.

Podsekcia pokračovala v práci 5. IX. Dopoludnia vzbudili záujem najmä otázky fonologickej typológie slov. jazykov (referát *E. S t a n k i e w i c z a* z USA) a problémy tzv. koexistencie viacerých fonologických systémov v slov. jazykoch (referát *G. K u č e r u* z USA). Okrem toho prednášal *A. R o s e t t i* z Rumunska o utváraní spoluhláskového systému v rumunčine. — *Stankiewicz* rozlišuje tri základné typy slov. jazykov: 1. typ s palatálnymi spoluhláskami bez kvantity, 2. typ bez palatálnych spoluhlások so samohláskovou kvantitou alebo s muzikálnym prízvukom a 3. typ bez palatálnych spoluhlások a bez kvantity. Táto klasifikácia sa, pravda, nekryje s historickou klasifikáciou. — V referáte *G. Kučeru* išlo v podstate o problém prelínania viacerých štýlov v hovorenej reči. Autor svoje výklady opieral najmä o pozorovanie stavu v konverzačnej češtine. Rozlišuje tzv. obecnú češtinu a spisovnú češtinu. Doterajšie vymedzenie pojmu hovorovej češtiny ako štylistického útvaru spisovnej češtiny ho neuspokojuje.

Diskusia bola opäť veľmi bohatá. *Z. Stieber* medziiným pripomenul, že úplnú typologickú klasifikáciu slov. jazykov nemožno ešte úspešne vykonať, lebo nemáme k dispozícii rovnorodý materiál zo všetkých slov. jazykov. Okrem toho bádatelia sa často nezhodujú v hodnotení toho istého javu. — *P. I v i é* predniesol výsledky svojej práce o členení srbsk. nárečí na základe kvantity, prízvuku a niektorých kvalitatívnych dištingtívnych príznakov foném. — *Vl. S k a l i č k a* z ČSR hovoril v diskusii o niektorých teoretických otázkach jazykovej typológie (medziiným o pojmoch implikácie a inkompatibility). — *K* referát *G. Kučeru* diskutovali hlavne českí jazykovedci, ktorí sa usilovali vymedziť a spriesniť pojmy „obcenej“ a hovorovej češtiny. *J. B ě l i č* definoval hovorovú češtinu ako „útvár spisovného jazyka, ktorý slúži na hovorenie“. Naproti tomu „obecná čeština“ nepatrí do rámca spisovného jazyka. *S. U t ě š e n ý* poukázal na to, že spisovný jazyk a „obecná čeština“ nie sú dva rovnocenné systémy. „Obecná čeština“ je útvár veľmi rôznorodý a neustálený. Vzniká interferenciou spisovného jazyka a ľudových nárečí. *M. K o m á r e k* pokladá za charakteristický znak „obcenej češtiny“ potenciálne uvoľňovanie normy.

Popoludní boli na programe referáty o niektorých špeciálnych problémoch historickej i synchronickej fonológie, a to o zmene *g > h* v slov. jazykoch (*E. D e c a u t*

z Francúzska), o starom striedaní *e/ja* v dnešnej bulharčine (P. Bernard z Francúzska), o výslovnosti rus. priezvisk v angličtine (D. St. Clair-Sobell z Kanady) a o fonematickej analýze niektorých bulharských nárečí.

Podsekcia pre fonológiu a fonetiku sa zišla naposledy 6. sept. popoludní. Predmetom rokovania boli najmä problémy prízvuku. Odznali tri referáty: *Opozície prízvuku v slov. jazykoch* (I. Ham m z Holandska), *Bulharčina ako prameň rekonštrukcie najstaršieho slov. akcentologického systému* (L. A. Bulachovskij z SSSR) a *Stopy starých dĺžok v dolnej lužičtine* (G. Schuster z NDR).

Od 6. sept. pracovala podsekcia Lingvistická geografia slov. jazykov a slov. dialektológia. Najväčší záujem vzbudili teoretické a praktické problémy celoslovanského jazykového atlasu. R. I. Avanesov a S. B. Bernštejn z SSSR predložili referát *Lingvistická geografia a štruktúra jazyka* (predniesol Avanesov). O princípoch celoslovanského jazykového atlasu referoval Z. Stieber (bol to spoločný referát troch autorov: R. I. Avanesova, S. B. Bernštejna a Z. Stieberta). I. Ivíč hovoril o význame lingvistickej geografie pre porovnávanie a historické štúdium juhoslov. jazykov v súvislosti s ostatnými slov. jazykmi. Zprávu o českom a slovenskom jazykovom atlase predniesol J. Bělič.

Ako výsledok bohatej diskusie, do ktorej sa prihlásilo 24 účastníkov, bol prijatý plán vypracovať a vydať v dohľadnom čase celoslovanský jazykový atlas.

Zasadania tejto podsekcie pokračovali 8. sept. celý deň. Dopoludnia odznali najprv dva referáty teoretického a všeobecného dosahu, a to referát Fr. Trávníčka z ČSR o princípoch monografického opisu jednotlivých slov. dialektov a referát V. I. Borckovského z SSSR o využívaní nárečových faktov v prácach z historickej skladby východoslov. jazykov. A. V. Veinman z Kanady prednášal o niektorých zvláštnostiach srbochorv. dialektov.

Popoludní boli na programe tri referáty. Poľský etnograf J. Gajek referoval o význame etnografickej kartografie pre slavistov, I. Sipos z Maďarska hovoril o význame ľudových piesní v historicko-dialektologickom bádani a P. Király z Maďarska podal zprávu o starých pamiatkach slovenského jazyka. Referáty maďarských slavistov majú význam pre dejiny sloven. jazyka a sú uverejnené v IV. ročníku maďarského slavistického časopisu Studia Slavica. K niektorým vývodom referentov zaujali kritické stanovisko E. Pauliny, J. Daňhelka a Š. Peciar.

Bohatý program mala podsekcia Pôvod slov. jazykov a národov. Účastníci v nej rokovali o tradičných i nových problémoch historicko-porovnávacej slovanskej jazykovedy. Prvý deň (3. sept.) dopoludnia boli na programe problémy baltsko-slovanských jazykových vzťahov. Diskutovalo sa na základe referátov P. Trosta z ČSR, V. V. Ivanova a V. N. Toporova z SSSR, J. Otrębského z Poľska a V. Mažiulisa z SSSR.

Popoludní prednášal P. N. Tretjakov z SSSR o výsledkoch archeologického výskumu východoslov. kmeňov, V. R. Kiparski z NSR hovoril o problémoch chronológie slovansko-fínskych lexikálnych prevzatí a F. I. Oinas z USA mal referát o vzájomných vzťahoch medzi ruštinou a baltsko-fínskymi jazykmi.

Ďalší deň (5. sept.) dopoludnia sa rokovalo o problémoch periodizácie vývoja praslovančiny a jednotlivých slov. jazykov a o problémoch klasifikácie slov. jazykov. Referáty predniesli A. Doštal z ČSR (*Pôvod a vývoj slov. jazykovej skupiny*), R. Kolarić z Juhoslávie (*Periodizácia vývoja slovinského jazyka*) a I. Lekov z Bulharska (*Význam gramatických, slovo tvorných a lexikálnych faktov pre klasifikáciu slov. jazykov*).

Popoludní sa diskutovalo na podklade referátov V. Georgieva z Bulharska (*Najstaršie slov. zemepisné názvy na Balkánskom polostrove a ich význam pre dejiny*

osídlenia slov. kmeňov) a E. Petrovicia z Rumunska (*Slovansko-luharské toponymická na rumunskom území*).

Otázkam slov. toponymiky bolo venované dopoludnie 6. sept. Odznali štyri referáty (S. Rosponda z Poľska, F. Bezlaja z Juhoslávie, J. Stanislava z ČSR a R. Fischera z NDR).

O problémoch substrátu v dejinách slov. jazykov sa diskutovalo 6. sept. popoludní. M. Pavlovič z Juhoslávie prednášal o problémoch balkanistiky, G. F. Schmidt z Rakúska hovoril o najstarších stykoch latinčiny a slovančiny a G. Mavér z Talianska predniesol referát o zvyškoch dalmátskej latinčiny v dalmátskych srbochorvátskych nárečiach.

V zasadaniach mimo podsekcii vzbudili veľký záujem problémy strojového prekladu, o ktorých referovali sovietski a americkí bádatelia.

Po skončení práce v podsekciiach v predposledný deň sjazdu (9. sept.) zasadalo šesť medzinárodných komisií, a to informačno-bibliografická, edično-textologická, terminologická, transkripčná, komisia pre dejiny slavistiky a pre konkrétne medzinárodné podujatia. Tieto komisie majú pracovať stále medzi IV. a V. slavistickým kongresom. Budú mať teda veľký organizačný význam medzinárodného dosahu. Každá komisia má predsedu a tajomníka a jej členovia z jednotlivých krajín tvoria národné komisie. Takto sa organizačne zabezpečujú významné medzinárodné úlohy, ktoré boli prijaté na kongrese. Sú to napr. tieto úlohy: vydávať Encyklopédiu slov. filológie (jazyky i literatúry), spracovať a vydať Atlas slov. jazykov, pripraviť a vydať Katalóg najstarších slov. rukopisov (do XII. stor.), starať sa o súpis a vedecký popis všetkých slov. rukopisov do XVII. stor., vypracovať zásady transkripcie do všetkých slov. abecied, vypracovať zásady transkripcie pre Atlas slov. jazykov, vypracovať jazykovedný terminologický slovník a i. Výsledky svojej práce budú komisie publikovať v osobitných medzinárodných orgánoch.

Prácu a celkové výsledky kongresu zhodnotil akad. Vinogradov na záverečnom slávnostnom zasadnutí 10. sept. Pritom oznámil rozhodnutia jednotlivých komisií a rozhodnutie Medzinárodného slavistického komitétu usporiadať V. slavistický kongres o päť rokov, t. j. r. 1963, v Sofii.

Celkový význam IV. medzinárodného slavistického sjazdu nemožno dnes ešte plne zhodnotiť. Jeho dosah sa ukáže v práci slavistov rozličných krajín v najbližších piatich rokoch. Je nesporné, že tento sjazd a prípravy k nemu podnikli zvýšenú pracovnú činnosť slavistov celého sveta. Bolo to vidieť už na kongrese nielen z množstva referátov a bohatých diskusií, ale aj z veľkého počtu publikácií, sborníkov, časopiseckých štúdií i samostatných diel, ktoré vyšli ku kongresu. Účastníci sjazdu sa oboznámili s touto bohatou slavistickou produkciou na výstavke inštalovanej počas kongresu. Zaznamenáme aspoň niektoré z nových slavistických publikácií. Medzinárodný slavistický komitét vydal súbor referátov prihlásených na kongres v troch zväzkoch pod názvom *Slavianskaja filologija — Sbornik statej I, II, III* a osobitný sborník odpovedí na rozličné otázky slavistiky (*Slavianskaja filologija — Sbornik otvetov*). Okrem toho vyšlo v SSSR mnoho sborníkov z rozličných univerzít a slavistických stredísk.

Referáty našich účastníkov kongresu boli vydané v sborníku *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě* (ČSAV). Ďalej vyšiel sborník *Studie ze slovanské jazykovědy* (Sborník k 70. narodeninám akademika Františka Trávníčka) a dva sborníky prednášok z čs. konferencií konaných r. 1956 a 1957 (*K historickosrovnávacímu studiu slov. jazyků a O vědeckém poznání soudobých jazyků*). Niektoré vysoké školy vydali ku kongresu osobitné čísla svojich publikácií. Napr. Karlova univerzita v Prahe vydala *Sborník slavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě*.

Podobne aj v ostatných ľudovodemokratických krajinách i v iných štátoch s rozvinutou slavistikou vyšli k IV. slavistickému kongresu osobitné zborníky prác alebo osobitné čísla slavistických časopisov. Poľskí slavisti vydali dva zborníky (jazykovedný a literárnovedný) pod názvom *Z polskich studjów slawistycznych*. V Bulharsku tiež vyšiel *Slavističen sbornik* v dvoch zväzkoch (I. jazykovedný, II. literárnovedný). Osobitný zborník vydali aj juhoslovanskí slavisti. Ich referáty vyšli v XII. ročníku časopisu *Južnoslovenski filolog*. V neslovanských krajinách vyšli ku kongresu osobitné čísla alebo ročníky príslušných časopisov a periodík. Tak v Rumunsku vydali I. a II. zväzok nového časopisu *Romanoslavica*, maďarskí slavisti priniesli na kongres IV. zväzok svojho časopisu *Studia Slavica*, škandinávski slavisti venovali kongresu IV. zväzok svojho časopisu *Scandoslavica*, americkí VIII. zväzok časopisu *Slavonic Papers* atď. Všetky tieto publikácie dokumentujú rozmach slavistiky v mnohých krajinách a nesporne prispievajú k jej ďalšiemu rozvoju.

Československá slavistika (jazykoveda, literárna veda i folkloristika) sa na kongrese dobre reprezentovala početnými referátmi a diskusnými príspevkami. Zaslúžili sa o to v prevažnej miere českí účastníci kongresu. Podiel slovenských účastníkov bol skromnejší.

Výsledky IV. medzinárodného slavistického kongresu a skúsenosti, ktoré sme na ňom získali, budú popudom k zvýšenému pracovnému úsiliu na našich pracoviskách. Možno reálne predpokladať, že na V. medzinárodnom slavistickom kongrese bude účasť slovenských jazykovedcov významnejšia.

Š. Peciar

LEIPZIGER STUDIEN Theodor Frings zum 70. Geburtstag. Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte, Nr. 5, Halle (Saale) 1957.

Štúdium slovanských miestnych názvov a osobných mien v NDR sa teší veľkému záujmu. Výrazným svedectvom tohto záujmu je aj zborník *Leipziger Studien*. Sborník obsahuje onomastické práce zamerané na výskum starej slovanskej toponymie vo východných častiach Nemecka. Zvláštnosťou tohto zborníka je, že štúdie sú vybrané a usporiadané tak, aby poznatky získané onomastickým rozborom sa bezprostredne mohli konfrontovať z viacerých hľadísk.

Na prvé miesto bola celkom správne zaradená štúdia *Archäologisches zur slawischen Landnahme in Mitteldeutschland* (Gerhard M i l d e n b e r g e r). Práca nás na základe archeologických výskumov informuje o vzniku slovanských sídlisk na skúmanom území. Autor, prehľadnucujúc staršie náhlady, dospel k záveru, že teórie, podľa ktorých sa Slovania do východných častí Nemecka dostali ako otroci (Preidel), odporujú vedeckým faktom. Slovanský osídlovací proces týchto území bol organický **spätý** so vznikom sídliských celkov na susedných slovanských územiach. Metodicky zaujímavé sú štúdie *Namenkundliches und Sprachgeschichtliches zum Hassegau* (Max B a t h e) a *Namenforschung und Sprachgeschichte im Meissnischen* (Rudolf G r o s s e). Miestne názvy sa tu skúmajú so zreteľom na dejiny a vývin jazyka. Spomenuté práce sú zároveň názorným príkladom, ako možno využiť historický toponymický materiál pri riešení otázok neslovanskej historickej dialektológie. Vzornou interpretáciou staršieho toponymického materiálu sa vyznačuje štúdia *Zu einigen slawischen Flussnamen des Saale- und Mulde-systems* (Ernst E i c h l e r). Podávajú sa tu tieto jazykové rekonštrukcie a etymológie: 1. Götche (1156, 1157 rivus *Godessowe*): *Godešova, resp. *Godišova, 2. Jessnitz (1244 *Jezniz*): *Jasenica, resp. **Jasenbnica*, k psl. **asenъ*, 3. Cocotwia (1122 a capite rivi *Cocotwia*): *Kokotva k psl. *kokotъ „Hahn“, 4. Lomniza (1122 usque *Lomnizam*): *Lomnica

k psl. *lomъ (Lomnica „Bach am, im Windbruch“), 5. Orechovna (1081 *Orechovna*): *Oréčovъna k psl. *oréčъ „Nuss(baum)“, 6. Snesniza (1122 ad *Snesnizam*): *Sněžbnica k psl. *sněgъ „Schnee“, 7. Würschnitz-Bach (1378 *Wirsenicz*): *Vifšnica (tak autor) k *vřchъ „Hügel“, resp. *vřša „Fischreuse“, 8. Ziethe (986 *Zeithe*): *Sitova k psl. *sitъ „Binse“. V štúdií *Zur Flurnamenforschung in den deutsch-sorbischen Gebieten der Oberlausitz* (Lothar Hoffmann) sa právom zdôrazňuje význam štúdia chotárných názvov. Týmto typom miestnych názvov sa v zborníku zaoberajú ešte tieto štúdie: *Orts- und Flurnamen des Rochlitzer Landes in namengeographischer Sicht* (Hans Walther), *Namen der Flurstücke hinter den Höfen in den sorbischen Dörfern des Kreises Kamenz* (Wolfgang Sperber). Nemecko-slovanské osídlenie na pozadí historickej toponymie sa skúma v štúdií *Deutsche und slawische Siedlungen an der oberen Ilm im frühen Mittelalter* (Karl Elbracht). Cenné poznatky o vzniku rodinných mien nájdeme v štúdií *Sorbische Personennamen in der Niederlausitz aus der zweiten Hälfte des 17. Jhs.* (Friedrich Redlich). Autor zisťuje, že rodinnými menami sa stávali jednak osobné mená, jednak ich vznik motivovali okolnosti vyplývajúce z hospodársko-spoločenského života (sociálny pôvod, spoločenské postavenie a pod.). V práci *Der Bergname Kotine* autor Josef Jejkal skúma pôvod názvu hory *Kotine* (v sev.-vých. Čechách). V štúdií *Beiträge zur Auswertung des Hersfelder Zehntverzeichnisses* (Siegmut A. Wolf) sa prehodnocuje onomastický materiál historického prameňa z hľadiska historicko-topografického.

Sborník je venovaný nemeckému filológovi Theodorovi Fringsovi pri príležitosti jeho sedemdesiatin. Dielo tohto popredného nemeckého vedca, najmä so zreteľom na jeho prácu v oblasti toponomastiky, zhodnotil Helmut Prottz v doslove *Theodor Frings und die Namenforschung*. Sborník vhodne dopĺňa bibliografia germanistických a slavistických prác z onomastiky v NDR do júna 1956 (spracoval Ernst Eichler).

Napokon treba zdôrazniť, že štúdie v spomínanom zborníku boli vybrané starostlivo a vcelku vzorne reprezentujú súčasný stav onomastiky v NDR. Podľa ich úrovne možno povedať, že najmä historická onomastika v NDR urobila značné pokroky. Máme predovšetkým na zreteli stránku metodologickú. Štúdie totiž ukazujú, že historický onomastický materiál v NDR nie je dnes už iba doménou jazykovedných úvah, ale pri jeho hodnotení sa používajú aj kritériá iných vedných disciplín. Vzhľadom na to v zborníku chýba už len práca, ktorá by výraznejšie poukázala na význam skúmania toponomastického materiálu pre poznanie hospodársko-spoločenského života. Výskum miestnych názvov z tohto stanoviska — ako o tom svedčia výsledky našej toponomastiky — môže priniesť veľa cenných poznatkov o sociálnom živote najstaršieho slovanského etnika. Pravda, so zreteľom na doterajšiu prácu v oblasti onomastiky v NDR možno sa nazdávať, že toponomastický výskum sa tu zakrátko úspešne rozvinie i v tomto smere.

R. Krajčovič

KURT BALDINGER, DIE SEMASIOLOGIE. Versuch eines Überblicks. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1957. Str. 40. Cena DM 2,70.

Od konca minulého storočia sa problémom semaziológie venuje zvýšená pozornosť. No napriek tomu nezaujima semaziológia v jazykovede — najmä u nás — to miesto, ktoré jej podľa významu a dôležitosti patrí. Najväčší podiel na rozpracovaní a rozvoji semaziologického skúmania má západoeurópska lingvistika.

Na základe doterajších prác riešiacich jednotlivé konkrétne otázky i niekoľkých teoretických diel pokúsil sa K. Baldinger podať prierez vývinu semaziológie. V centre jeho skúmania stoja romanistické práce tohto druhu, najmä Ullmannove (*Précis de sémantique française*, Bern 1952, *The Principles of Semantics*, Glasgow 1951); z germanistických

prác si hlbšie všima iba Kronasserovu knihu *Handbuch der Samasiologie* (Heidelberg 1952). Vývin semaziológie autor začleňuje do celkového vývinu jazykovedy, „lebo iba takto plne vynikne hlbší zmysel jednotlivej disciplíny, jej vývin a jej ciele a možnosti.“

Práca sa delí na tri časti: 1. K vývinu semaziológie do r. 1900, 2. Celkový vývin jazykovedy, 3. Semaziológia na podklade vývinu od r. 1900. Ku knihe je pripojená synoptická tabuľka k vývinu jazykovedy od romantiky.

V prvej časti sa autor celkom nakrátko zmieňuje o začiatkoch semaziológie v staroveku a prechádza k obdobiu romantiky, keď vzniká semaziológia v modernom zmysle. Prvú etapu jej vývinu od Reisiga až po r. 1880 označuje ako „unterirdisch“. Obrat nastáva v rokoch 1880—1900. V tomto období sa k riešeniu semaziologických otázok pristupuje zo stanoviska logiky, psychológie a jazykovej filozofie. Do popredia sa dostáva čoraz viac otázok o príčinách zmeny významu.

Základné línie celkového vývinu jazykovedy sú stručne načrtnuté v druhej časti. Koncom XIX. a najmä začiatkom XX. storočia sústreďuje sa v lingvistike pozornosť nie na hlásku, ale na slovo, nastáva presun od jednotlivých javov k štruktúre. Rozširuje sa pohľad na jazykovednú problematiku, jazyk sa skúma v širších reláciách.

Najobsiahlejšia je tretia časť. Autor po konštatovaní, že semaziológia prešla vcelku tými istými vývinovými tendenciami ako jazykoveda vôbec, načrtáva dnešný stav semaziologického bádania, vyrovnáva sa s jednotlivými náhľadmi na základné otázky semaziológie.

Zisťuje, že Saussurovo rozlišovanie na „langue“ a „parole“ sa ukázalo ako nanajvyš plodné pre celé jazykovedné skúmanie. Dotýka sa vzťahu jazyka a myslenia, troch prvkov jazykového znaku (le signifiant, le signifié, chose), významu (signification), t. j. vzájomného vzťahu medzi pomenovaním (pomenovacou jednotkou) a pojmom, ktorý je základným predmetom semaziológie.

Pozoruhodná je myšlienka o asociačnom poli a asociačných okruhoch, ktoré sa vytvárajú okolo jednotlivých slov. Slovo ako súčasť slovnej zásoby je navzájom pospájané so svojím okolím, vytvára celú štruktúru vzťahov, kde presun z jednej polohy do inej prináša so sebou rad presunov, pohybov a zmien. To znamená, že z hľadiska semaziologického nemožno skúmať slovo izolovane, ale treba prihliadať na jeho funkčnú platnosť v rámci štruktúry systému. I v semaziológii je nutná metóda synoptická, funkčná a štruktúrna, je nutné skúmanie z hľadiska synchronického i diachronického.

V ďalšom preberá K. Baldinger problém sémantickej autonómie slova, funkcie slova a polysémie. Napokon pristupuje k problému z hľadiska diachronie a zisťuje príčiny významových zmien (jazykové, historické, sociálne, psychické a fyziologické príčiny) a druhy významových zmien.

V záver~~e~~^í nastoluje otázku „zákonov“ významových zmien a prichádza k názoru, že zo samej veci vyplýva nemožnosť vyvodit' isté zákony, ktorými by sa riadila zmena významu, pretože príčiny spôsobujúce zmenu sú veľmi rozmanité. Existujú iba určité tendencie, určité cesty, ktorými zmena môže, ale nemusí prechádzať.

Vývin semaziológie je názorným príkladom toho, ako sa jazykoveda dostala od hlásky k slovu, od formy slova k jeho obsahu, od obsahu slova k človeku ako tvorivému nositeľovi jazyka.

Práca Kurta Baldingera je osožná i pre naše rozvíjajúce sa semaziologické bádanie. Na základe najvýznamnejších zahraničných diel nám podáva prierez súčasného stavu semaziológie a zároveň dáva podnety k jej ďalšiemu rozvíjaniu. Zvlášť kladne treba hodnotiť pokus K. Baldingera o začlenenie vývinu semaziológie do celkového vývinu lingvistiky v poslednom polstoročí.

J. Štibranj

V polskej jazykovede má výskum a riešenie slovotvornej problematiky bohatú tradíciu najmä v prácach W. Doroszewského, J. Loša, H. Ułaszyna a J. Rozwadowského. Pekným zhrnutím je kapitola Slovotvórstvo v polskej historickej gramatike (Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa 1955).

H. Kurkowska nadväzuje v svojej práci priamo na štúdie W. Doroszewského a chce jeho poznatky o slovotvornej štruktúre podstatných mien aplikovať na slovotvornú štruktúru prídavných mien. No podľa našej mienky nie je táto snaha vždy rovnako úspešná. Základnou tézou W. Doroszewského je, že dvojčlennosť slov je priamym pendantom dvojčlenej vety (s podmetom a prísudkom): v slove *spevák*, ktoré má význam „ten, kto spieva“, ide teda jasne o vzťah podmet — prísudok, v slove *smelosť* (to, že niekto je smelý) ide o vzťah kopula — atribút a pod.

Pri adjektívach sa tieto vzťahy dajú do istej miery zistiť iba pri deverbatívach (*blýskavý* — ten, čo sa blýska), menej pri desubstantívach a ešte menej pri deadjektívach. Pri deverbatívach Kurkowska správne upozorňuje na paralelizmus v tvorení adjektív a substantív, zreteľný najmä pri dvoch základných typoch deverbatívnych adjektív: názvy podmetov vykonávajúcich činnosť a názvy predmetov podliehajúcich tejto činnosti. No hneď treba upozorniť na nie celkom správne chápanie prídavných mien ako názvov podmetov, resp. predmetov. Veď prídavné mená ako také neslúžia na pomenovanie nijakých predmetov (v najširšom zmysle), ale iba na vyjadrenie určitých typických črt predmetov, s ktorými sa spájajú. Zdôrazňuje to napokon i sama autorka na str. 138, keď hovorí, že prídavné mená spravidla vyjadrujú vzťahy medzi dezinátom určovaného substantíva a činnosťou alebo predmetom, na ktorý ukazuje koreň. Vyplýva to aj z faktu, že niet odborných termínov (t. j. pomenovaní pojmov), ktoré by boli vyjadrené len prídavným menom. Zato časté sú odborné názvy tvorené podstatným menom a prídavným menom.

Málo presvedčivé sú aj analógie medzi slovotvornou štruktúrou adjektív a substantív, ktoré uvádza Kurkowska na str. 128, pretože napr. adjektívum *zalesný* nie je postavené proti substantívu *zalesie*, ale je od neho odvodené.

Popri spomenutej okolnosti, že slovotvorné štúdiá majú v Poľsku dlhú tradíciu, ďalším priaznivým predpokladom pre slovotvorné práce je hojnosť vydaných a spracovaných literárnych pamiatok. Aj Kurkowska z týchto pamiatok výdatne čerpá a tak môže pekne sledovať aj historický vývin jednotlivých prípon i typov tvorenia. Nevýhodou však je, že tento materiál podáva dosť mechanicky, rozdelený na 3 obdobia: pamiatky z XIV. — polovice XVI. storočia, texty zo XVI. — XVIII. storočia a zo súčasného jazyka. Pravda, túto mechanickosť aspoň čiastočne nahrádza súhrnnými prehľadmi vývinu.

Historickým aspektom v takomto ponímaní je dané aj to, že najmä v kapitole o deverbatívach venuje Kurkowska veľkú pozornosť takým adjektívam, ktoré z dnešného hľadiska vôbec nie sú odvodené (*biely, sivý, bohatý*). Z takého postoja vyplýva napokon aj to, že jednotlivé prípony (v rámci deverbatív, desubstantív a deadjektív) triedi veelku mechanicky podľa formantov (napr. adjektíva s formantom *n, ovn, aln, t, d, k, r...*). Len pri takomto triedení sa môžu dostať k sebe adjektíva *figový* a *otcov* (80).

H. Kurkowska zrejme chce vychádzať od formy, význam berie do úvahy len v druhom rade. Preto sa napr. veľmi kriticky stavia ku Gaertnerovmu triedeniu sémantickému (9). Nemožno však upierať plodnosť sémantického triedenia, ako sa ukazuje práve na tom, že Kurkowska zanedbáva triedenie adjektív napr. na vzťahové a privlastňovacie. Podľa

našej mienky možno aj v adjektívach na *-ový* (desubstantívach) nájsť jasne vymedzené sémantické skupiny, vymedziteľné aj určitými kritériami formovými (napr. nedostatkom stupňovania, špeciálnym rozdelením prípon napr. v type *človečí* — *ľudský, somári* — *somársky*). Z hľadiska lexikologického, nie gramatického je práve sémantické triedenie dôležitejšie.

V závere kapitoly o deverbatívach konštatuje, že hoci je okolo 30 slovtvorných formantov (tento počet vzrastá najmä pri aplikovanom etymologickom skúmaní !), produktívne sú iba *-n-* a *-cz-*. Nastáva tu proces harmonizácie: formálna rôznosť je značne zredukovaná, je tendencia k obsahovej jednoznačnosti. Podobný proces je aj v dvojici *-aln-*, *-liv-*: príponou *-liv-* sa dnes tvoria adjektíva vyjadrujúce aktívnu činnosť (slovenský typ *horlivý*), príponou *-aln-* zase adjektíva vyjadrujúce potenciálnu možnosť (slovenský typ *čitateľný*). Práve z obmedzenia viacvýznamovosti vyplýva produktivnosť týchto prípon. Z toho vyvodzuje Kurkowska i všeobecný záver o vývoji jazyka: prejavuje sa v ňom zánik foriem so spoločnou funkciou, tendencia k ekonomičnosti jazykových prostriedkov a na druhej strane významová špecializácia foriem, tendencia k jednovýznamovosti, k jednej funkcii. Na tieto tendencie poukázal už W. Doroszewski pri rozbere tvorenia poľských substantív.

Aj v závere kapitoly o desubstantívach upozorňuje Kurkowska na podobnú tendenciu k harmonizácii významu so slovtvornými formami. Prejavuje sa najmä v adjektívach utvorených od spoločného základu.

Vcelku však prevažná väčšina prípon pri desubstantívach má predovšetkým funkciu štruktúrálnu: pretvárať substantíva na adjektíva bez bližšieho určenia významu. I tu sú však rozdiely v produktivnosti podľa jednotlivých období, ako ukazuje silný vzrast prídavných mien na *-ový* na úkor prípony *-ný*, ktorá sa špecializuje na tvorenie zložených prídavných mien a popoľšťovanie prevzatých adjektív. Prípona *-ový* nemá presný význam, preto ním možno vyjadrovať, lepšie povedané signalizovať rôznorodé a bohaté významové obsahy.

V kapitole o deadjektívach autorka predovšetkým zdôrazňuje, že sú tu dve skupiny: intenzíva a deminutíva. V prvej skupine prevláda formant *-av-*, v druhej formanty s elementom *-k-*. V oboch skupinách sa uplatňuje aj tvorenie predponami. Dôležité je, že nie každé adjektívum sa môže stať základom tvorenia.

Zložené adjektíva preberá autorka podľa staršej práce W. Doroszewského, ktorý ich triedil vcelku formálne, podľa toho, ako slovný druh je ich časťou. Prekvapuje tu zaradenie predponových adjektív medzi zložené, utvorené zo syntaktických výrazov (*podnebný, dočasný*). Malo by sa azda hovoriť skôr o osobitnom spôsobe tvorenia, pri ktorom sa súčasne uplatňuje odvodzovanie príponou *i* predponou, ako sa to robí v sovietskej jazykovede.

Významové vzťahy sú schematicky a veľmi názorne zachytené v tabuľkách na str. 127. Správne poznamenáva Kurkowska, že zložené adjektíva sú často kalkami z latinčiny, novšie i z nemčiny. Bolo by treba dodať, že v najnovšom čase ide veľmi často o kalky z ruštiny (typ *kultúrno-osvetový*).

V poslednej kapitole, o prevzatých adjektívach, autorka zdôrazňuje, že najproduktívnejší je formant *-n-*. Je to preto, že historickým vývinom nedostal nijaký špeciálny význam, takže má iba štruktúrálny charakter. Tento charakter nestráca ani v dubletách *destrukcyjny* — *destruktywny* (v slovenčine *konštrukčný* — *konštruktívny*), lebo takéto dvojice sú často synonymné. No niekedy dostávajú prídavné mená na *-yjny* viac významov, preto sa na vyjadrenie jedného typického významu začína používať adjektívum na *-ynny*. Je to stav asi taký ako v slovenčine.

Práca H. Kurkowskej je dôležitým prínosom nielen pre poľskú jazykovedu, ale i pre

teóriu tvorenia slov vo všeobecnosti. Nielen preto, že na novom materiáli ilustruje tézy o lexikalizácii, repartícií významu, kryštalizácii významu, ale že úspešne zavádza aj také pojmy ako štrukturálny význam, slovotvorný základ, slovotvorná štruktúra, štruktúrna priezračnosť a i. Sú to všetko pojmy, ktoré možno aplikovať pri skúmaní tvorenia slov aj v iných jazykoch, teda aj v slovenčine, a to aj vtedy, keď sa tvorenie slov bude skúmať nie z hľadiska formy, ale viac z hľadiska významu, z hľadiska lexikológie.

J. Horecký

VÁCLAV KRÍSTEK, OSTRAVSKÁ HORNICKÁ MLUVA. Státní pedagogické nakladatelství v Praze 1956. Strán 198, cena 13,20 Kčs.

Pod názvom *Ostravská hornická mluva* vydalo Štátne pedagogické nakladateľstvo pozoruhodnú publikáciu, ktorej autorom je dr. Václav Krístek, docent na Vysokej škole pedagogickej v Olomouci. Cieľom autora tejto práce bolo opísať reč baníkov v ostravsko-karvinskej oblasti, ktorú tu používajú baníci ako dorozumievací prostriedok nielen pri pracovnom procese v ťachtách, ale aj v každodennom styku. Autor má predpoklady zvládnuť túto úlohu, pretože pochádza z baníckej rodiny a okrem toho aj vyrastal v baníckom prostredí.

S výskumom reči baníkov sa autor zaoberal už dávnejšie. Okrem uvedenej práce uverejnil už viaceré príspevky, v ktorých sa pripravoval na vydanie rozsiahlejšej práce o reči ostravských baníkov. Pracovní, konverzačnú a familiárnu reč ostravsko-karvinských baníkov zaraďuje autor medzi tzv. vrstvové (spoločenské, sociálne) nárečie, ktoré sa tu vyvinulo počas dvoch storočí na základe miestnych dialektov. Do tohto nárečia postupne prenikli aj nové prvky, ktoré sa neskôr stali charakteristickými pre toto nárečie. Je to predovšetkým množstvo osobitných slov, ustálených spojení a rozmanitých väzieb, zaužívaných medzi obyvateľmi už od vzniku baní. Autor teda nezameriava svoj výskum na zistovanie javov, ktoré zaujímajú dialektológa pri výskume miestnych (zemepisných, geografických) nárečí, ale venuje pozornosť najtypickejšej stránke každého vrstvového nárečia: slovnej zásobe a frazeológii. Špecifikum reči ostravských baníkov je teda v slovníku a v osobitnej baníckej frazeológii.

Jazykový materiál (zväčša z oblasti baníckej terminológie) sa zaraďuje v práci podľa vecných okruhov do niekoľkých skupín, čo do istej miery umožňuje aj ľahšiu orientáciu v knihe. Venuje sa tu pozornosť názvom, ktorými sa pomenúvajú osoby pracujúce v ťachtách i mimo nich, názvy, ktorými sa pomenúva pracovné prostredie, ako napr. chodby, ťachty, banícke prechody, pracoviská vo vnútri i na povrchu baní. Značnú časť materiálu obsahujú pomenovania nástrojov a celého pracovného výstroja, ktoré baník potrebuje pri svojej každodennej práci. Okrem týchto názvov všima si autor aj názvy, ktorými sa označujú rozmanité pracovné procesy, zloženie pôdy a vlastnosti hmoty. Slovníkový materiál dopĺňa ustálenými väzbami, zaužívanými v baníckej reči.

Ako sme uviedli, jednotlivé heslá sa zaraďujú v práci do vecných skupín. Pri každom hesle sa uvádza výstižná definícia názvu, doplnená ešte poznámkami, vysvetleniami, a pri slovách cudzieho pôvodu aj slovo, s ktorým prevzatý názov súvisí. Častý je najmä výklad pri slovách prevzatých z nemčiny a v menšej miere aj z poľštiny.

Materiál, ako sa uvádza v tejto časti práce, má zaiste dokumentárnu hodnotu. Možno totiž predpokladať, že aj nárečia ostravsko-karvinskej oblasti podliehajú pomerne značnému vplyvu spisovného jazyka a že postupne sa vytvára jednotná banícka terminológia. No hodnota tohto materiálu je aj v tom, že ho možno využiť práve pri ustáľovaní jednot-

nej baníckej terminológie, ktorá musí mať tiež živé a pevné korene. Cenné sú aj výklady mnohých baníckych slov, neznámych výrazov a ustálených spojení známych a zaužívaných jedine v baníckej reči, a to nielen na ostravsko-karvinskej oblasti, ale aj na iných miestach, kde sa vytvoril banícky život.

Časť svojej knihy V. Křístek venuje porovnávaniu reči ostravsko-karvinských baníkov s rečou baníkov na poľskom území, najmä s rečou baníkov pracujúcich v hornosliezskych baniach. Pri porovnávaní baníckej terminológie a baníckej reči opieral sa autor o dielo významného poľského spisovateľa Gustáva Morcinka (nar. 1891 v Karvinej), ktorý vo svojich dielach veľmi bohato zachytil banícku terminológiu. V. Křístek totiž predpokladal, že banícka terminológia, ako ju využil tento poľský autor, poskytuje verný a spoľahlivý obraz o jazykovom stave medzi poľskými baníkmi. G. Morcinek tiež poznal veľmi dobre banícku terminológiu, lebo pochádzal z baníckej rodiny a sám istý čas pracoval ako baník. Na základe porovnávania svojho materiálu s materiálom vyexcerpovaným z diel G. Morcinka dochádza V. Křístek k zaujímavému konštatovaniu, podľa ktorého z 230 skúmaných termínov je len 10% vzájomne odlišných slov medzi termínmi z ostravsko-karvinskej a poľskej oblasti.

Reč ostravských baníkov je výsledkom dlhodobého vývoja a v dnešnom štádiu predstavuje pomerne jednotný rečový celok s menšími nárečovými odchýlkami, ktorým však autor nepripisuje väčšiu dôležitosť. Podľa terajšieho stavu v týchto nárečiach možno však už usudzovať, že vývin smeruje k vytvoreniu celkom jednotnej reči i baníckej terminológie, teda smerom k spisovnému jazyku.

Knihu autor dopĺňa abecedným zoznamom slov a baníckych termínov, o ktorých sa hovorí v tejto práci. Bez tohto zoznamu by bolo hľadanie jednotlivých hesiel značne ťažšie, lebo slová v jednotlivých vecných okruhoch nie sú usporiadané podľa abecedného poriadku.

Podľa nášho názoru mohli sa do tejto práce zaradiť aj nárečové texty, ktoré by slúžili ako ukážky hovorovej reči baníkov. Presný fonetický záznam takýchto textov by záujemcom umožnil aspoň zhruba poznať charakter tohto nárečia, a to aj zo stránky hláskoslovnej a tvaroslovnej. Treba však pripomenúť, že nárečie tejto oblasti máme možnosť študovať aj z iných prác, najmä z prác A. Kellnera. Hodnotu knihy by zaiste boli zvýšili aj prípadné ilustrácie, ktoré by znázorňovali aspoň niektoré pomenované predmety. Pre človeka, ktorý nepozná banícku terminológiu, je iste ťažko si vytvárať na základe definície presnejší obraz o pomenovanom predmete a jeho súčiastkach. Prírodné, že uskutočnenie takejto požiadavky by sa stretlo s viacerými ťažkosťami (vyhotovenie vhodných kresieb, tlač).

Knihy V. Křístka je cenným prínosom do jazykovednej literatúry a pomôže v mnohých prípadoch objasňovať viaceré slová používané nielen medzi baníkmi v ostravsko-karvinských baniach, ale aj na iných baníckych miestach. Niektoré z termínov, ktoré sa uvádzajú v práci, sú známe aj na Slovensku, najmä ak sú to termíny nemeckého pôvodu. Knihy ukazuje v istom zmysle aj cestu ako postupovať pri spracovaní takéhoto materiálu a súčasne podnecuje spracovať takýto a podobný materiál aj z inej oblasti.

A. Habovštiak

CONTENTS

Eugen Pauliny, The Culture of the Slovak literary Language after the Foundation of the Czechoslovak Republic	3
Šimon Ondruš, A Contribution to the Ethymological Explanation of Indo-European Terms for „Fear”	7
Vincent Blanár, Local Names in Medieval Latin Documents as Material for a Slovak Historical Dictionary	21
Eugen Pauliny, The Munich Confession Formula	27
Izidor Kotulič, A Sixteenth-Century Testamentary Inventory of Real Property Found in the Region of Spiš	36

52

REVIEWS

Ján Stanislav, On the Slavic Topography in Non-Slavic Countries	68
---	----

NEWS AND COMMENTARY

The Fourth International Congress of Slavists by Š. Peciar	81
Leipzig Studies by R. Krajčovič	90
Kurt Baldinger, The Semantic by J. Štibraný	91
Halina Kurkowska, The System of the Derivation of Adjectives in the Polish by J. Horecký	93
Václav Křístek, The Miners' Slang in Ostrava by A. Habovčiak	95

JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE III. SPISOVNÝ JAZYK

Sborník samostatných štúdií je čiastkovým výsledkom sústavného výskumu gramatickej stavby dnešnej spisovnej slovenčiny.

Obsah: J. Horecký, K otázke systému v slovnej zásobe. — J. Štolic, K morfológii deminutív v slovenčine. — Š. Koperdan, K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov. — M. Marsinová, Slovesá z prídavných mien v slovenčine. — J. Oravec, Tvorenie nedokonavého vidu v slovenčine. — J. Mihál, O slovesnej predpone po- v slovenčine. — Fr. Miko, Inštrumentál pri slovese a pri prídavnom mene. — G. Horák, Využitie slovesnej osoby v spisovnej slovenčine. — J. Mištrík, Enklitiky v slovenčine. — L. Dvonč, Zhodný postpozitívny prívlastok vo vlastných menách. — J. Ružička, Podradovacia spojka že. — A. Bujalka, K otázke bezspojkových súvetí.

SAV 1958, str. 370, brož. Kčs 42,-

TERMINOLÓGIA ORGANICKEJ CHÉMIE

Sú tu spracované názvy organických zlúčenín, názvy prístrojov a technologických procesov z laboratórnej techniky. Terminológia je doplnená zoznamom radikálov a všeobecnými zásadami pre racionálne tvorenie názvov organických zlúčenín.

SAV 1958, str. 144, brož. Kčs 7,-

J. Stanislav
DEJINY SLOVENSKEHO JAZYKA I. HLÁSKOSLOVIE

Toto druhé, zrevidované vydanie prináša veľký historický materiál a materiál zo súčasnej slovenskej dialektológie. Čitateľovi sa tu dostáva do rúk rozbor literatúry a prameňov o pôvode a sídliskách Slovanov, prehľad slovenských nárečí a obsiahla stať o mieste slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi. Ďalej sa v práci podrobne preberá hláskoslovie z predhistorickej doby do historickej. Kapitola o historických zmenách obsahuje rozsiahle state o vokalizme, konsonantizme, prízvuku a kvantite.

SAV 1958, str. 743, viaz. Kčs 81,-

J. Stanislav
DEJINY SLOVENSKEHO JAZYKA II. TVAROSLOVIE

Obsah: A. Skloňovanie. Vývin skloňovania. Skloňovanie podstatných mien. Skloňovanie prídavných mien. Zámena. B. Časovanie. Prehľad vývinu slovesných tvarov. Delenie sloviess. Tvorenie slovesných tvarov. Príznakové (tematické) alebo samohláskové slovesá. Bezpríznakové (atematické) slovesá. C. Neohybné slová. Príslovky a častice. Nesamostatné častice. Negácia. Predložky. Spojky. Citoslovčia.

SAV 1958, str. 741, viaz. Kčs 81,-

ZEMEMERAČSKÁ TERMINOLÓGIA

Slovník zhrnuje základnú terminológiu z odboru geodézie. Obsahuje v abecednom poriadku základné termíny z jednotlivých oblastí tohto vedného odboru (z kartografie, fotogrametrie, vyššej geodézie, mapovania a pod.). Do slovníka sú zahrnuté i niektoré názvy geodetických strojov a prístrojov. Pri každom hesle je stručná definícia, doplnená niekde pre väčšiu názornosť i vhodnou kresbou. Pri niektorých termínoch sa uvádzajú aj ich synonymá, odporúčaný termín je však na prvom mieste. Nesprávne termíny sú graficky odlišené a je pri nich vždy odkaz na príslušné správne termíny.

SAV 1958, str. 54, obr. 19, brož. Kčs 3,35.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník X. 1950. číslo 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor univ. prof. dr. Eugen Pauliny

Výkonný redaktor Izidor Kotulič

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, univ. prof. dr. E. Jóna, Izidor Kotulič, univ. prof. dr. M. Okál, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Štolc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27.

Redaktor časopisu Andrej Keder, technický redaktor Ondrej Betko

Povolené výmerom Pov. kultúry č. 959/58

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad a doručovateľ

Ročné predplatné Kčs 20,—, jednotlivé číslo Kčs 10,—

Tlačia Polygrafické závody n. p. v Bratislave, závod 02